

Република Србија

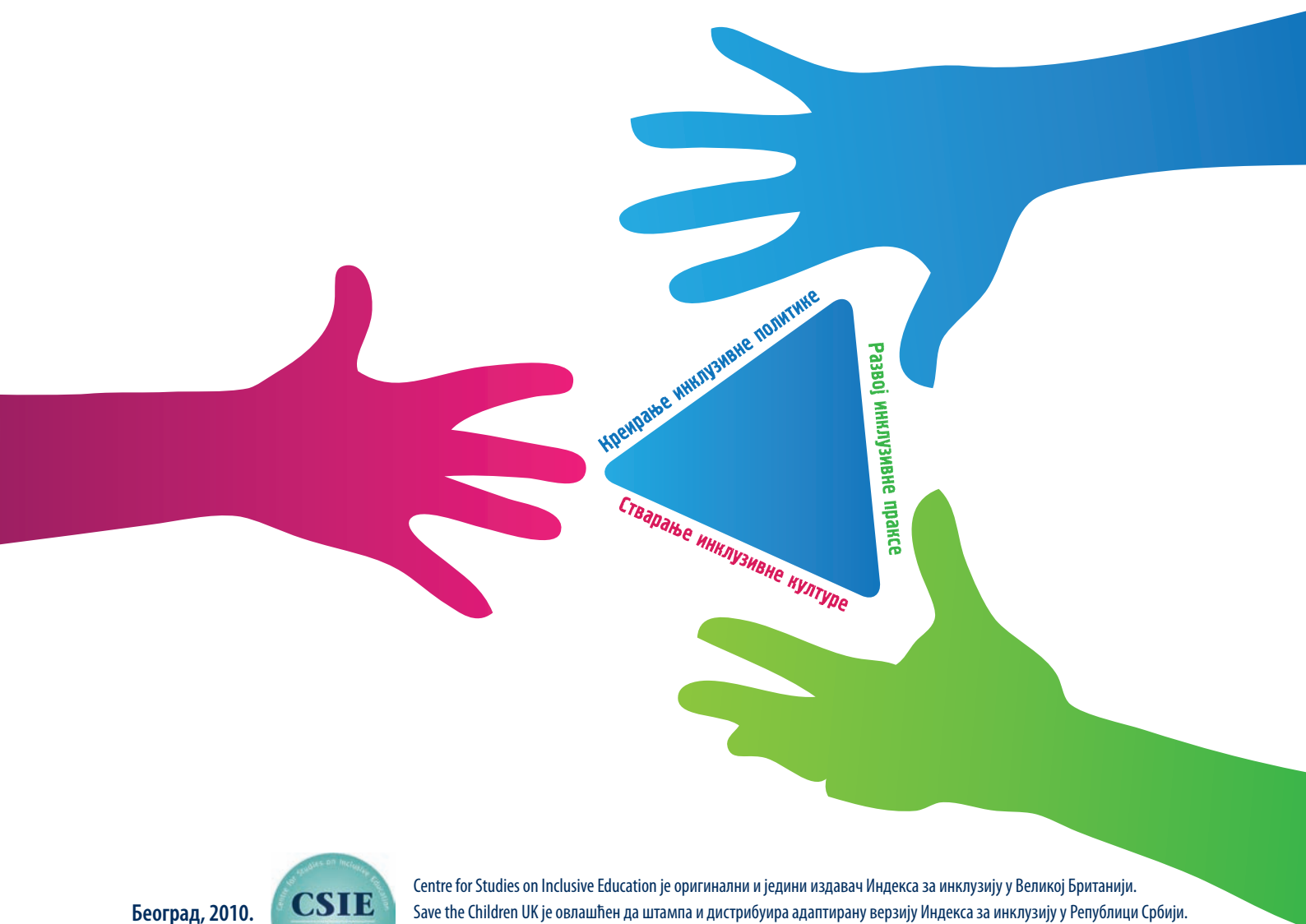
Save the Children

Завод за вредновање квалитета
образовања и васпитања

Приручник за ИНКЛУЗИВНИ развој школе

Tony Booth & Mel Ainscow

Употреба **Индекса за инклузију** за развој инклузивне културе, политике и праксе

Београд, 2010.

Centre for Studies on Inclusive Education је оригинални и једини издавач Индекса за инклузију у Великој Британији. Save the Children UK је овлашћен да штампа и дистрибуира адаптирану верзију Индекса за инклузију у Републици Србији. Преведено са енглеског језика, издање из 2002. године. Адаптирано за употребу у Републици Србији 2009. године.

Република Србија

Завод за вредновање квалитета
образовања и васпитања

ПРИРУЧНИК ЗА ИНКЛУЗИВНИ РАЗВОЈ ШКОЛЕ

(употреба Индекса за инклузију за развој инклузивне културе, политике и праксе)

Tony Booth & Mel Ainscow

Београд, 2010.

ПРИРУЧНИК ЗА ИНКЛУЗИВНИ РАЗВОЈ ШКОЛЕ

(употреба *Индекса за инклузију* за развој инклузивне културе, политике и праксе)

Наслов оригинала:

Index for Inclusion: developing learning and participation in schools; revised edition 2002

Аутори:

Tony Booth & Mel Ainscow

Обрада и продукција за CSIE:

Mark Vaughan

Copyright© 2002 CSIE

Адаптирана верзија на српском језику: ©2009 CSIE

Издавач оригинала:

CSIE – Centre for Studies on Inclusive Education
New Redland Building, Coldharbour Lane, Frenchay,
Bristol BS16 1QU, UK
Tel: +44(0)117 328 4007; www.csie.org.uk

Издавач адаптираног приручника на српском језику:

Save the Children UK SEE – Програм за Србију
Београд, Љутице Богдана 20;
и
Завод за вредновање квалитета образовања и васпитања
Београд, Фабрисова 10
www.ceo.edu.rs

За издавача:

Драгана Стринић, в.д. директор програма Save the Children UK SEE
мр Драган Банићевић, директор Завода за вредновање квалитета образовања и васпитања

Уредник:

Гордана Чапрић, заменик директора Завода за вредновање квалитета образовања и васпитања

Приредили:

Јасмина Ћелић, Завод за вредновање квалитета образовања и васпитања
Јелена Најдановић Томић, Завод за вредновање квалитета образовања и васпитања
мр Данијела Вуковић, Министарство просвете Републике Србије
Душанка Гачић Брадић, Save the Children UK, Програм за Србију
Љиљана Дошен, Save the Children UK, Програм за Србију

Рецензент:

проф. др Сулејман Хрњица

Лектор:

мр Саша Гламочак

Дизајн:

Мирослав Јовановић

Припрема и штампа:

Завод за вредновање квалитета образовања и васпитања

ISBN 978 - 86 - 83939 - 45 - 9

Тираж: 500

САДРЖАЈ

I ДЕО

Предговор	5
Увод	7
Шта је Индекс за инклузију?	8
Како је настао Индекс за инклузију?	8
Како се користи Индекс за инклузију?	8
Четири елемента Индекса за инклузију	10
1. Кључни појмови	10
2. Оквир за процену: димензије и области	13
3. Материјал за процену: показатељи и питања	15
4. Процес инклузивног развоја	16

II ДЕО

Приказ фаза у раду са Индексом	17
Фаза 1 – Почетак рада са Индексом	20
Фаза 2 – Процена постојећег стања у школи	26
Фаза 3 – Креирање инклузивног школског развојног плана	32
Фаза 4 – Спровођење континуираног процеса за остваривање приоритета инклузивног развоја	33
Фаза 5 – Праћење и процена рада са Индексом	36

III ДЕО

Показатељи и питања за самовредновање и инклузивни развој школе	39
---	----

IV ДЕО

Инструменти за самовредновање и вредновање инклузивног развоја школе	97
--	----

V ДЕО

Прилози	111
---------	-----

Рад на прилагођавању оригиналне верзије документа Индекс за инклузију¹ одвијао се кроз вишемесечне консултације и усаглашавање ставова наставника, стручних сарадника и директора из 88 основних и средњих школа Републике Србије. Подршку школским тимовима пружали су просветни саветници из 15 школских управа Министарства просвете.

Колегама из школа који су учествовали у стварању прилагођеног инструмента за истраживање и развој инклузивног образовања, изражавамо посебну захвалност за посвећеност и стручност у раду.

Стручном тиму Save the Children UK, Програм за Србију захваљујемо на подршци коју су пружали школским тимовима у изналажењу и проверавању најбољих решења за развој инклузивности у школи, као и на ангажовању у обезбеђивању ауторских права Центра за проучавање инклузивног образовања из Велике Британије за адаптацију оригиналне верзије документа.

*Завод за вредновање квалитета
образовања и васпитања*

¹ Назив оригиналног документа је Index for Inclusion – developing learning and participation in schools, Tony Booth and Mel Ainscow. Наменен је планирању, реализовању и праћењу активности у оквиру инклузивног приступа кроз три димензије – инклузивну културу, инклузивну политику и инклузивну праксу. Осмишљен је тако да се, ослањањем на постојећа знања, искуства и ресурсе у школи, успешно може користити као инструмент за истраживање стања у школи, али и за подстицање и подржавање предузетих мера. До сада је примењиван у Америци, Канади, Аустралији и Јужној Африци, преведен је на преко 30 језика и прилагођен за примену у великом броју земаља Европе (Шпанија, Данска, Холандија, Финска, Норвешка, Шведска, Немачка, Бразил, Русија) и Азије (Шри Ланка, Вијетнам).

ПРЕДГОВОР

У оквиру дугорочних приоритета образовне политике у Републици Србији предвиђене су мере за унапређивање система образовања, посебно у обезбеђивању квалитета, равноправности, правичности и доступности у систему, као и у ефикасности и конкурентности у европском образовном оквиру². Ратификована међународна документа и усвојене националне стратегије, које се директно или индиректно односе на образовни систем, али и резултати истраживања и анализа образовног система, обавезују на предузимање опсежних системских мера и активности, које ће обезбедити развој инклузивног образовања на свим нивоима образовног система у Републици Србији.

Пред нама су следећи изазови:

- повећање обухвата деце/ученика са сметњама у развоју, деце/ученика са инвалидитетом и деце/ученика из осетљивих друштвених група образовањем;
- спречавање сваког облика дискриминације у образовању;
- развијање професионалних компетенција запослених у образовању да подрже промене и развој инклузивности образовно-васпитних установа;
- обезбеђивање квалитета садржаја, начина и облика рада, који ће бити у функцији вођења развоја, учешћа и учења деце/ученика, а посебно оне деце/ученика којима је потребна посебна подршка;
- обезбеђивање услова за развој и одрживост кохерентне инклузивне културе, политике и праксе у образовно-васпитним установама.

Поштовање принципа образовања и васпитања, који обухватају и развој инклузивности образовно-васпитних установа, прописано је постојећим законским оквиром Републике Србије, али још увек не можемо бити задовољни постигнутим резултатима. Већина запослених у нашим образовно-васпитним установама нема дилеме у вези са значајем инклузивног приступа, али пракса говори о томе да се у овој области углавном остаје на декларативном нивоу. Постојеће стање може бити последица деловања различитих фактора (неадекватно иницијално образовање наставника и стручних сарадника, недостатак стручне литературе, предрасуде, неразвијентимски рад у установама, нефлексибилна организација рада, недостатак финансијских средстава и др.).

У претходном периоду није било довољно системске подршке за развој инклузивне политике и праксе у образовању. Кључна искуства и резултати у развоју инклузивности образовно-васпитних установа у Републици Србији постигнути су у оквиру пројеката и програма, чији је носилац био невладин сектор и реализовани су у сарадњи са вртићима, школама, локалним самоуправама, надлежним министарствима и научним институцијама. Најбоља решења, моделе и ефекте, који су проверавани у пројектима и програмима за развој инклузивног образовања, Министарство просвете уклопило је у нова законска и подзаконска документа.

Са циљем пружања подршке образовно-васпитним установама у планирању, реализацији и праћењу активности којима ће бити подржан инклузивни развој, у Заводу за вредновање квалитета образовања и васпитања³, припремљен је приручник за самовредновање, вредновање и развој инклузивности у основним и средњим школама. Документ под називом *Приручник за инклузивни развој школе* представља адаптацију оригиналног документа *Индекс за инклузију*, чији су аутори Тони Бут и Мел Ајнсков, а издавач Центар за проучавање инклузивног образовања (Centre for Studies on Inclusive Education) из Бристолa. У периоду од 2005. до 2008. године, организација Save the Children UK је била носилац пројеката и програма у којима су поједине основне школе и предшколске установе у Републици Србији имале прилику да планирају и спроводе инклузивне активности

² Видети Закон о основама система образовања и васпитања („Службени гласник РС”, бр. 72/09)

³ Завод за вредновање квалитета образовања и васпитања обавља стручне послове у области праћења и вредновања степена, спровођења општих принципа, остварености циљева образовања и васпитања, стандарда постигнућа по нивоима и врстама образовања, као и друге послове, у складу са законом, актом о оснивању и статутом (члан 22, став 1 Закона о основама система образовања и васпитања („Службени гласник РС”, бр. 72/09)

уз помоћ преведене верзије оригиналног *Индекса за инклузију*. Искуства наставника и васпитача указивала су на високу едукативну вредност и функционалност овог инструмента, што је био разлог да се почетком 2009. године започне са адаптацијом преведене оригиналне верзије за основне и средње школе. У овај сложен посао било је укључено 467 представника основних и средњих школа (наставници, стручни сарадници и директори), а њихов рад координирали су просветни саветници из Министарства просвете и саветници из Завода за вредновање квалитета образовања и васпитања. У фокусу пажње практичара из школа била су 44 показатеља инклузивности, са 506 питања која су у функцији истраживања показатеља развоја инклузивности. Будући да су аутори *Индекса за инклузију* препоручили корисницима увођење нових питања која су од значаја за процењивање одређених показатеља, практичари су додали 414 нових питања. Одређени број питања из иницијалне верзије је искључен, јер је процењено да не одговарају потребама наших образовно-васпитних установа. Као резултат овог тимског рада, добили смо инструмент са укупно 44 показатеља и 650 питања која су у функцији истраживања и развоја инклузивности школе.

Тако је настао адаптирани приручник за самовредновање, вредновање и развој инклузивности школа у Републици Србији. Намењен је комплетном особљу школа, органима управљања у школама и просветним саветницима, а својом свеобухватношћу и унутрашњом конзистентношћу обезбеђује планирање и спровођење широког спектра активности за развој инклузивности школа. Овај приручник је комплементаран са *Приручником са самовредновање и вредновање рада школе*⁴, јер омогућава усмеравање пажње на самовредновање конкретних аспеката инклузивности школа у свих седам предвиђених области. У коришћењу *Приручника за инклузивни развој школе* предвиђено је активно учешће свих корисника кроз тимски, аналитички и истраживачки рад.

У ширем смислу, овај приручник са инструментима пружа довољно информација о инклузији у образовању, тако да га успешно могу користити и они који у овој области немају довољно искуства. Према наводима великог броја досадашњих корисника, управо су им дати инструменти помогли да разумеју суштину инклузије у образовању, што је основа за стручно планирање и деловање.

У целини гледано, *Приручник за инклузивни развој школе* може се користити као средство за развој инклузивне културе, политике и праксе у школама, уз уважавање постојећег контекста, искуства и знања корисника.

Школама које се определиле за коришћење *Приручника за инклузивни развој школе*, Завод за вредновање квалитета образовања и васпитања спреман је да пружи сваку врсту стручне помоћи. Осим тога, бићемо захвални за све сугестије и предлоге за даље унапређивање овог материјала.

Приређивачи

УВОД

Инклузија у образовању подразумева укључивање *деце/ученика са сметњама у развоју*⁵ или са *посебним образовним потребама*⁶ у систем редовних школа у којима ће им се омогућити квалитетно образовање и развој. Циљ инклузије у образовању је **обезбеђивање квалитетног образовања за сваког ученика, под једнаким условима за све**, јер је право на образовање, као људско право, загарантовано ратификованим међународним правним актима, Уставом Републике Србије и законима који ближе регулишу остваривање људских права у области образовања и васпитања.

Инклузија значи смањивање свих препрека у образовању за све ученике.

Инклузија почиње признавањем разлика које постоје међу ученицима. Развој инклузивног приступа у настави и учењу заснива се на поштовању разлика које постоје међу ученицима. Оваквим приступом могу се увести значајне промене у свему што се дешава у учионици, наставничком кабинету, школском дворишту, као и у односима са родитељима/старатељима.

Приликом укључивања детета у образовни систем, морамо имати у виду његову комплетну личност. У пракси, међутим, наилазимо на примере запостављања процене комплетне личности детета. Тако се дешава да се, у случајевима укључивања ученика са неком специфичношћу у редовну школу, процена усмери на онај аспект личности који представља дететову специфичност, најчешће неки његов „недостатак“, „сметњу“ или „посебну потребу“.

Рад на препознавању и смањивању тешкоћа које ученици имају у учењу и напредовању, може побољшати учење и учешће у школским активностима и свих осталих ученика.

Инклузивни приступ у образовању омогућава да се разлике међу ученицима (у интересовањима, вештинама, знањима, пореклу, матерњем језику, способностима) користе као **ресурси** за адекватно одмерену подршку учењу.

Инклузија, између осталог, подразумева пружање потребне подршке свим актерима у образовном систему, као и прилагођавање школских садржаја и организације рада школе, који ће бити подстицајни и за ученике, и за запослене. У инклузивном приступу препознаје се потреба школа да сарађују са другим установама, заједницама и организацијама на локалном нивоу, како би се унапредили квалитет образовања, социјални услови у школи, али и у самој локалној заједници.

Инклузивни развој школе је континуирани процес у коме долази до трајних промена у организационој структури, наставном процесу и педагошком приступу који се остварује у школи.

⁵ Лица са сметњама у развоју и са инвалидитетом имају право на образовање и васпитање које уважава њихове образовне и васпитне потребе у редовном систему образовања и васпитања, у редовном систему уз појединачну, односно групну додатну подршку или у посебној предшколској групи или школи, у складу са овим и посебним законом – члан 6, став 3 Закона о основама система образовања и васпитања („Службени гласник РС”, број 72/2009).

⁶ За дете и ученика коме је услед социјалне ускраћености, сметњи у развоју, инвалидитета и других разлога потребна додатна подршка у образовању и васпитању, установа доноси индивидуални образовни план – члан 77 Закона о основама система образовања и васпитања („Службени гласник РС”, број 72/2009).

Шта је Индекс за инклузију?

Индекс за инклузију (даље: *Индекс*) је инструмент за самовредновање, вредновање и развој инклузивности школе. *Индекс* је намењен планирању, реализовању и праћењу активности у оквиру инклузивног приступа кроз **три димензије – инклузивну културу, инклузивну политику и инклузивну праксу**.

У поштовању дидактичких начела и принципа *Индекс* може бити подршка континуираном унапређивању квалитета наставног рада у школи. Наставно особље га може користити за планирање интерактивног приступа у процесу учења и напредовања у коме ученици активно учествују. Употреба *Индекса* подразумева анализирање и проналажење начина за смањивање препрека за учење и учешће свих ученика у школи. Осмишљен је тако да се, ослањањем на постојећа знања, искуства и ресурсе у школи, успешно може користити као инструмент за истраживање стања у школи, али и за подстицање развоја и обезбеђивање одрживости предузетих мера.

Индекс нуди школама корисне предлоге за руковођење процесима самовредновања и планирања развоја, у које су уграђена мишљења, знања и ставови свих запослених у школи, ученика, родитеља/старатеља, представника локалне заједнице.

Како је настао Индекс за инклузију?

Индекс је резултат сарадње Центра за проучавање инклузивног образовања из Бристола, Центра за едукативне потребе из Манчестера и Центра за едукативна истраживања из Кентерберија. У форми документа, први пут је штампан 2000. године у Великој Британији, након трогодишњег рада великог броја стручњака из области инклузивног образовања – истраживача, учитеља, наставника и руководиоца школа, као и родитеља и представника организација инвалида. Прва верзија *Индекса* тестирана је у шест основних и средњих школа у Великој Британији, након чега је уследило истраживање и процена његове примене у још 17 школа. Инструмент је потом достављен свим школама у Британији. На основу праћења његове примене и сугестија школа, 2002. године објављена је унапређена верзија која се примењује широм света. Енглеска верзија *Индекса* примењује се у Америци, Канади, Аустралији и Јужној Африци, а преведена је на преко 30 језика и прилагођена за примену у великом броју земаља Европе (Шпанија, Данска, Холандија, Финска, Норвешка, Шведска, Немачка, Бразил, Русија) и Азије (Шри Ланка, Вијетнам). Кад је реч о региону Југоисточне Европе, *Индекс* је преведен на српски, хрватски, бошњачки и албански језик.

Како се користи Индекс за инклузију?

Нема једног и „правог“ начина за коришћење *Индекса*. Свака школа сама одређује начине коришћења *Индекса*. За почетак рада са *Индексом*, многе школе су радо прихватале подршку колега који су стекли искуство у раду са овим документом. У неким државама школе се удружују у коришћењу *Индекса* и у овај процес укључују просветне саветнике или инспекторе, јер су закључили да им ова врста подршке и организације рада даје додатни подстицај за даље ангажовање.

Најчешће, у почетној фази примене, *Индекс* се користи као средство за самопроцену рада школе, односно процену колико школа садржи елемената „инклузивности“. Процену „инклузивности“ школе врше запослени у школи, ученици, родитељи и представници локалне заједнице. На основу резултата, у даљим корацима, школа планира и усмерава промене. Рад на развоју инклузивне културе, политике и праксе води остваривању циљева образовања, наставе и учења, као и унапређивању услова и организације рада, међуљудских односа у школи и сарадње са локалном заједницом.

Од самог почетка намера аутора је била да се *Индекс* и рад на развоју инклузивности школа повежу са постојећим процесом развојног планирања у школама. Неке школе почињу од мањих корака, на пример користе инструмент за информисање наставника и руководиоца са циљем разумевања инклузије, да би касније активније радиле на грађењу инклузивног окружења. Друге користе *Индекс* за побољшање услова и међуљудских односа у школи, пре него што се усмере на наставу и учење. *Индекс* су користили и наставници за планирање индивидуалног или групног рада у школи, као и за планирање професионалног развоја.

Сваки начин употребе *Индекса* је исправан уколико унапређује разумевање инклузије и води ка већем и квалитетнијем учешћу ученика у процесу учења.

Индекс се састоји од четири кључна елемента који својим садржајем помажу у разумевању суштине и важности инклузивне културе, политике и праксе.

У дефинисању приоритета развоја, школа се бави свим димензијама и областима инклузивности, али може да бира показатеље и питања која ће користити у самовредновању и вредновању рада у одређеном периоду.

Четири елемента Индекса за инклузију

1. Кључни појмови

Усвајање и разумевање кључних појмова у *Индексу* је неопходан услов за планирање инклузивног приступа у раду школе, али и за коришћење језика који подржава инклузију.

Кључни појмови у *Индексу* су:

- инклузија;
- препреке за учење и учешће;
- ресурси за подршку учењу и учешћу;
- подршка различитостима.

1. 1. Инклузија

Инклузија у образовању подразумева укључивање све деце у систем образовања и квалитетно образовање за сву децу. То је процес сталног учења и квалитетног учешћа свих ученика, али и оних који их кроз тај процес воде. Учешће подразумева заједничко учење и сарадњу у којој се сваки ученик једнако примећује, прихвата и уважава, без обзира на било коју личну одлику.

Многи корисници *Индекса* закључили су да им је појам инклузије постао јаснији пошто су имали прилике да прочитају *Индекс* у целини, а посебно део у коме су дати показатељи инклузивности са питањима за испитивање стања.

У образовној теорији и пракси сусрећемо се са различитим виђењима инклузије у образовању, која су, мање или више, обухваћена општијим одређењем које смо дали.

Нека виђења инклузије у образовању

- Једнако уважавање свих ученика и запослених.
- Повећање учешћа ученика у школском програму и активностима школе, ваншколским активностима и смањивање њиховог искључивања из истих.
- Промена школске културе, политике и праксе како би се одговорило на разлике које постоје међу ученицима и њихове индивидуалне потребе.
- Смањивање препрека за учење и учешће свих ученика, а не само оних са сметњама у развоју или са посебним образовним потребама.
- Учење на примерима покушаја да се превазиђу препреке за приступ и учешће појединаца и група ученика, како би настале промене за добробит ученика на ширем социјалном плану.
- Гледање на разлике међу ученицима као на ресурсе за подршку учењу, а не као на проблеме који се морају решавати.
- Признавање права ученика на образовање у њима доступној локалној заједници.
- Унапређење рада школе у циљу побољшања положаја и ученика, и запослених.
- Истицање улоге школе у изградњи заједнице и стварању вредности, као и у повећању образовних постигнућа ученика.
- Неговање односа узајамне подршке између школа, с једне стране, и служби, институција и удружења из локалне заједнице, с друге стране.
- Прихватање да је инклузија у образовању један од услова активног укључивања деце и лица са сметњама у развоју и инвалидитетом у друштво.

Развијање инклузивности школе обухвата и смањивање свих притисака који воде искључивању или стоје на путу потпуног учешћа ученика у раду и животу школе. Притисци које дете/ученик трпи могу бити резултат тешкоћа које има, нпр. у односима са друговима или запосленима у школи, у савладавању градива или као резултат осећања да његову личност не уважавају у школи или ван ње.

1. 2. Препреке за учење и учешће

У научној теорији и образовној пракси потпуно је неутемељен приступ према коме тешкоће у учењу и напредовању у формалном образовању могу бити превазиђене тако што ће нека деца бити идентификована као деца са „посебним образовним потребама“ са којом се мора радити у посебним условима и у посебној организацији. Овакав приступ етикетира дете и утиче на смањивање очекивања која се односе на његова образовна постигнућа, а занемарују се други извори проблема који су у вези са међуљудским односима, културом комуникације, школским програмима, приступима у настави и учењу, школском политиком и организацијом рада, са чиме се суочавају и деца/ученици без сметњи у развоју. Парцијални приступ доприноси расипању напора које школе улажу да би одговориле на разлике међу ученицима који имају „посебне образовне потребе“, „сметње у развоју“, који припадају националним мањинама, етничким групама, или су даровити и/или талентовани.

Појам *препрека за учење и учешће* треба користити за усмеравање пажње на оно што треба учинити да би се унапредило образовање сваког детета. Ученицима је потребна помоћ и подршка када се суоче са препрекама за учење и учешће.

Препреке настају из интеракције ученика и школе у најширем смислу и могу се приметити у сваком виду функционисања школе, као и у спровођењу политике образовања на локалном и националном нивоу.

Иако употреба појма „посебних образовних потреба“ може бити препрека за развој инклузивне праксе у школама, овај појам се још увек користи у образовању и стручној терминологији. Прелазак на другачији начин размишљања о тешкоћама и препрекама у образовању отвара нове могућности за препознавање и превазилажење тешкоћа у школама.

1. 3. Ресурси за подршку учењу и учешћу

Смањивање препрека за учење и учешће обухвата покретање свих ресурса који постоје у школи и њеном локалном окружењу. Увек постоји више ресурса подршке учењу и учешћу у школи и локалној заједници него што се тренутно опажа и користи. Иако најчешће прво помислимо на новац као ресурс, за развој инклузивности школе много значајнији ресурси могу се наћи у:

- ученицима, родитељима/старатељима, заједницама, наставницима;
- школској култури, политици и пракси;
- различитим аспектима школског функционисања.

Ресурси у знањима, вештинама, талентима, способностима и могућностима ученика да усмере сопствено учење и подрже једни друге у учењу, често су неискоришћени, исто као и могућности наставника да помогну једни другима у професионалном развоју.

У школама постоји богато искуство и знање о разлозима и узроцима који спречавају квалитетније учење и учешће ученика у школским активностима. Та сазнања обично нису довољно искоришћена у сврху превазилажења идентификованих препрека. *Индекс* помаже школама да

искористе ова сазнања у циљу препознавања и активирања ресурса за подстицање инклузивног развоја школе и већег и квалитетнијег учења и учешћа свих ученика у школи.

Питања која могу бити корисна када се размишља о препрекама и ресурсима за процес развијања инклузивне културе, политике и праксе у школи:

- Које препреке за учење и учешће примећујемо?
- Ко се све сусреће с препрекама за учење и учешће?
- Како могу бити умањене препреке за учење и учешће?
- Који су доступни ресурси за превазилажење препрека за учење и учешће?
- Како се могу мобилисати додатни ресурси за подршку учењу и учешћу?

1. 4. Подршка различитостима

У пракси се сматра да је довољно ангажовати додатне професионалце у настави како би се обезбедила комплетна подршка за децу/ученике са сметњама у развоју и посебним образовним потребама. Иако је некада и такав вид подршке потребан и ученику и наставнику, он значајно може осиромашити различите видове подршке у самом образовном систему или кроз сарадњу образовног система са системима социјалне и здравствене заштите. Подршка различитостима има свој пуни смисао у коришћењу свих постојећих капацитета и услова у окружењу, којима се обезбеђују бројни социјални, емотивни и образовни подстицаји.

Подршка подразумева све активности које повећавају капацитет школе да одговори на различитости које постоје међу ученицима. Пружање подршке појединцима је само део напора да се повећа учешће свих ученика.

Подршка се пружа и када наставник планира час имајући у виду све ученике, прихватајући њихове различите полазне основе у знању, искуствима и начинима учења, као и када ученици помажу једни другима у раду на часу или у учењу после наставе. Када су наставне активности тако осмишљене да подржавају учешће свих ученика, потреба за индивидуализованим приступом у подршци ученику се смањује. С друге стране, искуство оваквог начина подршке може водити ка повећању активног, самосталног учења, као што може допринети и побољшању наставе за остале ученике. Подршка ученику треба да буде део целокупног наставног процеса у коме се препознаје удео сваког појединца из школског колектива.

2. Оквир за процену: димензије и области

Уз помоћ *Индекса* инклузивност школе проучава се и развија у три међусобно повезане димензије (Слика бр. 1):

Слика бр. 1

У оквиру ових димензија одлучује се о променама у правцу развоја инклузивности, јер су све три димензије неопходне за развој школе. У плану активности за промену у школи потребно је водити рачуна о све три димензије. Међутим, димензија „стварање инклузивне културе“ је са разлогом постављена у основу троугла. Пракса је показала да се дуго није посвећивало довољно пажње школској култури, која битно може утицати на подржавање или успоравање развојних планова за унапређивање наставе и учења. Развој заједничких инклузивних вредности, што је напредак у инклузивној култури, може довести до промена у друге две димензије.

Свака од три димензије инклузивног развоја школе представљена је кроз две области. Циљ оваквог приступа је олакшавање и усмеравање пажње на све неопходне аспекте развоја, који се не смеју заборавити ако желимо да унапредимо учење и учешће ученика у школи и подстакнемо инклузивни развој школе.

Опис димензија и области инклузивног развоја:

ДИМЕНЗИЈА А: Стварање инклузивне културе

Област А. 1 Изградња заједнице

Област А. 2 Успостављање инклузивних вредности

Ова димензија води стварању и развоју сигурне, подстицајне заједнице, у којој се свака личност уважава, и која је темељ за највиша постигнућа свих чланова заједнице. Она развија заједничке инклузивне вредности, које се преносе свим новим члановима колектива, ученицима, родитељима/старатељима и члановима школске управе. Принципи и вредности инклузивне школске културе усмеравају одлучивање о школској политици и о сваком тренутку праксе у учионицама, тако да школски развој постане континуиран процес.

ДИМЕНЗИЈА Б: Креирање инклузивне политике

Област Б. 1 Стварање школе за све

Област Б. 2 Организовање подршке различитостима

Ова димензија обезбеђује да инклузија прожима све школске планове. Школска политика охрабрује учешће ученика и особља у школи од тренутка њиховог доласка у школу, допире до свих ученика у локалној заједници и умањује притиске који воде искључивању појединаца. Целокупна политика подразумева опредељење за промене и постојање јасних стратегија за промене. Подршком се сматрају све активности које повећавају способност школе да одговори на различитости међу ученицима. Сви облици подршке развијени су према инклузивним принципима и обједињени у заједничком развојном оквиру.

ДИМЕНЗИЈА Ц: Развој инклузивне праксе

Област Ц. 1 Организовање учења

Област Ц. 2 Мобилизација ресурса

Ова димензија развија школску праксу која одражава инклузивну културу и политику школе. Часови су осмишљени тако да се уважавају различитости међу ученицима. Ученици се подстичу да активно учествују у свим аспектима свог образовања, које се ослања на њихово знање и искуство ван школе. Особље у школи идентификује људске и материјалне ресурсе, који могу да се мобилишу и искористе за подршку учењу и учешћу.

Заједно, све три димензије чине *оквир за процену* у креирању школског развојног плана и могу се користити као засебне области у креирању инклузивног развоја. Уз овакав оквир, школе могу планирати и пратити свој развој у свакој од поменутих области.

3. Материјал за процену: показатељи и питања

У оквиру сваке **димензије** дате су **области** са **показатељима** који су у функцији целовитог, свеобухватног и квалитетног самопроцењивања конкретних аспеката инклузивности школе.

Показатељи омогућавају детаљан преглед школских активности и предузетих мера и помажу у одређивању и спровођењу приоритета за увођење промена.

Свака област у три димензије садржи између 5 и 11 показатеља инклузивног развоја. То су искази/тврдње којима се изражавају пожељна, очекивана стања и која се упоређују са постојећим стањем у школи, да би се утврдили приоритети у развоју установе. Сваки показатељ представља важан аспект школског функционисања, мада се некада важност одређене теме (на пример, уважавање националности, пола или сметње) види по томе што је иста тема обухваћена већим бројем показатеља.

Значење и оствареност сваког показатеља проверава се низом питања која се односе на показатељ. Питања која прате показатељ помажу школама у детаљном сагледавању, преиспитивању и могућем истраживању стања.

Питања подстичу на размишљање о показатељу и откривају постојећа знања и искуства у том аспекту рада, али и наводе на преиспитивање о неискоришћеним ресурсима школе.

Неки показатељи и питања односе се на активности за које су заједно одговорне школе и локалне управе – физички приступ школској згради, обезбеђивање средстава за стручно усавршавање, упис ученика у основне школе и др.

Питања се могу користити за иницирање додатних идеја за планирање даљег развоја школе. Поред тога, она служе и као врста индикатора за праћење и процену напредовања школе у инклузивном процесу. Често се од наставника чује да су схватили значај употребе *Индекса* тек када су се детаљно позабавили питањима која прате показатеље инклузивности.

Број питања за показатеље није коначан. Корисници *Индекса* могу додавати нова питања, што најчешће говори о посвећености школског особља у раду са *Индексом*.

На крају сваке групе питања, школи се даје могућност да дода своја, нова питања. Додавањем нових и прилагођавањем постојећих питања потребама развоја, свака школа постаје аутор аутентичног „свог“ *Индекса*.

У коришћењу *Индекса* школе би требало да одговоре на већ постојећа питања, при чему акценат није на давању брзих и кратких одговора. Одговори на постављена питања треба да иницирају и усмере дискусију из које ће се као финални резултат добити квалитетан акциони план за унапређивање стања у школи.

Иако највећи број питања почиње са „Да ли...“, од корисника се не очекује да дају само потврдне или одричне одговоре, него да свако од питања искористе као подстицај за промишљање и планирање како да се унапреди рад школе у подручју које покрива разматрани показатељ. Сваки одговор захтева и аргументацију која се заснива на подацима.

Илустроваћемо ово примером:

ДИМЕНЗИЈА Ц: Развијање инклузивне праксе

Област Ц. 1: Организовање наставе и учења

Показатељ Ц.1. 1: Настава се планира тако да сви ученици уче.

Уз показатељ је дат низ питања, а једно од њих је:

Да ли се настава планира тако да представља подршку учењу или се више организује као преношење знања?

Од корисника Индекса очекује се да, након читања овог питања, разговарају о томе на који начин се планира настава у школи. Да би се дао објективан и прецизан одговор, потребно је прикупити довољно релевантних, објективних информација заснованих на подацима. Током анализе треба размишљати о начинима за превазилажење стања које није задовољавајуће. Дакле, питање служи фокусираној самопроцени, при чему је нагласак на квалитету анализе у којој се могу продуковати нова питања.

У неким школама може се догодити да наставно особље и руководство школе процене да се тренутно не треба бавити одређеним показатељима, или да они нису усаглашени са утврђеним планом развоја школе. Тада се очекује од школа да у раду са *Индексом* долазе до својих, нових питања, и да на њих одговоре, односно да прилагоде питања постојећим условима.

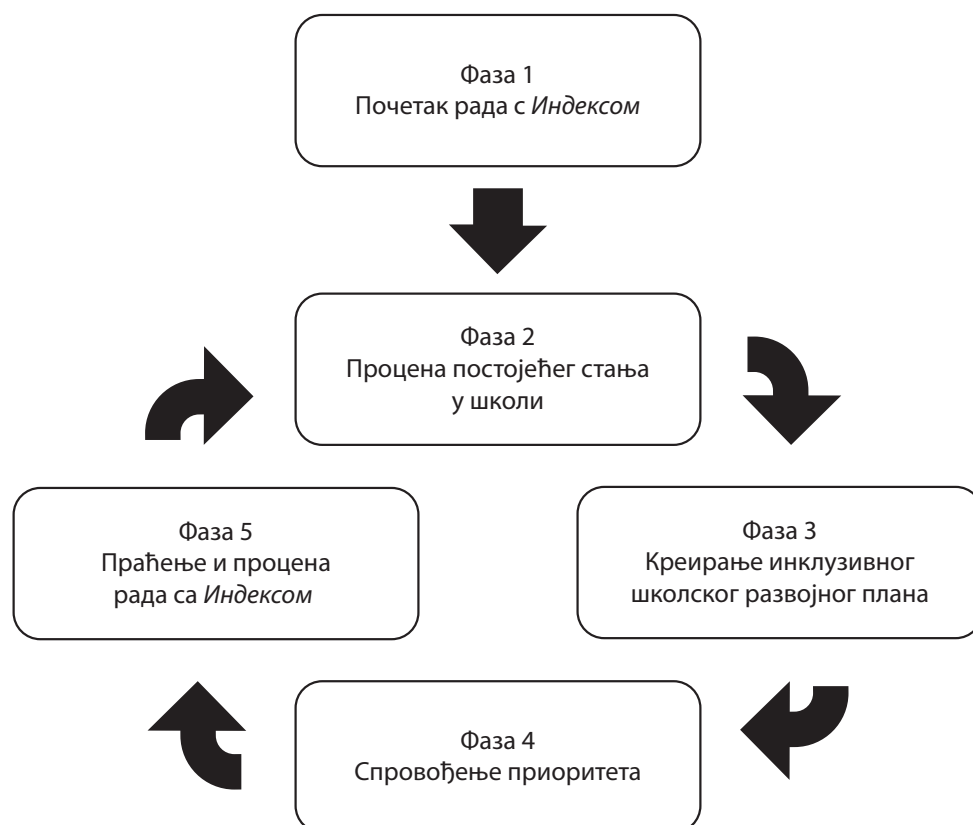
На прилагођавању показатеља из Индекса не треба радити, они се користе у датој формулацији, без обзира што на почетку рада могу деловати непрепознатљиво или неприменљиво. Искуства говоре да је за детаљнију анализу формулација показатеља, као и за евентуалну промену тих формулација потребно одређено искуство и рутина .

4. Процес инклузивног развоја

Коришћење *Индекса* је континуран процес у коме се развијају капацитети комплетног школског особља за самовредновање, вредновање и акционо планирање. Унапређивање рада школе треба да буде у рукама свих актера у школи (наставног и васпитног особља, школске управе, родитеља/старатеља, ученика), да би се интегрисало у школску културу. На овај начин школа се подстиче на аутентичан развојни процес који се одвија у њој и којим она руководи.

Приказ фаза у раду са Индексом

Процес коришћења *Индекса* може се приказати као циклус школског развојног планирања, уз додатну фазу у првој, почетној години примене *Индекса*, у којој се стручни тим за инклузивни развој упознаје са материјалима и начинима њиховог коришћења (Слика бр. 2).

Слика бр. 2 *Индекс* и циклус школског развојног планирања

Будући да у Републици Србији школско особље посебно обучено за развојно планирање и самовредновање рада⁷, процес коришћења *Индекса* не би требало посебно да „омета“ већ започете активности. Напротив, *Индекс* омогућава да се школско особље фокусира на самовредновање, вредновање и развој школе у складу са инклузивним принципима. У том смислу, *Индекс* је комплементаран са постојећим *Приручником за самовредновање и вредновање рада школе*, јер даје подстицаје за темељније и прецизније анализирање показатеља квалитета предвиђених *Приручником*. Дакле, када развијамо инклузивни приступ у школи, *Индекс* се може користити као додатни материјал у свих седам предвиђених области самовредновања и вредновања (Школски програм и годишњи програм рада, Настава и учење, Постигнућа ученика, Подршка ученицима, Етос, Ресурси, Руковођење, организација и обезбеђивање квалитета).

⁷

Први планови за развој школа почели су да се израђују 2002. године у оквиру Пројекта Светске банке „Развој школства у Републици Србији“, а од 2003. године обавеза и принципи развојног планирања у школама прописани су *Законом о основама система образовања и васпитања* („Службени гласник РС“, бр. 62/03, 64/03 – исправка, 58/04, 62/04 – исправка, 79/05 – др. закон и 101/05 – др. закон), а исто је прописано и новим *Законом о основама система образовања и васпитања* (2009).

Посебне напомене о коришћењу *Индекса*

Чињеница да се *Индекс* бави променама вредности може да подстакне особље у школама и ученике да измене културу, политику и праксу што је много теже предвидети него рад на било ком посебно издвојеном приоритету. То може да захтева велике промене у сарадњи запослених у школама или мање промене које појединац уводи у рад са децом.

У току рада и истраживања школске културе, политике и праксе, могу се открити нове могућности за инклузивни развој, које у почетку нису биле уочљиве. Особље у школи може установити да школа у појединим аспектима није онолико инклузивна као што се у почетку мислило. То се може довести у равнотежу откривањем нових ресурса подршке у наставном особљу и управи школе, ученицима, родитељима/старатељима и локалној заједници.

Иако школе могу да користе *Индекс* радећи самостално, многе од њих радо прихватају помоћ и подршку са стране, посебно у првим фазама рада. На пример, радионице са кључним особама у школи, које би водиле особе са искуством у раду са *Индексом*, могу бити велика помоћ у мотивисању учесника и покретању процеса.

Фазе у процесу коришћења *Индекса* приказане су у *Табели бр. 1*, а детаљно су описане на наредним страницама. Да би се *Индекс* интегрисао у школски развојни циклус, односно да би се утврђени приоритети унели у школски развојни план за наредну годину, фазе 1, 2 и 3 треба завршити на време.

Табела бр. 1: Приказ фаза у процесу рада са Индексом

Фаза 1 Почетак рада са Индексом (време реализације: једно тромесечје)
Кораци:
1. 1. Формирање стручног тима за инклузивни развој
1. 2. Подршка информисању о инклузији и разумевању <i>Индекса</i>
1. 3. Усаглашавање ставова о инклузији коришћењем кључних појмова и оквира <i>Индекса</i>
1. 4. Преглед активности у развојном плану школе
1. 5. Анализа постојећег стања у школи уз помоћ показатеља и питања
1. 6. Припрема рада са осталим учесницима
Фаза 2 Процена постојећег стања у школи (време реализације: једно полугодиште)
Кораци:
2. 1. Испитивање ставова/мишљења запослених у школи
2. 2. Испитивање ставова/мишљења ученика
2. 3. Испитивање ставова/мишљења родитеља/старатеља и чланова локалне заједнице
2. 4. Утврђивање приоритета развоја
Фаза 3 Креирање инклузивног школског развојног плана
Кораци:
3. 1. Увођење оквира <i>Индекса</i> у школски развојни план
3. 2. Увођење приоритета у школски развојни план
Фаза 4 Спровођење континуираног процеса за остваривање приоритета инклузивног развоја
Кораци:
4. 1. Спровођење утврђених приоритета у пракси
4. 2. Одржавање развоја
4. 3. Бележење напредовања
Фаза 5 Праћење и процена рада са Индексом (континуирани процес)
Кораци:
5. 1. Процена напретка
5. 2. Процена рада са <i>Индексом</i>
5. 3. Обезбеђивање континуитета у развоју инклузивности школе

ФАЗЕ У КОРИШЋЕЊУ ИНДЕКСА

Фаза 1 - Почетак рада са *Индексом*

(време реализације: једно тромесечје)

Кораци:
1.1. Формирање стручног тима за инклузивни развој
1.2. Подршка информисању о инклузији и разумевању <i>Индекса</i>
1.3. Усаглашавање ставова о инклузији коришћењем кључних појмова и оквира <i>Индекса</i>
1.4. Преглед активности у развојном плану школе
1.5. Анализа постојећег стања у школи уз помоћ показатеља и питања
1.6. Припрема рада са осталим учесницима

Прва фаза почиње формирањем стручног тима за инклузивни развој (даље: тим) који представља школу у овим активностима. Подразумева се да су чланови тима детаљно упознати са приручником и инструментима пре него што отпочну са радом. У овој фази, задатак чланова тима је да информишу запослене, ученике, родитеље и представнике локалне заједнице о *Индексу* и да им помажу у разумевању његове намене. Ова фаза би требало да се заврши у току једног тромесечја.

Заједно са стручним активом за развојно планирање⁸ (даље: актив ШРП), тим процењује како се постојећи приступ у процесу развојног планирања може повезати са *Индексом*. Свака школа доноси одлуку о томе да ли ће чланови актива ШРП бити и чланови тима.

Корак 1. 1. Формирање стручног тима за инклузивни развој

Пошто *Индекс* служи подршци развоју школе у целини, директор школе формира тим, а истовремено је и његов члан. Важно је да тим одражава полни и национални састав школе и обухвата представнике запослених у школи, ученика, родитеља/старатеља и школског одбора. У току рада, могу се по потреби укључивати и нови чланови. Величина и састав тима могу бити различити, а зависиће од типа, величине и организације рада школе. Препоручује се да у тиму буде од 6 до 10 чланова, који бирају координатора тима. Координатор је задужен за поделу задатака и праћење временске динамике у реализацији.

Материјали за рад морају бити доступни свим члановима тима. Сваки члан тима треба да има свој примерак материјала ради бележења личних запажања, додатних показатеља и питања, белешки са консултација, презентација и теза за планирање приоритета у раду.

Обезбеђивање инклузивног рада

Рад тима треба да постане модел добре инклузивне праксе у школи који промовише сарадњу и обезбеђује да сви буду пажљиво саслушани, без обзира на пол, порекло, статус и могућу склоност појединаца да доминирају у разговорима. Чланови тима треба да негују међусобно поверење и осећање да се у тиму може говорити слободно. Сваки члан треба да понуди своје мишљење на начин који подстиче дијалог и дискусију. Различити ставови и виђења су добродошли, јер подстичу на шире и свеобухватније размишљање.

Укључивање критичког пријатеља у рад тима

У досадашњој примени *Индекса* тимови су често укључивали у свој рад *критичког пријатеља*, пошто су закључили да може битно да им помогне у раду. *Критички пријатељ* би требало да буде неко изван школе, неко ко добро познаје школу. Његова улога је да пружа подршку и подстицај за размишљање у новим правцима. Ова особа би требало да ужива поверење школе и тима и да поштује деликатну природу разговора у које ће бити укључена. Било би пожељно да то буде неко ко је већ имао искуства у раду са *Индексом* за инклузију.

Обично су *критички пријатељи* наставници из других школа, просветни саветници, психолози и педагози из научно-истраживачких институција или наставници из високошколских установа. Основне и средње школе се преко *Индекса* ближе повезују тако што се стручни сарадник из једне школе изабере да буде *критички пријатељ* у другој школи.

Критички пријатељ има драгоцену улогу да помогне у суочавању са осетљивим и проблематичним темама, које су увек непријатне. Од свих чланова тима очекује се професионално понашање и подршка колегама да искрено и отворено износе доказе и потпору за своја мишљења и закључке о раду у школи.

Корак 1. 2. Подршка информисању о инклузији и разумевању Индекса

Пре него што се донесу било какве посебне одлуке у вези са школским планирањем, важно је да представници наставног и ненаставног особља, школског одбора, ученика, родитеља и локалне заједнице буду упознати са *Индексом*. На састанак посвећен информисању и разумевању садржаја *Индекса* може да се позове и особа изван школе, нпр. из локалне управе (задужена за образовање). Састанак води координатор тима. Овакав састанак може довести до тога да тим унесе неке додатне измене у свој план или састав.

Корак 1. 3. Усаглашавање ставова о инклузији коришћењем кључних појмова и оквира Индекса

Чланови тима треба да развију и усвоје заједничко и јасно становиште о *Индексу* пре него што га представе другима. Да би се то постигло, може се почети разговором у тиму и изношењем мишљења сваког члана о разумевању кључних појмова *Индекса* и оквира за процену. Након тога, требало би размотрити области у оквиру којих ће се радити помоћу показатеља и питања. Активности 2, 3 и 4 могу да помогну у усаглашавању ставова коришћењем кључних појмова и оквира *Индекса*, за шта је најчешће потребан један састанак, а по потреби и више. Тим треба да има у виду како, у овом периоду, све идеје о развоју инклузивног процеса у школи имају само статус предлога, док се не размотре становишта свих актера у процесу.

Корак 1. 4. Преглед активности у развојном плану школе

Рад с *Индексом* пружа могућност да се процени начин на који се у школи одвија процес развоја. Школе се у значајној мери разликују по свом приступу развојном планирању. Неке школе у процес развојног планирања укључују велики број људи који заједно раде на систематичан начин, као што би требало да се ради током процеса који ће бити приказан у овом документу.

Потребно је проверити да ли су неки приоритети већ усвојени као део развојног плана школе.

12 активности стручног тима за инклузивни развој:

Активност 1. *Процена школског развојног плана (60 минута)*

Чланови тима могу користити следећа питања у процени процеса и резултата школског развојног планирања:

- Како је текао процес израде развојног плана?
- Шта је садржај развојног плана?
- Како се примењује развојни план?
- Да ли постоје школске развојне активности које се одвијају у школи, а нису наведене у развојном плану?
- Како се оне реализују и прате?
- Како се може унапредити процес планирања и развојни план?

Активност 2. *Шта је инклузија? (30 минута)*

Чланови тима треба да размене своја становишта о инклузији уз помоћ питања:

- Да ли сматрате да је инклузија повезана само са децом која имају посебне образовне потребе и децом са сметњама у развоју или се односи на сву децу/ученике?
- У којој мери се инклузија поистовећује са ученицима чије понашање се сматра проблематичним?

Као помоћ у раду, тим може користити исказе о инклузији који су дати у I делу. С обзиром на постојеће искуство, мало је вероватно да ће се у овој фази сви слагати у погледу виђења и разумевања инклузије у образовању. Иако се отвара могућност за дискусију, у овој фази се не препоручује дуго задржавање на овој активности. Искуство у раду и коришћењу *Индекса*, показало је да су се становишта о инклузији мењала и развијала током процеса инклузивног развоја школе.

Потребно је да постоји сагласност да се инклузивни приступ односи на све ученике који се суочавају са препрекама за учење и учешће из било ког разлога, и да он подразумева промене у школској култури, политици и пракси. Ово је важно јер решавање дубљих разлика у виђењима инклузије може узети превише времена.

Активност 3. *Препреке и ресурси (20 минута)*

У овој активности тим користи дате описе димензија и области (стр. 14), као оквир и полазиште за размишљање о препрекама и ресурсима за њихово превазилажење. Претходно се разговор води на основу следећих питања:

- Које препреке за учење и учешће постоје у култури, политици и пракси наше школе?
- Ко се суочава с препрекама за учење и учешће у нашој школи?
- Који се додатни ресурси могу покренути за подршку и помоћ у учењу и учешћу, као и у развоју културе, политике и праксе у нашој школи?

Добијени одговори, као и описи димензија и области треба да буду у функцији „откривања” препрека и ресурса у школи, који нису одмах видљиви и не могу се лако и брзо идентификовати.

Активност 4. Шта је подршка? (20 минута)

Појам подршке у ширем смислу представљен је у првом делу документа као „све активности које повећавају капацитете школе да одговори на различитости међу ученицима”. За почетак, тим може размотрити следећа питања:

- Које активности у школи се сматрају подршком?
- Шта школско особље треба да ради како би пружио овако схваћену подршку?
- Како активности које се сматрају подршком треба координирати у процесу коришћења Индекса?

Корак 1. 5. Анализа постојећег стања у школи уз помоћ показатеља и питања**Активност 5. Употреба показатеља за утврђивање стања у аспектима који су проглашени важним у том тренутку (25 минута)**

Сврха ове активности је да се утврде важна питања која се морају подробније испитати. Питања се могу анализирати уз помоћ приложених упитника (IV део приручника), уз помоћ картица са исписаним показатељима (једна картица – један показатељ) или на основу нових инструмената који ће се припремити у школи (упитници, скале процене, интервјуи, фокус групе и др.).

Како се користе предложени, односно новоприпремљени упитници или картице?

Упитнике може да попуњава сваки члан групе посебно, а затим се одговори анализирају како би се могло дискутовати о разликама. Такође, постоји могућност да група разврста картице са показатељима у четири групе, према томе како је процењено стање у њиховој школи. Могућа су четири одговора, односно категорије за разврставање картица: „у потпуности се слажем”, „донекле се слажем”, „не слажем се”, „треба ми више информација”. Приликом разврставања, картице треба да се одложе на места са истим обележјем: нпр. „треба ми више информација” се бира ако је значење показатеља нејасно или нема довољно информација да би се донела одлука. Значење појединачних показатеља обавезно се разјашњава читањем листе питања и/или допуњавањем листе новим питањима.

На крају упитника предвиђен је простор за уписивање пет приоритета за развој школе, према мишљењу сваког члана групе. Упитник или разврстане картице усмеравају пажњу на све аспекте функционисања школе тако да се могу препознати приоритети.

Ако се предложени упитници користе упоредо са упитницима које су припремиле школе, не сме се заборавити да су у овом тренутку проучавају и упоређују само приоритети који су издвојени, а не сви показатељи. На самом почетку процеса развоја инклузивности у школи, непотребне су детаљне анализе упитника, као и попуњавање и израда табела и графикана, јер одузимају превише времена. Препоручује се да се у тиму дискутује о свим датим предлозима приоритета за развој школе.

Важна напомена: Сви показатељи су дати у афирмативним формулацијама које веома лако могу сугерисати позитивну самопроцену рада школе, што може резултовати приказивањем конкретне школе инклузивнијом него што она заправо јесте. Ову околност чланови тима треба да контролишу тако што ће подстицати да се ставови и мишљења допуњују образложењима и доказима, при чему су драгоцене листе питања.

Активност 6. *Разговор о образложењима у вези са конкретним показатељима (20 минута)*

Потребно је да се тим сложи око једног показатеља квалитета, за који постоји сагласност да се односи на школу и једног за који постоји сагласност да се не односи на школу. У оба случаја приказују се образложења и докази за становиште, узимајући у обзир следеће:

- До које мере се слажу са утврђеним стањем у овим показатељима?
- Какав доказ постоји у корист таквог мишљења о овим показатељима?
- Какав доказ постоји да други показатељи, из исте или друге димензије, поткрепљују ово мишљење?
- Које би додатне информације могле бити корисне?

Активност 7. *Повезивање показатеља и питања: култура, политика и пракса (35 минута)*

Приликом употребе ових материјала за процену, показатеље би увек требало повезивати са питањима која их ближе одређују. Предлаже се рад у паровима. Сваки пар у тиму опредељује се за по један показатељ квалитета за који се, уз помоћ питања која га ближе одређују, може рећи да се односи на школу и један за који мисле да се не односи на школу, из сваке од три димензије (политика, култура и пракса). Избор показатеља би требало повезати са претходном активношћу (број 6). Затим парови разматрају питања за сваки изабрани показатељ.

Важна напомена: Иако су питања формулисана тако да сугеришу „да/не“ одговоре, давање таквих одговора неће бити довољно. Суштина овог процеса је у образлагању и аргументовању одговора, које добијамо уз помоћ додатних питања, користећи формулације попут „до које мере...“, „на који начин...“, „како је то урађено...“, „чиме доказујете да сте...“.

Изабране показатеље и њихова питања требало би проучити, имајући у виду следеће:

- Која питања би требало додати да бисмо добили још јаснију слику о овом показатељу инклузивности школе?
- На које аспекте развоја указују нова питања?

Чланове тима треба подстицати да се што активније баве питањима, отварајући им могућност да их мењају и додају своја, аутентична, нова питања, која би била релевантна за услове живота и рада школе, а која могу подстаћи даљи развој и унапредити квалитет рада.

Активност 8 *Преглед свих показатеља и питања (1 сат)*

Први део ове активности обавља се између састанака. Чланови тима раде појединачно, читајући и упознајући се са свим показатељима и питањима. Сврха самосталног рада је да се сваки члан упозна са документом онако како њему највише одговара. Међутим, анализирање стања у школи се не ради индивидуално.

Препоручује се да чланови тима самостално одговарају на свако питање, бележећи запажања о постављеним проблемима и додајући, где има основа, нова питања. Понекад одређена питања сугеришу неки аспект школе који може лако да се промени, док друга могу покренути размишљања о дубљим, опсежнијим променама које су потребне у школи. На састанку тима размењују се мишљења, ставови и искуства.

Активност 9 Бирање приоритета и планирање интервенција (30 минута)

Када се изабере приоритет за једну димензију, јасно је да су неопходне развојне промене и у другим димензијама, које би подржале планирану промену. На пример, ако се *развијање стратегије против насиља у школи* усвоји као приоритет за развој у оквиру Димензије Б: Креирање инклузивне политике, требало би га повезати са показатељима за међуљудске односе у оквиру Димензије А: Стварање инклузивне културе.

Тим бира показатељ на којем ће радити и разматра следеће:

- Које промене су потребне у другим димензијама да би се обезбедила подршка за развој одабраног показатеља?
- Како се питања могу искористити за даље испитивање одабраног показатеља?
- Како се може подстаћи развој и рад на одабраном показатељу?

Активност 10. Употреба формулара – Закључак о приоритетима за развој (20 минута)

У IV делу овог приручника налази се формулар *Закључак о приоритетима за развој* у који тима може да бележи своје приоритете за развој школе. Развојне промене могу бити препознате и потребне у свакој димензији и области, како би све планиране промене имале одговарајућу подршку. Приоритети могу бити формулисани у виду једног или групе показатеља, једног или групе питања или теме која је важна за школу, а није покривена показатељима и питањима понуђеним у документу.

Активност 11. Резимирање рада тима (20 минута)

Чланови тима могу да резимирају у којој мери је њихово разматрање показатеља и питања (активности 2, 3 и 4), допринело стицању знања о култури, политици и пракси у школи.

Следећа питања могу у томе помоћи:

- Шта је урађено у школи да се превазиђу препреке за учење и учешће?
- На чему треба још радити?
- Шта је потребно додатно истраживати?
- Које нове иницијативе су потребне?

Активност 12. Откривање и превазилажење препрека за коришћење Индекса (20 минута)

Након детаљног прегледања и упознавања са материјалом, тима разматра како се *Индекс* може, на најбољи начин, увести у школу и који проблеми се могу очекивати. Требало би размотрити следећа питања:

- Који је најбољи начин за представљање *Индекса* осталим учесницима?
- На које препреке може наићи увођење *Индекса* у школу?
- Како се те препреке могу превазићи?

Корак 1. 6. Припрема рада са осталим учесницима

Пре почетка рада са осталим учесницима, потребно је да чланови тима поново размотре упутства за фазе 2, 3 и 4, како би се додатно оснажили за вођење процеса са великим бројем учесника из различитих циљних група. Будући да су претходно стекли искуство у раду са *Индексом*, није искључено да ће тек у поновном читању и анализирању материјала уочити спорна места или отворена питања, која је потребно разјаснити.

Фаза 2 – Процена постојећег стања у школи

(Трајање – једно полугодиште)

Кораци:
2. 1. Испитивање ставова/мишљења запослених у школи
2. 2. Испитивање ставова/мишљења ученика
2. 3. Испитивање ставова/мишљења родитеља/старатеља и чланова локалне заједнице
2. 4. Утврђивање приоритета развоја

Стечена нова знања и искуства у раду са *Индексом*, тима користи у даљем раду са колегама и осталим школским особљем, родитељима/старатељима и другим значајним представницима локалне заједнице. Тим разматра резултате ових консултација и иницира сва даља истраживања, која су неопходна ради употпуњавања података и јаснијег сагледавања стања у школи. Пошто чланови тима издвоје приоритете за развој школе, веома је важно да се око ових приоритета сложе сви запослени у школи.

Ова фаза, као и целокупни рад са *Индексом*, разликоваће се од школе до школе. Тим преузима одговорност за избор начина реализације процеса који ће бити најбољи и најефикаснији у условима рада њихове школе.

Корак 2. 1. Испитивање ставова/мишљења запослених у школи

У овом кораку чланови тима примењују кораке из Фазе 1, тј. сагледавају постојеће ставове и мишљења коришћењем кључних појмова и оквира *Индекса*. Затим обрађују добијене информације, користећи показатеље и питања *Индекса* ради утврђивања приоритета за развој.

Како ће се одвијати процес прикупљања информација о школи зависи од величине и врсте школе, тј. од тога да ли је реч о основној или средњој школи. У великим школама тешко је истовремено радити са свим запосленима у школи, осим када је у питању састанак посвећен информисању о инклузији и разумевању *Индекса*. Рад на развоју школе може се одвијати у групама које чине чланови једне генерације/разреда, посредством члана тима који ће бити задужен за рад и контакт са њима. Тако распоређене, групе би требало да се састају и разматрају различита питања из *Индекса*, значајна за њихове активности у школи.

Сва становишта изражена током консултација треба користити као прилику за расправу и даље истраживање. Понекад ће бити потребно организовати рад коришћењем различитих видова комуникације (писаним путем или усмено у директном контакту, кроз индивидуални рад, пленарни рад, панел дискусију, радионицу, фокус-групу и сл.), зато да би сви који не воле јавно да иступају или нису могли да присуствују састанцима тима, добили прилику да изнесу своја мишљења.

Дан за стручно усавршавање запослених у школи

Један од начина да се започне процес прикупљања информација је организовање *Дана за стручно усавршавање*, када наставници, директор и школски одбор раде заједно. Добро организован *Дан за стручно усавршавање* омогућава да се осети добробит тог инклузивног искуства и подстиче промоцију инклузије у школи. Том приликом може се обезбедити подршка људи који нису запослени

у школи, или сарадња са другом школом која је већ започела процес рада са *Индексом*.

Пре *Дана за стручно усавршавање*, потребно је одабрати и прилагодити активности које ће бити организоване. Неопходно је донети одлуке о томе на који начин ће испитивање бити обављено. Уколико је одлучено да се испитивање врши упитницима који се односе на показатеље, треба решити да ли је потребно њихово умножавање. У сваком случају, потребно је забележити становишта која изнесу групе и појединци на формуларима који тим претходно припреми, с обзиром на одабране технике испитивања и, по потреби умножавања, те анализирати прикупљене податке и извести закључке. Пример програма таквог дана дат је у *Табели бр. 2*, која одражава активности из Фазе 1.

Табела бр. 2 Предлог програма за *Дан за стручног усавршавања* школског особља: истраживање учења и учешћа у школи

9.30-10.00	Представљање Индекса (сви запослени)
10.00-11.00	Рад са кључним појмовима и оквиром за процену у циљу размене постојећег знања (Активност 3, рад у малим групама)
11.00-11.30	пауза
11.30-12.30	Рад са показатељима (Активности 5 и 6, рад у малим групама)
12.30-13.30	пауза
13.30-14.30	Рад са показатељима и питањима (Активност 7 и започињање активности 8 – наставак следи наредних дана, рад у малим групама)
14.30-15.30	Размена идеја о областима развоја и даљем истраживању (Активности 9 и 10, најпре у малим групама, затим са целом групом)
15.30-15.45	Договор о предстојећим активностима (радом координирају чланови тима)

На основу свог искуства у раду са материјалима, тим ће проценити колико времена треба осталим учесницима да обаве исте активности. Координатор тима даје методолошка упутства за извођење активности.

Кад се упознају с материјалом, многи људи имају утисак да је превише захтева, показатеља и питања, мислећи да се од њих очекује да све у школи промене одмах и сад. Неопходно је нагласити је сврха процене избор приоритета за развој, а не увођење свеобухватних промена одједном.

Предлагање области развоја и даље истраживање

Када учесници започну рад са показатељима и питањима, обично сматрају како могу да препознају посебне области које би требало развијати. Неке области могу бити означене за даље истраживање и пре него што се донесе коначна одлука. Искуство показује да ће запослени вероватно постићи општу сагласност око одређеног броја тема којима треба одмах посветити пажњу. Међутим, неки приоритети ће се појавити тек по завршетку консултација, када се повежу информације прикупљене из различитих група.

Планирање наредних корака

На крају *Дана за стручно усавршавање*, координатор тима треба да укаже на наредне кораке и информисе присутне шта ће бити учињено са прикупљеним информацијама и израженим мишљењима. Задатак тима је да обради прикупљене информације, при чему ће вероватно бити идентификоване области за које је неопходно прикупити додатне информације од ученика, родитеља/старатеља или других чланова локалне заједнице. Тим би требало да направи план о томе како ће прикупити и мишљења оних који нису могли да присуствују *Дану за стручно усавршавање*.

Корак 2. 2. Испитивање ставова/мишљења ученика

Пре него што се ученици укључе у разматрање питања из упитника, потребно им је представити и објаснити сврху, циљ, корист и добробит коју школа и сваки појединац могу имати од инклузивног приступа образовању. Кроз представљање одговора које су већ дали наставници, ученици се упознају са упитницима и њиховом сврхом. Ученицима ће вероватно бити потребна помоћ да одговоре на питања из упитника. Са млађим ученицима је најбоље организовати фокус- групу, тако што ће им питања из упитника бити усмено постављена, уз пружање помоћи учесницима који имају тешкоћа са разумевањем језика и/или појмова и инструкцијом. Ученике треба охрабрити да дају искрене одговоре, а не оне који би задовољили наставнике или друге ученике.

Корак 2. 3. Испитивање ставова/мишљења родитеља/старатеља и других чланова локалне заједнице

Консултације са родитељима/старатељима и другим члановима локалне заједнице неопходне су за унапређење комуникације између школе, породица и локалне заједнице. За родитеље/старатеље може се сачинити упитник на основу скраћене листе показатеља, са додатком посебних питања. Пример таквог упитника за родитеље/старатеље, које је користила школа, дат је у IV делу приручника. Овакав или сличан упитник може се припремити уз помоћ родитеља из школског одбора или савета родитеља, који могу пружити подршку у организацији консултантских група за родитеље/старатеље. Тим може да се састане са родитељима и изван школе, ако се процени да би посећеност била већа у другачијем окружењу.

Групе могу почети рад разматрањем следећих питања:

- Како можемо да унапредимо учење Вашег детета/деце у овој школи?
- Шта можемо да урадимо како би Ваше дете било задовољније у овој школи?
- Шта бисте Ви највише волели да променимо у овој школи?

Упитник се може користити као увод у дискусију или за добијање информација од родитеља који нису могли да присуствују састанку. На сличан начин би требало размотрити питање прикупљања информација и од других значајних група у локалној заједници.

Корак 2. 4. корак Утврђивање приоритета развоја

Шта можемо променити у школској култури, политици и пракси да бисмо побољшали квалитет учења и учешћа?

Анализа мишљења и образложења

Да би се издвојили приоритети за развој школе, неопходно је да тим испита и анализира приоритете за развој које су одабрали сви са којима су је разговори и консултације вођени. Овај задатак треба поделити између чланова тима, јер може захтевати доста посла, нарочито у великим школама. Обраду добијених мишљења и предлога треба вршити истовремено са консултацијама, да би се уштедело на времену. Изабрани критички пријатељ значајно може помоћи у овом процесу. На почетку би требало раздвојити информације прикупљене од ученика, родитеља/старатеља, наставника и чланова школске управе. На тај начин могу се уочити и размотрити разлике у гледиштима. Некада је важно погледати мишљења подгрупа (нпр. стручних сарадника, педагошких асистената, предметних наставника, учитеља).

Прикупљање додатних информација

Могуће је да ће тим морати да прикупи и додатне информације пре него што донесе коначне одлуке о приоритетима. Током консултација могу да се појаве неке теме које не неопходно разјаснити. На пример, можда треба анализирати број изостанака и завршне оцене ученика из осетљивих група. Додатне информације могу се добити током процеса консултација, када једна група издвоји питања која треба да се упуте некој другој групи. На пример, новом наставном особљу поставе се питања која се директно односе на успех њиховог уклапања у нову радну средину.

Прикупљање додатних информација некада се претвара у развојни процес. На пример, процењивање приоритета у вези са Димензијом Ц: Развој инклузивне праксе, може да доведе до тога да наставници и педагошки асистенти међусобно прате и анализирају праксу како би дошли до нових идеја за унапређење наставе и учења. Исход овог процеса може бити већа сарадња и побољшање квалитета рада у настави.

Издајање листе приоритета

Издајање приоритета не може се свести на бирање оних тема које су најчешће помињане током консултација. Тим мора бити сигуран да ни једно мишљење не буде запостављено. Нарочито се мора водити рачуна о томе да мишљења ученика и родитеља/старатеља буду заступљена на коначној листи. Издвојени приоритети ће се сигурно разликовати с обзиром на обим, време и средства потребна за њихово спровођење. У коначној листи, треба да буду заступљени и краткорочни и дугорочни приоритети.

Образац – Оквир за процену (утврђивање приоритета за развој), који садржи димензије и области, користан је у извођењу ове фазе. Чланови тима треба да обрате пажњу на утицај одабраних приоритета у једној димензији на друге две димензије. Потребно је водити рачуна да све области буду покривене неким од одабраних приоритета. Већина приоритета ће захтевати мобилизацију ресурса. Приоритети у неким областима Индекса можда су већ идентификовани у претходним школским развојним плановима. Када тим сачини коначну листу предлога приоритета, о њима још једном треба да продискутује са осталим наставницима и руководством.

Образац - Оквир за процену (утврђивање приоритета за развој)

ДИМЕНЗИЈА А: Стварање инклузивне културе

Изградња заједнице

Успостављање инклузивних вредности

ДИМЕНЗИЈА Б: Креирање инклузивне политике

Развијање школе за све

Организовање подршке различитостима

ДИМЕНЗИЈА Ц: Развој инклузивне праксе

Организовање учења

Мобилизација ресурса

Као илустрацију, наводимо примере утврђених приоритета у неким школама. Сугеришемо корисницима да ове примере не користе као готова и универзална решења, већ да знање и енергију усмере на утврђивање аутентичних приоритета у својим школама, што је један од основних принципа у развојном планирању.

Примери приоритета који су утврђени у току процеса коришћења *Индекса*.

- Увођење обичаја да се нови ученици и чланови колектива дочекују добродошлицом, те да се њихов долазак пригодно обележи.
- Рад на стручном усавршавању школског особља, како би у планирању часова неговали индивидуализован приступ у раду, са циљем уважавања различитости међу ученицима.
- Увођење јасне структуре развоја професионалних компетенција педагошких асистената и управљање њиховим радом и напредовањем.
- Побољшање свих видова приступа школи за ученике са сметњама у развоју и одрасле са инвалидитетом.
- Промовисање позитивних ставова према етничким разликама у настави и ваннаставним активностима.
- Обједињавање свих облика подршке у школи.
- Организовање заједничких обука за наставно особље и педагошке асистенте у развоју инклузивне праксе.
- Развијање заједничког учења међу ученицима.
- Измена и допуна правила и процедура против насилног понашања у школи.
- Унапређење процеса пријема и уклапања за нове ученике.
- Повећање учешћа ученика у одлучивању о школској политици.
- Побољшање комуникације између школе и родитеља/старатеља.
- Побољшање угледа школе у локалним заједницама.

Фаза 3 – Креирање инклузивног школског развојног плана

Кораци:
3. 1. Увођење оквира <i>Индекса</i> у школски развојни план
3. 2. Увођење приоритета у школски развојни план

Трећа фаза у процесу коришћења *Индекса*, подразумева одржавање низа састанака са прецизним дневним редом. Можда утврђени приоритети за развој инклузивности школе захтевају да чланови актива ШРП изврше ревизију и допуну школског развојног плана. Актив ШРП разматра у којој мери и у ком сегменту развојни план мора да се измени, узимајући у обзир резултате рада тима. Проналазе се решења како договорене приоритете у развоју инклузивности школе унети у школски развојни план.

Корак 3. 1. Увођење оквира *Индекса* у школски развојни план

Да би приоритети које је утврдио тим били унети у школски развојни план и спроведени, тим се, у овом кораку, прикључују активу ШРП. Доноси се заједничка одлука о томе да ли ће планиране активности за инклузивни развој школе бити инкорпориране у школски развојни план или ће му бити додате у виду анекса.

Корак 3. 2. Увођење приоритета у школски развојни план

Листу договорених приоритета за развој до којих се дошло у Фази 2, сада треба уклопити у оквир школског развојног плана. Сваки приоритет детаљно се анализира с обзиром на време потребно за његово остваривање, ресурсе и утицај који ће имати на развој капацитета школског особља у целини. Одговорност за проверу напретка сваког приоритета преузима један члан актива ШРП, али одговорност за рад на развоју школе треба да буде широко постављена, како би се обезбедило спровођење промена у пракси. Због тога се морају развити и критеријуми за процену спровођења приоритета за инклузивни развој.

Фаза 4 – Спровођење континуираног процеса за остваривање приоритета инклузивног развоја

Кораци:
4. 1. Спровођење утврђених приоритета у пракси
4. 2. Одржавање развоја
4. 3. Бележење напредовања

Фаза 4 у коришћењу *Индекса* подразумева примену приоритета у пракси. То може захтевати детаљније истраживање у оквиру школе и прерасти у акционо истраживање. Сарадња, добра комуникација и општа посвећеност инклузивним вредностима представљају подршку развоју. Развој се процењује према критеријумима дефинисаним у школском развојном плану, а након сваког тромесечја припрема се извештај о напретку. Ова фаза траје континуирано и нема временског ограничења.

Корак 4. 1. Спровођење утврђених приоритета у пракси

Примери како се развој школе може спроводити и подржавати:

У једној средњој школи, наставници су проценили да је координација подршке један од приоритета. Пошто није постојао тимски рад наставника у планирању рада из различитих наставних области, одлучили су да постојећу ситуацију анализирају радећи заједно. У току шест недеља наставници су посматрали рад својих колега, а затим су се састали да продискутују о својим запажањима и могућностима боље сарадње у планирању и раду. Наставници су посматрали и ученике да би разумели њихову перспективу, а потом су са њима разговарали о томе каква искуства имају са подршком која се пружа у школи.

Једна основна школа је прикупила податке од ученика и родитеља/старатеља и добила резултате да насилно понашање у школи представља озбиљан проблем. Актив ШРП је одлучио да искористи питања у оквиру показатеља Б. 2. 9 – Насилно понашање је смањено, као оквир за детаљно испитивање о ставовима и искуствима са насилним понашањем. Посебно су се усмерили на следећа питања:

- Да ли школско особље, родитељи/старатељи, ученици деле иста схватања о томе шта је насилно понашање?
- Да ли сматрају да је претња прекидом пријатељства један од извора насилног понашања?
- Да ли постоји јасан пропис о насилном понашању који прецизно дефинише шта јесте, а шта није насиље у школи?
- Да ли је језик школских прописа разумљив школском особљу, родитељима/старатељима, ученицима?
- Да ли у школи постоје особе оба пола од којих ученици или ученице могу затражити заштиту

када су угрожени насилним понашањем других ученика или ученица?

- Да ли ученици знају коме треба да се обрате у школи, ако су жртве насилног понашања?
- Да ли су ученици укључени у стратегије за спречавање и смањивање насилног понашања?
- Да ли постоје јасни записници о случајевима насиља?
- Да ли је насилно понашање смањено?

Када су испитали обим и природу проблема, настојали су да га решавају на више начина:

- На часовима матерњег језика читали су текстове на тему насиља и насилног понашања, дискутовали и писали радове о томе.
- Основали су форум где су ученици могли да дају свој допринос развијајући стратегије за спречавање и смањење насиља.
- Донели су нове прописе против насилног понашања, на језику разумљивом свим ученицима, а затим их изложили на неколико места у просторијама школе.
- Састављали су детаљне записнике о случајевима насиља, што је помогло да се установе обрасци понашања код неких ученика.
- Процењивали су смањење насилног понашања кроз поновљена истраживања и дискусије, користећи питања из *Индекса*, са додатком неких нових питања, која су узимала у обзир оно што су открили током истраживања.

Корак 4. 2. Одржавање развоја

Током Фазе 4 неопходно је одржати посвећеност и учешће свих чланова. То често захтева посебне напоре, јер се услед дубоко укоренењих уверења и вредности може појавити отпор код неких чланова школске заједнице. У оквиру спровођења одређених приоритетних активности у праксу, не би требало запоставити шири оквир, односно школску културу. Активности усмерене на стварање инклузивне културе могу трајати годинама. Заузврат, такве промене одржавају посвећеност и учешће школског и управног особља, ученика и родитеља/старатеља у стварању промена у школској политици и пракси.

У школи у којој се комуникација заснива на међусобној сарадњи, школско особље ће моћи да се ослони на стручност и процену колега и пружање подршке да се истраје у заједничким напорима.

Неки чланови школског особља, ученици или родитељи/старатељи могу имати различито мишљење о томе како школа треба да се развија. Задатак тима је да подстиче изражавање мишљења и дискусију о разликама. Начин развоја школе могуће је и кориговати сходно томе, како би се обезбедило да смер развојних промена одговара највећем могућем броју учесника у школи и локалној заједници.

Тим се брине и о томе да сви буду обавештени о постигнутом напретку. То се може извести кроз различита окупљања, састанке особља, школске новине, обавештења, активности, ученичке парламенте, секције, клубове и сл. Од тима се очекује не само да пружа информације, већ и да тражи мишљења и сугестије о реализацији утврђених приоритета.

Корак 4. 3. Бележење напредовања

Чланови актива ШРП задужени су за праћење свих промена и бележење напретка. Они се старају и о уношењу потребних измена у план, уз консултације са свим релевантним учесницима. Праћење промена укључује разговоре са школским особљем, ученицима, родитељима/старатељима, преглед школских докумената и аката, као и посматрање школске праксе. На крају сваког тромесечја потребно је извештавати о спровођењу приоритних активности, према критеријумима дефинисаним у Фази 3. Извештаји могу бити и објављени у школским новинама, на сајту школе или истакнути на огласној табли. Потребно је, свакако, обезбедити да они буду доступни свима који у овом прецесу учествују, као и осталим корисницима и особама које су заинтересоване за развој школе.

Фаза 5 – Праћење и процена рада са *Индексом*

(континуиран процес)

Кораци:
5. 1. Процена напретка
5. 2. Процена рада са <i>Индексом</i>
5. 3. Обезбеђивање континуитета у развоју инклузивности школе

Тим процењује укупни напредак у развоју инклузивности школе. Разматра се сваки већи напредак у промени школске културе, политике и праксе. Уз то се дискутује о изменама које су потребне у самом процесу коришћења *Индекса*. Показатељи и питања, прилагођени школи, користе се за процену обима промена у школи и за формулисање нових приоритета за школски развојни план за наредну годину.

Корак 5. 1. Процена напретка

Како би се проценило укупно напредовање, чланови тима треба да се окупе и прегледају све податке о напретку у свакој области развоја, која је дефинисана планом. Промене треба проценити према критеријумима успеха дефинисаних планом, а на основу тога унети и измене у складу са новим приоритетима. Други задатак у овом кораку односи се на разматрање и планирање наставка рада у наредној школској години.

Одлуку о даљим корацима у развојом процесу потребно је донети на основу постигнутих резултата, али и на основу нових истраживања и прибављања података у школи, коришћењем димензија, показатеља и питања почетком нове школске године. Различита истраживања и анализе добијених података могу осветлити културни заокрет, који превазилази било који појединачни планирани приоритет.

Корак 5. 2. Процена рада са *Индексом*

Рад са *Индексом* такође захтева процењивање, које се може реализовати уз подршку следећих питања:

- Колико добро је радио тим, с обзиром на састав, поделу задатака, консултације са другима и расподелу одговорности за развојни процес?
- Да ли су ставови према инклузивном начину рада у школи постали позитивнији?
- У којој мери и на који начин су кључне идеје и појмови из *Индекса* утицали на промену размишљања о школској политици и пракси (инклузија, препреке за учење и учешће, ресурси подршке учењу и учешћу, подршка различитостима)?
- У којој мери је процес консултација био инклузиван и ко би још могао томе допринети у будућности?
- У којој мери су димензије и области *Индекса* биле корисне за структурисање школског развојног планирања?

- У којој мери су показатељи и питања помогли препознавању приоритета или детаља у вези са приоритетима који раније нису били уочени?
- У којој су мери релевантни подаци прикупљени у процени приоритета и спровођења развоја и како би се ово могло побољшати?
- У ком обиму је процес рада са *Индексом* допринео инклузивном начину рада у школи?
- Како се развојне промене одржавају на рад и живот школе и како би се то могло унапредити?

Корак 5. 3. Обезбеђивање континуитета у развоју инклузивности школе

У завршној фази процеса, која се обично подудара са једном школском годином рада са *Индексом*, актив ШРП прави ревизију координације досадашњег рада са *Индексом*. У многим школама, већина запослених биће већ упозната са овим процесом, а новим члановима колектива треба дати неопходне информације и објашњења о процесу коришћења *Индекса* у оквиру активности намењених његовом лакшем уклапању у нову средину.

Ревизија показатеља и питања, као део процене напредовања, може водити ка даљем истраживању унутар школе. Након фазе 5, потребно је вратити се на фазу 2, чиме се обезбеђује континуитет циклуса школског планирања развоја.

ПОКАЗАТЕЉИ И ПИТАЊА ЗА САМОВРЕДНОВАЊЕ И ИНКЛУЗИВНИ РАЗВОЈ ШКОЛЕ

Напомена: Уз сваки показатељ инклузивности дата су питања за подршку самовредновању и развоју у аспекту рада школе на који се показатељ односи. Корисницима се препоручује да додају и нова питања која им могу помоћи у проналажењу начина за ефикасно унапређивање инклузивне културе, политике и праксе у школи.

ДИМЕНЗИЈА А: Стварање инклузивне културе**ОБЛАСТ А. 1: Изградња заједнице****Показатељ А. 1. 1: Свако осећа да је добродошао.**

1. Да ли је први контакт који одрасли и деца имају са школом пријатељски и пружа осећај добродошлице?
2. Да ли школа пружа осећај добродошлице свим ученицима, укључујући ученике са сметњама у развоју, Роме, избеглице, расељена лица и друга лица из осетљивих група, уз уважавање њихове верске и етничке припадности и психофизичког стања?
3. Да ли је школа отворена за иницијативе и предлоге локалних НВО за реализацију заједничких пројеката и програма?
4. Уколико школа има интернат (дом за ученике), да ли је он доступан свим ученицима, независно од етничке и расне припадности?
5. Да ли у школи постоји јасно дефинисана процедура за прихват и пружање помоћи новим ученицима који долазе из других школа или средина?
6. Да ли се новим ученицима и запосленима омогућава да у новој школи наставе са својим раније започетим активностима (спорт, истраживања, пројекти, уметничко стваралаштво...)?
7. Да ли се ученици, који су дисциплинском мером искључени из друге школске заједнице, осећају прихваћено у новој школској заједници?
8. Да ли су доступни преводиоци за стране језике/матерње језике и знаковне језике, када је то потребно ученицима и родитељима/старатељима,?
9. Да ли запослени у школи носе идентификационе картице?
10. Да ли су информације о школи доступне свима, без обзира на матерњи језик и сметње у развоју (нпр. да ли су штампане довољно великим словима, написане Брајевим писмом, преведене на језик националне мањине и сл.)?
11. Да ли су информације о школи доступне на свим језицима локалне средине, уколико је школа у мултиетничкој средини?
12. Да ли је у школи развијена пракса да се кроз различите форме изражавања (панои, изложбе, панел дискусије и сл.) презентују информације о културолошким обележјима локалних заједница?
13. Да ли школа има веб сајт са релевантним информацијама о активностима школе, које ће бити интересантне за различите циљне групе?
14. Да ли се веб презентација школе користи за промоцију инклузивне културе у образовању?
15. Да ли су изјаве о мисији и визији развоја школе истакнуте на видном месту у улазном холу, како би биле видљиве за све посетиоце школе?
16. Да ли у школи постоји акт о правилима понашања за све и да ли је истакнут на видном месту?

17. Да ли су имена и контакти чланова тима за превенцију насиља, стручног актива за развојно планирање и стручног тима за инклузивни развој истакнути на видном месту у школи?
18. Да ли је из школских брошура и писаних информација о школи јасно да је уважавање свих различитости међу ученицима део правила понашања и школских обичаја?
19. Да ли је улазни хол искоришћен да се у њему презентује различитост појединаца и група у школи?
20. Да ли ученици, родитељи и школско особље имају доживљај да њихова учионица и друге просторије у школи припадају њима?
21. Да ли у школи постоји прилаз за инвалидска колица, као и рукохвати поред степеништа за слабовиде, слепе особе и особе које се отежано крећу?
22. Да ли су простори за игру и физичке активности доступни свој деци која похађају школу?
23. Да ли је ученицима дозвољено да делове учионица или школског простора користе за презентацију радова, независно од наставниковог избора?
24. Да ли у школи постоји изложен шематски приказ (мапа) школских просторија како би се нови ученици и странке које посете школу лакше снашли у објекту?

НОВА ПИТАЊА

-
-
-

ДИМЕНЗИЈА А: Стварање инклузивне културе

ОБЛАСТ А. 1: Изградња заједнице

Показатељ А. 1. 2: Ученици помажу једни другима.

1. Да ли се у школи ученици подстичу да нуде или траже помоћ једни од других када је то потребно?
2. Да ли се у школским активностима подстиче комуникација која подразумева пружање подршке?
3. Да ли постоји стални утицај на ученике да избегавају називање других погрдним именима која одражавају расистичку, сексистичку, хомофобичну и друге облике дискриминације, као и дискриминацију према лицима са сметњама у развоју?
4. Дали ученици разумеју да се од сваког ученика може очекивати различит степен прилагођавања школским правилима и владању према школским правилима?
5. Да ли се ученици подстичу да цене постигнућа свих ученика, без обзира на индивидуалне могућности и резултате?
6. Да ли ученици имају доживљај да се њихови неспоразуми и несугласице решавају у школи на ефикасан и праведан начин?
7. Да ли је ученицима омогућено да без последица заступају друге за које мисле да се према њима поступа неправедно?
8. Да ли ученици знају коме од запослених у школи могу да се обрате када је њима или некоме другом потребна помоћ?
9. Да ли се у школи негује пракса да се организује посебна помоћ за ученике који су дуже одсуствовали из школе, због болести или неког другог оправданог разлога?
10. Да ли се у школи прихвата иницијатива ученика за промену постојеће концепција рада, организације, односно правила понашања?
11. Да ли се примери помоћи и подршке које ученици пружају једни другима истичу и похваљују на адекватан начин?
12. Да ли се ученици подстичу да помажу једни другима и ван школе када за то постоји потреба?
13. Да ли ученици организују акције прикупљања новчаних средстава или различитих потрепштина за помоћ друговима којима је помоћ потребна?
14. Да ли ученици са бољим успехом нуде помоћ у учењу ученицима са слабијим успехом?
15. Да ли се кроз часове одељенског старешине подстиче сарадња и међусобна помоћ ученика и реализују теме за информисање, разумевање и спречавање дискриминаторног понашања?

16. Да ли се у плану рада ученичког парламента предвиђене активности пружања помоћи и подршке ученицима?
17. Да ли се у поставкама ученичких радова равноправно истичу заједнички и индивидуални резултати и успеси?

НОВА ПИТАЊА

-
-
-

ДИМЕНЗИЈА А: Стварање инклузивне културе**ОБЛАСТ А. 1: Изградња заједнице****Показатељ А. 1. 3: Запослени у школи међусобно добро сарађују.**

1. Да ли се чланови школског особља опходе једни према другима с поштовањем, без обзира на степен образовања, године радног стажа, радно место, пол, социјално или етничко порекло и позицију радног места у школи?
2. Да ли школско особље осећа да постоји клима поверења у којој се могу размењивати искуства и тражити помоћ у решавању проблема у раду?
3. Да ли школско особље међусобно усаглашава ставове и идеје за решавање нових ситуација и проблема који настају у раду школе?
4. Да ли су сви чланови школског особља укључени у дефинисање приоритета за развој школе?
5. Да ли сви чланови школског особља прихватају школски развојни план као свој и учествују у његовој имплементацији?
6. Да ли су сви чланови школског особља равноправно укључени у рад различитих школских тимова?
7. Да ли су педагошки асистенти (уколико их има у школи) укључени у планирање наставног и ванаставног рада у школи?
8. Да ли су сви чланови школског особља упознати са садржајем пројеката који се реализују у школи, да би могли дати свој допринос у реализацији?
9. Да ли се у школи подстиче стручно усавршавање наставника, које има за циљ подстицање сарадње међу школским особљем, смањивање предрасуда и спречавање дискриминације у школи?
10. Да ли је комплетно наставно особље укључено у планирање стручног усавршавања у школи?
11. Да ли већина чланова школског особља активно учествује на састанцима?
12. Да ли постоје критеријуми за вредновање рада сваког члана колектива?
13. Да ли се праведно вреднује рад сваког члана колектива?
14. Да ли се афирмишу постигнућа школског особља у ваншколским и сличним активностима (такмичења, смотре ван школе и сл.)?
15. Да ли између наставника и стручних сарадника постоји професионално уважавање и конструктивна сарадња?
16. Да ли је директор школе отворен за сва питања и проблеме школског особља?
17. Да ли се на састанцима стручних тела негује аргументована стручна расправа уз уважавање различитости мишљења?
18. Да ли школско особље практикује тимски рад са јасном поделом улога и одговорности?

19. Да ли тимски рад школског особља представља модел за сарадњу међу ученицима?
20. Да ли се сви чланови колектива позивају на дружења и прославе које се организују у школи?

НОВА ПИТАЊА

-
-
-

ДИМЕНЗИЈА А: Стварање инклузивне културе

ОБЛАСТ А. 1: Изградња заједнице

Показатељ А. 1. 4: Запослени у школи и ученици се опходе једни према другима с поштовањем.

1. Да ли школско особље ословљава све ученике с поштовањем, њиховим властитим или именом којим би они хтели да их ословљавају?
2. Да ли се ученици односе с поштовањем према целокупном школском особљу, без обзира на њихову позицију и радно место у школи?
3. Да ли се траже мишљења ученика о томе како школа може да унапреди свој рад и функционисање?
4. Да ли мишљења и предлози ученика утичу на планирање активности у школи?
5. Да ли ученици добијају повратне информације о поднетим иницијативама и предлозима?
6. Да ли наставници показују интересовање за иницијативе и предлоге ученика за побољшање наставног рада?
7. Да ли се у припреми и организацији одређених школских активности користе информатичка знања ученика?
8. Да ли постоји пракса да ученици и наставници понекад унапред заједно организују и планирају рад на следећем часу?
9. Да ли се ученици постичу да искрено разговарају са наставницима, а не да дају одговоре који би задовољили наставнике и друге ученике?
10. Да ли ученици верују да школско особље може ефикасно да реши њихове школске проблеме?
11. Да ли сви у школи познају своја права и обавезе и права и обавезе других?
12. Да ли ученици осећају да их наставници поштују?
13. Да ли се у школи поштује принцип слободног избора ваннаставних активности?
14. Да ли ученици имају могућности да иницирају школске активности?
15. Да ли ученици и школско особље у виду заједничких акција воде рачуна о заштити животне средине?
16. Да ли ученици и школско особље раде на уређењу школског дворишта, односно дома за ученике/интерната (сејање траве, сађење цвећа...)?
17. Да ли постоји могућност да се ученици, у оквиру школе организују у удружења са различитим циљевима и програмским активностима?
18. Да ли постоје планирани заједнички састанци и разговори особља и ученика?
19. Да ли ученици знају када и где могу разговарати са школским особљем? (консултације за

ученике индивидуално или групно)

20. Да ли ученички парламент за своје акције и идеје има подршку од свих чланова школског особља?
21. Да ли су сви чланови школског особља упознати са радом ученичког парламента?
22. Да ли се у установи организују прославе рођендана ученика, обележавају национални и верски празници припадника свих заједница?
23. Да ли родитељи процењују да се њихова деца уважавају у школи?

НОВА ПИТАЊА

-
-
-

ДИМЕНЗИЈА А: Стварање инклузивне културе

ОБЛАСТ А. 1: Изградња заједнице

Показатељ А. 1. 5: Запослени у школи и родитељи/старатељи конструктивно сарађују.

1. Да ли се родитељи и школско особље опходе једни према другима с поштовањем?
2. Да ли родитељи имају могућност да изразе своје мишљење/ставове о квалитету комуникације са школским особљем?
3. Да ли наставници процењују да имају добру сарадњу са родитељима?
4. Да ли су сви родитељи упознати са циљевима актуелног развојног плана школе?
5. Да ли довољан број родитеља активно учествује у планирању и реализацији развојног плана у
6. школи?
7. Да ли је свим родитељима посредством представника у савету родитеља пружена прилика да учествују у предлагању и доношењу одлука у вези са радом школе?
8. Да ли је представник родитеља ученика са сметњама у развоју укључен у савет родитеља?
9. Да ли школа организује трибине и предавања за образовање родитеља (нпр. „Школа за родитеље“)?
10. Да ли се у школи стварају различите прилике за укључивање родитеља у активности?
11. Да ли су родитељи обавезни учесници школских акција/кампања/пројеката?
12. Да ли родитељи имају могућност покретања иницијатива за одређене активности у школи?
13. Да ли се једнако вреднују и прихватају различити доприноси родитеља/старатеља школи?
14. Да ли наставници и стручни сарадници уважавају знања и мишљења која родитељи/старатељи имају о својој деци?
15. Да ли сви родитељи осећају да школа озбиљно схвата њихову забринутост у вези са напредовањем и развојем њихове деце?
16. Да ли су стручни сарадници у школи добро организовали пружање помоћи родитељима у превазилажењу тешкоћа које могу имати у комуникацији са децом?
17. Да ли школско особље ствара различите прилике и ситуације у којима родитељи могу да питају и разговарају о понашању и напредовању своје деце или изразе забринутост у вези са тим?
18. Да ли родитељи прихватају савете наставника и стручних сарадника, у вези са превазилажењем могућих тешкоћа и напредак у учењу и понашању?
19. Да ли наставно особље благовремено информисе родитеље о захтевима и очекивањима од ученика у појединим наставним предметима?
20. Да ли родитељи редовно долазе и да ли активно учествују на родитељским састанцима?

21. Да ли родитељи могу да предложe теме за родитељски састанак?
22. Да ли родитељи имају могућност да учествују у обезбеђивању бољих услова за рад у школи?
23. Да ли су родитељи чланови тимова за израду индивидуалних образовних планова (ИОП)?
24. Да ли се родитељи придржавају својих одговорности и обавеза прописаних школским актима?

НОВА ПИТАЊА

-
-
-

ДИМЕНЗИЈА А: Стварање инклузивне културе

ОБЛАСТ А. 1: Изградња заједнице

Показатељ А. 1. 6: Наставници и органи руковођења и управљања конструктивно сарађују.

1. Да ли су наставници упознати са улогама и одговорностима органа руковођења и управљања?
2. Да ли су органи руковођења и управљања упознати са улогама и одговорностима свих запослених у школи?
3. Да ли органи управљања и руковођења у сваком тренутку прихватају да пруже свој допринос у подизању квалитета рада школе?
4. Дали се наставници и органи руковођења и управљања слажу око тога како органи руковођења и управљања могу допринети квалитетнијем раду у школи?
5. Да ли чланови органа руковођења и управљања увиђају да се њихов рад и иницијативе уважавају?
6. Да ли се органи руковођења и управљања са једнаком пажњом односе према идејама и премедбама свих запослених у школи?
7. Да ли су наставници упознати са очекивањима која органи руковођења и управљања имају када је наставни и васпитни рад у питању?
8. Да ли органи руковођења и управљања подржавају рад и напоре наставника у обезбеђивању квалитетног рада у школи?
9. Да ли органи руковођења и управљања обезбеђују услове за стручно усавршавање наставника?
10. Да ли у школи постоји пракса да се органи руковођења и управљања укључују у рад стручних тела у школи?
11. Да ли се одржавају заједнички састанци органа руковођења и управљања и наставника?
12. Да ли органи руковођења и управљања присуствују јавним наступима и презентацијама ученика и наставника школе?
13. Да ли органи руковођења и управљања помажу или посредују у решавању проблема који се односе на ученике са сметњама у развоју, у случајевима када нема одговарајуће законске регулативе?

НОВА ПИТАЊА

-
-
-

ДИМЕНЗИЈА А: Стварање инклузивне културе

ОБЛАСТ А. 1: Изградња заједнице

Показатељ А. 1. 7: Школа сарађује са различитим заједницама у локалној заједници.

1. Да ли школа, у складу са стручном проценом, укључује у школске активности различите групације из локалне заједнице (невладини сектор, етничке заједнице, стара лица и др.)?
2. Да ли се школа укључује у активности локалне заједнице које су од заједничког интереса?
3. Да ли се одређене активности у локалној заједници виде као могућности и ресурси за развој школе?
4. Да ли у школи постоји интересовање за мишљење различитих интересних група из локалне заједнице о раду школе?
5. Да ли је локална заједница сензибилисана да помогне у задовољавању образовних потреба деце са сметњама у развоју?
6. Да ли локална самоуправа, у сарадњи са школом, обезбеђује довољно садржаја за спортско-културне активности, као и простор у коме би могли да се остварују одређени садржаји за које су заинтересовани ученици, наставници и родитељи/старатељи?
7. Да ли су у школи развијени начини за информисање локалне заједнице о раду школе?
8. Да ли је члановима различитих удружења из локалне заједнице омогућено да користе школске просторије за активности са ученицима и особљем школе, нпр. библиотеку, улазни хол, фискултурну сала, кухињу и сл.?
9. Да ли школа добија помоћ и подршку локалне самоуправе при укључивању школе у различите пројекте?
10. Да ли локална самоуправа обезбеђује новчане или друге награде за ученике и наставно особље који постижу резултате на такмичењима, смотрема, изложбама и другим манифестацијама?

НОВА ПИТАЊА

-
-
-

ДИМЕНЗИЈА А: Стварање инклузивне културе**ОБЛАСТ А. 2: Успостављање инклузивних вредности**

Показатељ А. 2. 1: Од свих ученика се очекује да максимално развијају своје могућности.

1. Да ли сваки ученик у школи сматра да има шансу да оствари највећи успех у напредовању и учењу?
2. Да ли се наставници према свим ученицима односе тако као да не постоји ограничење за постизање успеха?
3. Да ли наставно особље посматра могућности ученика, као нешто што је могуће променити на боље, независно од њиховог тренутног успеха или сметње са којом се суочава у учењу?
4. Да ли наставно особље адекватно реагује у ситуацијама када неуспех обесхрабрује одређене ученике?
5. Да ли се у школи подстичу ученици да поштују своја постигнућа и постигнућа других ученика?
6. Да ли наставно особље мотивише ученике да у постизању резултата у учењу дају свој максимум?
7. Да ли наставно особље својим радом негује код ученика такмичарски дух?
8. Да ли наставно особље настоји да организује активности за помоћ и подршку ученицима који имају страх од неуспеха у школи?
9. Да ли наставно особље избегава да пореди успех једног ученика са успехом његовог/њеног брата или сестре или неког другог ученика из њиховог окружења?
10. Да ли се у школи ученици подстичу, односно мотивишу на наставак школовања?
11. Да ли се у школи сви ученици подједнако подстичу да учествују у активностима школе, без обзира на успех?
12. Да ли наставници имају увид у ваншколске активности ученика?
13. Да ли наставно особље саопштава ученицима која су постигнућа очекују од њих у одређеном временском периоду учења и рада?
14. Да ли се ученицима ствара простор да у договореним временским интервалима поправљају оцене, односно постигнуте резултате?
15. Да ли се ниво захтева у задацима прилагођава темпу напретка ученика?
16. Да ли се води рачуна о томе да у једном дану ученик може имати писмену проверу знања само из једног наставног предмета?
17. Да ли се постигнућа ученика ван школе афирмишу и у школи ?
18. Да ли се допунска настава организује тако да се омогући учешће што већег броја ученика у њој?

НОВА ПИТАЊА

-
-
-

ДИМЕНЗИЈА А: Стварање инклузивне културе**ОБЛАСТ А. 2: Успостављање инклузивних вредности**

Показатељ А. 2. 2: Наставници, управа школе, родитељи/старатељи и ученици разумеју и прихватају инклузивне принципе и вредности.

1. Да ли се изградња школске заједнице која пружа подршку сматра подједнако важном као и постизање квалитетног академског знања и највиших оцена?
2. Да ли код наставног и руководећег особља постоји заједничка решеност да се у школи смање неједнакости у условима, знањима и искуствима ученика ради испољавања максималних могућности свих ученика?
3. Да ли у школи постоји заједничка решеност да се прихвате сви ученици без обзира на њихово порекло, постигнућа или сметње у развоју?
4. Да ли наставници и руководство школе преиспитују могућности и услове у школи у планирању рада са ученицима који имају теже сметње у развоју или инвалидитет?
5. Да ли у школи постоји заједничко схватање да се инклузија односи на повећање учешћа свих ученика у свим областима школског живота, као и повећање доступности образовања за сваког ученика?
6. Да ли се у школи ради на адекватан и стручан начин на разумевању потреба ученика са сметњама у развоју?
7. Да ли су при изрицању васпитно-дисциплинских мера ученицима узимају у обзир могући позитивни и негативни ефекти на развој личности ученика?
8. Да ли се са ученицима и њиховим родитељима/старатељима ради на смањивању отпора и предрасуда према ученицима припадницима националних мањина?
9. Да ли школско особље предузима активности у локалној заједници на промоцији и усвајању инклузивних принципа и вредности?

НОВА ПИТАЊА

-
-
-

ДИМЕНЗИЈА А: Стварање инклузивне културе

ОБЛАСТ А. 2: Успостављање инклузивних вредности

Показатељ А. 2. 3: Постоји једнако уважавање свих ученика

1. Да ли се разноврсност порекла и матерњих језика истиче као богатство и ресурс у
2. квалитету школског живота и рада?
3. Да ли се у школи према свим родитељима/старатељима поступа са једнаким поштовањем, без обзира на социјални, образовни, радни, етнички или други статус?
4. Да ли се према ученицима са сметњама у развоју који се уписују у школу изаражава добродошлица на исти начин као и према ученицима без сметњи?
5. Да ли се у школи једнако уважавају ученици са високим и ниским образовним постигнућима?
6. Да ли се у школи резултати учења дечака и девојчица подједнако подржавају и постичу?
7. Да ли се постигнућа ученика ромске националне мањине подржавају и истичу на исти начин као и постигнућа осталих ученика?
8. Да ли у школи има ученика који имају проблеме са осећањем ниже вредности?
9. Да ли наставници дају похвале за резултате из појединих области и ученицима који су слабији у општем успеху?
10. Да ли се у школи уважавају резултати учења ученика из свих предмета?
11. Да ли се у школи води рачуна о томе да сваки ученик треба да има простор за презентацију својих радова?
12. Да ли сви ученици учествују у културном и јавном представљању школе, без обзира на национално и верско порекло,?
13. Да ли се у школи обезбеђује простор за учење ученицима који немају адекватне услове у кући за рад?
14. Да ли се у школи обезбеђује простор и време за припрему ученика за такмичења и наступе?

НОВА ПИТАЊА

-
-
-

ДИМЕНЗИЈА А: Стварање инклузивне културе

ОБЛАСТ А. 2: Успостављање инклузивних вредности

Показатељ А. 2. 4: Запослени у школи и ученици се односе једни према другима са уважавањем и разумевањем значаја сваке личности.

1. Да ли наставно особље има информације које су од значаја за напредовање свих ученика?
2. Да ли постоји осећање прихваћености између наставника и ученика, без обзира на социјални статус, порекло, етничку припадност и др.?
3. Да ли се наставници у школи понашају и раде тако да учећи друге и сами уче у том процесу?
4. Да ли наставно особље подстиче ученике на отворено и искрено изношење мишљења о квалитету наставног рада?
5. Да ли сви ученици могу да учествују активно у иновацијама које поједини наставници уносе у рад?
6. Да ли наставно особље прихвата или користи идеје ученика уз навођење имена аутора идеје?
7. Да ли постоји сагласност и доследност наставника и ученика у вези са прихватањем личне одговорности у ситуацијама кашњења на часове, коришћења мобилних телефона за време часова и сл.?
8. Да ли ученици са сметњама у развоју осећају да наставници разумеју њихове потребе?
9. Да ли су наставници спремни да у наставном раду интервенишу у тренутку када процене да ученици са сметњама у развоју имају ту потребу (помоћ, подршка, промена активности, темпа, захтева и сл.)?
10. Да ли ученици могу без последица да искажу своје неслагање са оценом њиховог рада на часу, критеријумима оцењивања и др.?
11. Да ли се подстиче и афирмише клима узајамног поверења између ученика и наставника?
12. Да ли су у школи обезбеђени услови и правила да се поштује право ученика на приватност?
13. Да ли се значајним догађајима у животима наставника и ученика, као што су рођења, смрт и болест, придаје одговарајућа пажња у комуникацији и опхођењу?
14. Да ли ученици и наставно особље могу да добију подршку када признају да су повређени, нерасположени или љути због нечег?
15. Да ли је наставно особље доследно у испуњавању обећања која дају ученицима?
16. Да ли су ученици и наставници оба пола подједнако укључени у школске активности за спречавање и смањивање насилног понашања?

НОВА ПИТАЊА

-
-
-

ДИМЕНЗИЈА А: Стварање инклузивне културе

ОБЛАСТ А. 2: Успостављање инклузивних вредности

Показатељ А. 2. 5: Запослени у школи настоје да уклоне препреке за учење и учешће ученика у свим школским активностима.

1. Да ли запослени у школи прихватају одговорност за мере којима се може утицати на отклањање препрека са којима се суочавају ученици у учењу и учешћу у активностима школе?
2. Да ли наставници прихватају став да се најчешће препреке за учење и учешће ученика јављају због неадекватног и неподстицајног радног окружења?
3. Да ли се уочавају и адекватно превазилазе препреке које настају као последица разлика у култури школе и породица из којих деца долазе?
4. Да ли школско особље и ученици имају свест о томе да се сви могу суочити са препрекама за учење и учешће?
5. Да ли школско особље разуме да етикетирање ученика као „деце са сметњама у развоју“ може да доведе до њихове сегрегације и изолације?
6. Да ли школско особље избегава да упоређује постигнућа и понашање ученика са сметњама у развоју са постигнућима и понашањем осталих ученика?
7. Да ли се у школи организују активности којима се задовољавају различите потребе ученика, тако да свако може имати прилику да учествује?
8. Да ли се ваннаставне активности у школи тако организују да уклањају „препреке“ и пружају подједнаке могућности да се сви ученици „на свој начин“ изразе?
9. Да ли ученици могу слободно да се обрате наставницима за савет, упутство и објашњење у току и ван наставе?

НОВА ПИТАЊА

-
-
-

ДИМЕНЗИЈА А: Стварање инклузивне културе

ОБЛАСТ А. 2: Успостављање инклузивних вредности

Показатељ А. 2 .6: Школа активно ради на смањивању свих видова дискриминације.

1. Да ли се у школи ради на искорењивању свих видова дискриминације?
2. Да ли ученици и школско особље препознају да су корени дискриминације у нетолерисању различитости?
3. Да ли се у школи обраћа пажња на то да се не догоди искључивање из активности или нетолеранција према ученицима припадницима националних мањина?
4. Да ли постоји поштовање према школском особљу и ученицима без обзира на њихове године и националну припадност?
5. Дали се у школи прихвата да различите културе и религије подразумевају различита становишта и вредности, као и различите степене придржавања различитих обичаја и норми?
6. Да ли школско особље избегава приписивање стереотипних улога ученицима у организовању школских активности и програма (нпр. према етничког групи, изгледу, конституцији и др.)?
7. Да ли запослени у школи деле мишљење да су главни извори сметњи за ученике са сметњама у развоју негативни ставови, стереотипи и препреке са којима се сусрећу?
8. Да ли се искључивање ученика са тежим степеном сметњи у развоју схвата више као одраз ограничења школске политике, праксе и ставова, него као одраз персоналних органичења код ученика?
9. Да ли се у школи избегава потенцирање разлика и другачијег гледања на децу из потпуних и непотпуних породица?
10. Да ли школско особље организује радионице у циљу смањења дискриминаторног понашања међу децом?
11. Да ли се примењују санкције према школском особљу у случајевима неуважавања и нетолерантног односа према деци са сметњама у развоју?
12. Да ли се у школи предузимају конкретне мере и санкције у случајевима испољавања дискриминативног понашања међу ученицима?

НОВА ПИТАЊА

-
-
-

ДИМЕНЗИЈА Б: Стварање инклузивне политике

ОБЛАСТ Б. 1: Развијање школе за све

Показатељ Б. 1. 1: Запошљавање и стручно усавршавање наставног особља остварује се стручно и одговорно.

1. Да ли постоји јасан став у школи о спремности за запошљавање лица са сметњама, односно инвалидитетом на одређена радна места?
2. Да ли сви запослени са одговарајућим квалификацијама могу равноправно да конкуришу на руководећа места у установи, без обзира на пол и порекло?
3. Да ли се на радна места наставног и васпитног особља примају искључиво особе које испуњавају услове конкурса?
4. Да ли је у поступку конкурса за запошљавање превиђен структуриран интервју са кандидатима?
5. Да ли се приликом конкурсисања за посао кандидати упознају са принципима и вредностима које негује школа?
6. Да ли је предвиђено да новозапослено лице у школи својим писаном изјавом прихвата темељне принципе рада, вредности које школа негује и усвојене правце развојне политике школе у којој почиње да ради?
7. Да ли је став кандидата о уважавању разлика међу ученицима важан критеријум за запошљавање у школи?
8. Да ли се по запошљавању кандидати упознају са обавезама и могућностима стручног усавршавања?
9. Да ли наставно особље има могућности да се, у складу са потребама и интересовањима, стално стручно усавршавања у самој школи и ван школе?
10. Да ли се стручно усавршавање запослених подстиче од стране руководства школе?
11. Да ли школско особље има могућност да се изјасни и тражи одређено стручно усавршавање?
12. Да ли сви запослени имају једнак третман и једнаке шансе за стручно усавршавање и напредовање у служби?
13. Да ли школа има правилник или неки други акт о награђивању наставника за постигнуте резултате?
14. Дали се вреднују и награђују идеје и иновације које спроводе или би спровеле особе запослене у школи?

НОВА ПИТАЊА

-
-
-

ДИМЕНЗИЈА Б: Стварање инклузивне политике**ОБЛАСТ Б. 1: Развијање школе за све****Показатељ Б. 1. 2: Новозапосленима у школи се помаже у адаптацији у школску средину.**

1. Да ли су основне информације о школи одмах доступне новом особљу?
2. Да ли ново школско особље има могућност да добије додатне информације о школи, уколико их затражи?
3. Да ли у школи постоји пракса да се нови наставник представи колективу на седници наставничког или одељенског већа?
4. Да ли у школи постоји утврђена процедура за увођење у рад новог наставног особља и стручних сарадника?
5. Дали сваки новопримљени наставник има одређеног помоћника, који је искрено заинтересован да помогне у уклопању у радну средину и школу (овде се не мисли на приправнике и менторе чије активности су регулисане посебним подзаконским актом)?
6. Да ли се у школи организује размена знања међу свим запосленима, укључујући и новозапослене?
7. Да ли се уважавају мишљења, идеје и искуства нових колега који долазе из других средина и могу дати користан и другачији поглед на стање у школи?
8. Да ли се за нове наставнике организују посебне консултације у вези са планирањем рада, вођењем документације и другим специфичностима од значаја за квалитетан рад?
9. Да ли нови наставник има прилику да на састанцима одељенских већа износи своје утиске и запажања у вези са пруженом помоћи коју добија од осталих наставника и одељенског старешине?
10. Да ли се нови чланови школског особља активно укључују у све манифестације које школа организује?
11. Да ли нови наставник, посредством одељенских наставника, бива упознат са стањем и специфичностима у одељењима у којима ће држати наставу, а посебно о ученицима којима је потребна посебна подршка?

НОВА ПИТАЊА

-
-
-

ДИМЕНЗИЈА Б: Стварање инклузивне политике

ОБЛАСТ Б. 1: Развијање школе за све

Показатељ Б. 1. 3: Школа настоји да прими све ученике из локалне заједнице.

1. Да ли се у школи организују акције у циљу информисања родитеља и деце о томе шта конкретна школа омогућава ако се одреде за упис у исту (начин рада школе, програми, предмети, смерови, могућност за адекватан наставак школовања и запошљавање, ваннаставна понуда, посебни модули, врсте комуникација итд.)?
2. Да ли се јавно промовише политика школе која подразумева укључивање свих ученика који живе на подручју школе, без обзира на врсту сметње коју имају?
3. Да ли школа користи средства информисања за адекватну презентацију спремности да прихвати све ученике из окружења школе, како би информације биле доступне свим родитељима из локалне заједнице?
4. Да ли се школа изјашњава и промовише као инклузивна у својој средини?
5. Да ли школа настоји да обезбеди адекватне услове за укључивање у наставу деце са сметњама у развоју?
6. Да ли постоји систематско праћење напредовања ученика припадника националних мањина, ученика који испољавају тешкоће у учењу и неадекватно понашање, како би се створили бољи услови у школи за њихово напредовање?
7. Да ли школа остварује сарадњу са локалном заједницом у циљу што већег обухвата и задржавања деце ромске популације у институцијама система?
8. Да ли школа настоји да превазиђе препреке за учешће у настави разних етничких група из локалне заједнице?
9. Да ли се, у условима када постоје ограничења капацитета школе, деца припадници свих етничких група уписују у школу?
10. Да ли се у школи предузимају мере за спречавање напуштања школе због неуспеха у појединим предметима?
11. Да ли школа предузима одговарајуће мере у случају избегавања похађања наставе и/или нередовног похађања наставе?
12. Да ли школа сарађује са локалним социјалним установама и развојним саветовалиштима у циљу координације подршке ученицима из социјално депривираних средина?
13. Да ли школа обезбеђује релевантне информације о пројектима и програмима за талентоване и даровите ученике како би своје ученике обавестила и укључила у исте?
14. Да ли су, при упису у школу, сва деца равноправна без обзира да ли припадају мањинској или већинској популацији?

НОВА ПИТАЊА

-
-
-

ДИМЕНЗИЈА Б: Стварање инклузивне политике**ОБЛАСТ Б. 1: Развијање школе за све**

Показатељ Б. 1. 4: Школски објект и простор су уређени тако да омогућавају приступачност свим ученицима и корисницима.

1. Да ли се приликом уређења школског дворишта и прилаза објекту/има води рачуна о томе да он буде приступачан лицима са оштећењем слуха и вида, као и особама са моторичким сметњама или другим инвалидитетима?
2. Да ли се у школи води рачуна о томе да се обезбеди приступачност целокупног школског простора лицима са оштећењем слуха и вида, као и особама са моторичким сметњама или другим инвалидитетима?
3. Дали школа консултује удружења особа са сметњама у развоју, односно лица са инвалидитетом о начину организовања спољашњег и унутрашњег школског простора и прилагођавању потребама свих?
4. Да ли школа има адекватну помоћ и подршку локалне заједнице и родитеља у омогућавању и повећавању приступачности школском простору?
5. Да ли локална заједница и самоуправа учествују у активностима прилагођавања школског простора за особе са сметњама, односно са инвалидитетом?
6. Да ли се школским развојним планом предвиђају континуиране активности на побољшању просторних услова у школској згради, дворишту и прилазу школи?
7. Да ли се консултују ученици и родитељи ученика о приступачности школског и дворишног простора?
8. Да ли се води рачуна о хигијени школске зграде и дворишта?
9. Да ли у школи постоји наменска просторија за потребе пратиоца или асистената ученика са сметњама у развоју?

НОВА ПИТАЊА

-
-
-

ДИМЕНЗИЈА Б: Стварање инклузивне политике

ОБЛАСТ Б. 1: Развијање школе за све

Показатељ Б. 1. 5: Новим ученицима се помаже да се уклопе у школску средину.

1. Да ли се при организовању подршке за уклапање нових ученика у школу предвиђа индивидуализован приступ?
2. Да ли се сваком ученику предоче права, обавезе и кућни ред у школи на начин који је прилагођен узрасту и могућности разумевања?
3. Да ли се планира формирање тима у школи који ће непосредно примати ученике и радити са новим ученицима којима је потребна подршка у новој школи?
4. Да ли се благовремено периодично предузимају активности провере до које мере су се нови ученици прилагодили на школску средину?
5. Да ли у школи на истакнутом месту постоји шема школског простора, са легендом распореда учионица и осталих просторија, како би се нови ученици што лакше сналазили?
6. Да ли постоје натписи на вратима учионица, канцеларија и осталих школских просторија како би се нови ученици и њихови родитељи, брзо и лако оријентисали у простору школе?
7. Да ли се ученицима који имају тешкоћа да упамте распоред просторија у школској згради, обезбеђује друштво вршњака који ће му помоћи у упознавању школског простора?
8. Да ли нови ученици имају информацију коме треба да се обрате ако имају било какву тешкоћу у сналажењу и прилагођавању?
9. Да ли се новим ученицима пружа помоћ у адаптацији од стране „старих ученика“?
10. Када се ученици премештају из школе у школу, да ли особље тих школа при томе сарађује у обезбеђивању релевантних података у циљу осмишљавања програма адаптације?
11. Да ли се по пријему новог ученика води рачуна о одељењу које је најбоље за прихват новог ученика?
12. Да ли је наставно особље обучено да направи индивидуални образовни план за новог ученика, уколико је потребна подршка?
13. Да ли се на часовима одељенских заједница негује пракса представљања нових ученика и афирмише подршка новом ученику ?
14. Дали одељенске старешине настоје да открију потешкоће и помогну у њиховом превазилажењу током уклапања у нову средину ученицима који их имају?
15. Да ли постоји пракса свечане промоције и пријема нове генерације ученика на почетку нове школске године?
16. Да ли је део школске праксе упознавање деце са школом, пре него што из предшколске установе започну похађање школе?

НОВА ПИТАЊА

-
-
-

ДИМЕНЗИЈА Б: Стварање инклузивне политике

ОБЛАСТ Б. 1: Развијање школе за све

Показатељ Б. 1. 6: При формирању одељења у школи уважавају се потребе све деце.

1. Да ли су свим одељењима у школи дате једнаке могућности када је у питању коришћење учионица и осталих просторија које се користе за потребе наставе и ваннаставних активности?
2. Дали наставно особље планира и реализује вршњачко учење и размену у појединим наставним предметима?
3. Да ли се при распоређивању ученика у учионичком простору води рачуна о могућим негативним ефектима (нпр. изоловање од другова или рада на часу ученика који седе у задњим клупама)?
4. Да ли је распоред столова и столица у учионици такав да сви ученици имају једнаку могућност кретања и комуницирања са наставником и међусобно?
5. Да ли се распоред седења у учионици по потреби мења да би се поспешила комуникација између дечака и девојчица и припадника различитих етничких група?
6. Да ли се распоред седења у учионици по потреби мења у сврху унапређења могућности за учење и учешће у активностима?
7. Уколико у школи постоје тзв. специјална одељења, да ли постоји пракса организовања заједничких активности или одређених часова за ученике из редовних и ових одељења?
8. У одлучивању ученика за изборне и факултативне предмете/програме да ли се у школи омогућава избор и да ли се ученицима помаже да направе прави избор?
9. Да ли се приликом прављења распореда седења води рачуна о ученицима који имају сметње вида, слуха, моторике, телесна оштећења и др.?
10. Да ли је школа „сигурна кућа“ за свако дете?
11. Да ли педагошко-психолошка служба школе води рачуна да у одељењима буде приближно једнак број дечака и девојчица?
12. Да ли педагошко-психолошка служба школе води рачуна да се у једном одељењу распореди оптималан број ученика са сметњама у развоју у односу на укупан број ученика без сметњи у одељењу?
13. Да ли школа прилагођава школске програме и у њима предвиђа организовање индивидуалног облика рада са ученицима који су понављали разред?
14. Да ли се при структурирању одељења води рачуна о томе да састав одељења одражава постојеће богатство различитости у школи и локалној средини?

НОВА ПИТАЊА

-
-
-

ДИМЕНЗИЈА Б: Стварање инклузивне политике

ОБЛАСТ Б. 2: Организовање подршке различитостима

Показатељ Б. 2. 1: Сви облици подршке ученицима су координисани.

1. Да ли постоји координација свих пројеката, програма и активности којима се подржава инклузивни развој школе?
2. Да ли постоји конкретизован и јасан акциони план укључивања спољашњих фактора и институција ван школе, које могу допринети инклузивном развоју културе, политике и праксе у школи?
3. Да ли су запослени у школи упознати са свим могућностима и механизмима служби које могу помоћи развоју учења и учешћа ученика у школи?
4. Да ли се координацији подршке придаје значај у школи и да ли њоме руководи искусно школско особље?
5. Да ли је политика подршке инклузији презентована и објашњена представницима локалне заједнице који су укључени у органе и стручна тела школе?
6. Да ли се политика подршке руководи ставом да школа постоји због деце, а не обрнуто и да се у раду треба руководити најбољим интересима ученика?
7. Да ли су родитељи ученика укључени у активности за развој инклузивности школе?
8. Да ли се практикују различити облици комуникације са родитељима/старатељима ученика са циљем извештавања о резултатима, односно проблемима у развоју инклузивности школе?
9. Да ли постоји програм перманентног усавршавања особља за развој професионалних компетенција да се ради у складу са инклузивним принципима?
10. Да ли постоји политика и пракса редовне сарадње са удружењима на локалном, регионалном и на националном нивоу која промовишу рад по инклузивним принципима?
11. Да ли се у школи организује едукација за родитеље на тему организовања слободног времена за децу?

НОВА ПИТАЊА

-
-
-

ДИМЕНЗИЈА Б: Стварање инклузивне политике

ОБЛАСТ Б. 2: Организовање подршке различитостима

Показатељ Б. 2. 2: Стручно усавршавање наставника је у функцији развоја професионалних компетенција за рад у коме се уважавају различитости међу ученицима.

1. Да ли наставно/васпитно особље и руководство школе преузимају на себе одговорност за процену сопствених потреба за учењем и стручним усавршавањем?
2. Да ли школско особље има одговарајући план и програм стручног усавршавања за развој инклузивности школе?
3. Да ли руководство школе има јасна сазнања о ставовима наставног и васпитног особља о инклузивној политици, култури и пракси?
4. Да ли су обуке за усавршавање инклузивне праксе део годишњег плана рада школе или школског развојног плана?
5. Да ли су наставници, стручни сарадници и директор упознати са применом различитих програма за борбу против дискриминације било које врсте (верске, расне, полне и сл.)?
6. Да ли су сви запослени у школи обучени да реагују у случајевима испољавања различитих видова насилног понашања (укључујући вербално насиље)?
7. Да ли се наставници укључују у облике стручног усавршавања који промовишу развијање партнерских односа у раду, тимске наставе и пројектне наставе?
8. Да ли стручно усавршавање запослених доприноси ефикаснијем раду у учионици?
9. Да ли се тимска настава, заједничка анализа и размена мишљења организују и реализују тако да олакшавају сваком наставнику да стручно одговори на различитости које постоје међу ученицима?
10. Да ли се практикује међусобно праћење часова колега да би се остварио бољи увид у ставове и мишљење ученика?
11. Да ли у школи постоји ефикасна сарадња између наставника и педагошких асистената?
12. Да ли је наставно и васпитно особље упознато са принципима, методама и техникама вршњачке наставе?
13. Да ли се наставно и васпитно особље упознаје и обучава у коришћењу модерне технологије као подршке учењу (на пример камере, телевизије и видеа, видео бима, дијапројектора, касетофона, компјутера/интернета)?
14. Да ли наставно и ненаставно особље синхронизовано делују у циљу превентивног рада, сузбијања негативних појава, решавања проблема и пружања помоћи ученицима?

15. Да ли наставници своје новостечено знање у различитим облицима стручног усавршавања примењују и прилагођавају индивидуалним и стварним потребама ученика?
16. Да ли је школско особље обучено за примену ненасилне комуникације са циљем уважавања различитости?
17. Да ли школско особље примењује принципе ненасилне комуникације у циљу поштовања и уважавања различитости?
18. Да ли наставници осећају незадовољство и стрес због изазова у реализацији инклузивне наставе?
19. Да ли су наставници мотивисани за развој инклузивности школе?

НОВА ПИТАЊА

-
-
-

ДИМЕНЗИЈА Б: Стварање инклузивне политике

ОБЛАСТ Б. 2: Организовање подршке различитостима

Показатељ Б. 2. 3: Уважавање посебних образовних потреба је део политике школе засноване на инклузивним принципима.

1. Да ли су информације о правима ученика са сметњама у развоју доступне свим ученицима и родитељима?
2. Да ли су права и могућности за пружање подршке ученицима објављени у школском информатору?
3. Да ли је политика пружања подршке деци са сметњама у развоју усмерена ка повећању учинка учења у образовно-васпитном процесу, насупрот искључивању таквих ученика из процеса рада?
4. Да ли се, у случајевима када је то могуће, подршка пружа без приступања формалној процедури утврђивања врсте и степена потребе?
5. Да ли се посебна подршка која се пружа ученицима са сметњама у развоју сматра остваривањем њиховог права у образовању?
6. Да ли у школи постоје настојања да се побољшају услови рада у циљу отклањања препрека за учење и учешће ученика са сметњама у развоју?
7. Да ли се у политици пружања подршке деци са сметњама у развоју настоји смањити пружање подршке ученицима након редовне наставе?
8. Да ли у школи постоји став свих о томе да је категоризација одређених етничких група као „оних који имају посебне образовне потребе“ мера сегрегације и дискриминације?
9. Да ли у школи постоји став свих о томе да је потребно избегавати упућивање ученика на ретестирање у сврху категоризације, због процене да „они имају посебне образовне потребе“?
10. Да ли је у школи именовано лице које координира активностима у вези са посебним процедурама и званичним комуницијама везаним за рад надлежних комисија за усмеравање подршке деци и ученицима са сметњама у развоју или инвалидитетом?
11. Да ли се негује политика континуиране сарадње запослених у школи кроз консултативну подршку стручњака запослених ван школе?
12. Да ли запослени у школи синхронизовано делују у циљу превентивног рада, сузбијања негативних појава, решавања проблема и помоћи ученицима са сметњама у развоју у школи?

НОВА ПИТАЊА

-
-
-

ДИМЕНЗИЈА Б: Стварање инклузивне политике

ОБЛАСТ Б. 2: Организовање подршке различитостима

Показатељ Б. 2. 4: Подзаконска акта којима се ближе одређује пружање додатне подршке ученицима са сметњама у развоју доследно се примењују у правцу смањивања препрека за учење и учешће свих ученика.

1. Да ли су садржаји и захтеви који произилазе из ових подзаконских аката уграђени у планирање и остваривање школских активности за развој инклузивне политике?
2. Да ли се ставови наставника и стручних сарадника о „посебним образовним потребама” заснивају првенствено на јаким странама ученика, уместо на њиховим проблемима и сметњама?
3. Да ли се у школи остварује стручно усавршавање и професионално оснаживање наставника које је у функцији правилне примене ових аката?
4. Да ли организације и надлежне службе за подршку деци и породици, ван школе, доприносе својим активностима планирању наставе и учења, како би се смањиле препреке за учење и учешће ученика у школи?
5. Да ли су припремљени индивидуални образовни планови усклађени са предвиђеним програмским садржајима и да ли их подржавају?
6. Да ли у школи постоји континуитет у тимском раду наставника када се планира и остварује индивидуални образовни план?
7. Да ли се за мерење остварености очекиваних резултата ученика који уче према индивидуалним образовним плановима припремају адекватни инструменти ради обезбеђивања релевантних података о напредовању ученика?
8. Да ли се у изради индивидуалних образовних планова разматра и предвиђа место за вршњачку едукацију и кооперативно учење?
9. Да ли се у изради и реализацији индивидуалних образовних планова предвиђа улога родитеља ученика са сметњама у развоју тако да се родитељу омогућава правовремено и адекватно деловање?

НОВА ПИТАЊА

-
-
-

ДИМЕНЗИЈА Б: Стварање инклузивне политике

ОБЛАСТ Б. 2: Организовање подршке различитостима

Показатељ Б. 2. 5: Подршка за ученике који уче српски/матерњи језик кроз индивидуални образовни план усклађена је са подршком у учењу осталих наставних предмета.

1. Да ли степен и врста подршке која се у школи пружа овим ученицима помаже да се смање препреке за учење и учешће у осталим областима учења и рада?
2. Да ли подршка подразумева прављење разлика између „тешкоћа у учењу другог језика“ и „тешкоћа у учењу“?
3. Да ли висока очекивања у погледу образовних постигнућа важе и за ученике који уче или су учили српски/матерњи језик као допунски језик кроз индивидуални план?
4. Да ли су преводиоци за језик знакова и друге матерње језике на располагању свима којима је то потребно?
5. Да ли се као могући узрок тешкоћа у учењу и учешћу ученика у школским активностима препознаје долазак из друге државе или културе?
6. Да ли је у унапређивању комуникације коју ученик треба да оствари у школи, омогућена подршка од стране особе која му је културолошки блиска (није запослена у школи, а по позиву долази ради пружања помоћи)?
7. Да ли се код планирања и организовања подршке овим ученицима, води рачуна о препрекама за учење које се јављају у свим аспектима наставе, наставних програма и школске организације?
8. Да ли је овим ученицима омогућено да своју националну културу и традицију презентују осталим ученицима ради успостављања боље комуникације?

НОВА ПИТАЊА

-
-
-

ДИМЕНЗИЈА Б: Стварање инклузивне политике

ОБЛАСТ Б. 2: Организовање подршке различитостима

Показатељ Б. 2. 6: Подршка ученицима у учењу и напредовању је функционално повезана са реализацијом школског програма (наставни програми, ваннаставне активности и друге школске активности).

1. Да ли се у планирању активности за развој школског програма води рачуна о учешћу ученика који се разликују по личним одликама, стеченом знању, искуству и постигнућима?
2. Да ли су активности школског програма усмерене и на превазилажење препрека за учење и учешће ?
3. Да ли су сви наставници и педагошки асистенти (ако их има у школи) имали прилике да науче како да смање отуђеност и неприлагођено понашање ученика?
4. Да ли школа настоји да оснажи осећање самопоштивања код ученика који имају проблем са тим?
5. Да ли се знање, мотивација и искуство родитеља/старатеља користи за умањивање отуђености и неприлагођеног понашања код ученика?
6. Да ли подршка деци без родитељског старања подстиче стварање чвршћих веза између школе и старатеља?
7. Да ли политика пружања подршке у напредовању и понашању укључује и ученике чији проблеми нису лако и јасно видљиви?
8. Да ли школа сарађује са установама за децу без родитељског старања у циљу пружања подршке тим ученицима ?
9. Да ли постоји политика сталног промовисања грађанског понашања како би се смањили облици нетолеранције као што су сексизам, национализам, неприхватање осетљивих група (осим на часовима грађанског васпитања које један број ученика не похађа)?

НОВА ПИТАЊА

-
-
-

ДИМЕНЗИЈА Б: Стварање инклузивне политике

ОБЛАСТ Б. 2: Организовање подршке различитостима

Показатељ Б. 2. 7: Смањени су притисци и мере везани за проблеме у понашању ученика и искључивање ученика из школе.

1. Да ли се дисциплинске мере и искључивање сматрају мерама које се могу избећи планираном и континуираном подршком и интервенцијама у организацији наставе и учења?
2. Да ли постоји договорена политика и јединствено поступање свих у школи за смањивање свих облика дисциплинских мера и искључивања, било да су оне привремене или трајне, формалне или неформалне?
3. Да ли се организују заједнички састанци запослених у школи, ученика, родитеља/старатеља и других с намером да се проблеми разматрају на флексибилан начин пре него што измакну контроли?
4. Да ли наставно и васпитно особље препознаје повезаност између омаловажавања и отуђености ученика, проблема у понашању и дисциплинског искључивања?
5. Да ли школа води рачуна да се осећање омаловажености не појави код етничких мањина или маргинализованих социјалних групација?
6. Да ли се предузимају мере превенције и интервенције у евентуалним сукобима између етничких и социјалних групација у школи?
7. Да ли се води прецизна евиденција о неформалним и формалним дисциплинским мерама и искључивањима?
8. Да ли се школски одбор редовно извештава о дисциплинским кажњавању ученика и постоји ли могућност за исказивање става ученика о казни?
9. Да ли школа спремно и без предрасуда прихвата ученике којима су у другим школама изречене дисциплинске мере или су исписани из њих?
10. Да ли су наставници прошли адекватну обуку за примену васпитно-дисциплинских мера и њихове могуће ефекте на ученике?
11. Да ли се у школи организују индивидуални разговори са учеником и родитељима/старатељима пре дисциплинског искључивања?
12. Да ли се против школског особља покрећу дисциплински поступци у случајевима омаловажавања, вређања и непоштовања права ученика?
13. Да ли се у школи поштује поступност у санкционисању неприхватљивог и недоличног понашања ученика?
14. Да ли постоји сарадња између школе и других установа/служби како би се ублажило насилничко понашање појединих ученика и тиме смањила потреба за дисциплинским мерама и искључивањем?
15. Да ли се дисциплинска искључивања и кажњавања примењују увек уз претходно обавештавање родитеља/старатеља?

16. Да ли се спроводи политика превенције насиља откривањем могућих узрока насилничког понашања и пре изрицања дисциплинских мера?
17. Да ли постоји континуирана сарадња са родитељима чија су деца склона понашању које се у школи сматра дисциплинским прекршајем?
18. Да ли се прате ефекти примене васпитно-дисциплинских мера према ученицима?
19. Да ли се наставници благовремено информишу о изменама прописа којима се регулишу васпитно-дисциплинске мере према ученицима?

НОВА ПИТАЊА

-
-
-

ДИМЕНЗИЈА Б: Стварање инклузивне политике

ОБЛАСТ Б. 2: Организовање подршке различитостима

Показатељ Б. 2. 8: Смањене су препреке за похађање наставе.

1. Да ли су све препреке за похађање наставе размотрене у складу са културом, политиком и праксом школе, као и у складу са ставовима породица све деце и адолесцената?
2. Да ли се неоправдано изостајање једнако третира код свих ученика?
3. Да ли се препознаје веза између неоправданог изостајања, насилног понашања и недостатка подршке у школи?
4. Да ли школа активно подржава повратак на наставу и учешће у активностима школе, ученика који су због различитих оправданих разлога дуго одсуствовали из школе (породичне трагедије, хроничне и тешке болести, породично насиље и друге неповољности)?
5. Да ли постоји јасан став који је договорен са свим заједницама у школи, када ученик може изостати са наставе и ваннаставних активности, ради обележавања својих верских и културних празника?
6. Да ли постоји план да се побољша сарадња између запослених у школи и родитеља/старатеља, у вези са неоправданим изостанцима ученика?
7. Да ли се одсуство са одређених часова сматра поводом за испитивање односа ученика са наставником и начином наставничког рада и понашања?
8. Да ли школско особље има податке о ученицима којима недостају неопходни уџбеници и школски прибор?
9. Да ли је школа успела да обезбеди уџбенике за све ученике слабијег материјалног стања?
10. Да ли постоји сарадња између школе, центара за социјални рад и осталих институција за бригу о деци и омладини?
11. Да ли се у школи анализира веза између изостајања ученика само са поједних часова и/или појединих наставника?
12. Да ли су у школи осмишљени начини за мотивисање ученика за редовно похађање наставе?

НОВА ПИТАЊА

-
-
-

ДИМЕНЗИЈА Б: Стварање инклузивне политике

ОБЛАСТ Б. 2: Организовање подршке различитостима

Показатељ Б. 2. 9: Насилно понашање је смањено.

1. Да ли особље, родитељи/старатељи, школска управа и ученици имају јединствен став о томе шта је насилно понашање?
2. Да ли се насилним понашањем у школи сматра претња ускраћивањем пријатељства деци са сметњама у развоју?
3. Да ли ученици знају какво понашање у школи се сматра насиљем?
4. Да ли се особље, родитељи/старатељи, школска управа и ученици доследно придржавају Правилника о понашању у школи и Протокола за заштиту деце од насиља?
5. Да ли школско особље препознаје све облике и видове насилног понашања (физичко, емоционално, социјално, вербално и др.)?
6. Да ли се анализира могуће присуство насиља међу особљем, између особља и ученика, особља и родитеља/старатеља као и међу ученицима, ради предузимања одговарајућих мера?
7. Да ли се сматра да су расистички и сексистички коментари, као и они који се односе на туђе недостатке, један вид насиља у школи?
8. Да ли су Протокол за заштиту деце од насиља и Програм заштите деце од насиља интегрални део Годишњег плана рада школе?
9. Да ли су ученици укључени у примену Протокола и Програма заштите од насиља?
10. Да ли ученици знају коме да се обрате ако су жртве насилног понашања?
11. Да ли ученици знају коме се у школи и ван ње могу обратити ако су жртве насилног понашања?
12. Да ли се воде прецизне евиденције о случајевима насиља?
13. Да ли мере које се предузимају доприносе смањивању насиља у школи?
14. Да ли се у школи организују трибине и разговори за родитеље и децу на тему насиља и превенције насиља?
15. Да ли школа користи формалне и неформалне мреже за заштиту ученика који су били жртве насиља?
16. Да ли постоји континуирано информисање свих учесника о насиљу које је идентификовано у школи?
17. Да ли је установа установила сарадњу са институцијама на локалном нивоу (Дом здравља, ЦСР, МУП) у области превенције насиља?
18. Да ли је у школи формиран вршњачки тим ученика за пружање подршке жртвама у случајевима насилног понашања?

19. Да ли је ученички парламент укључен у програм превенције и заштите ученика од насиља?
20. Да ли се школа континуирано бави узроцима који доводе до насилног понашања, посебно код ученика који имају учесталије испаде?
21. Да ли се у школи одржавају редовни контакти са родитељима чија деца испољавају учестало насилничко понашање са циљем пружања подршке на отклањању узрока насиља?
22. Да ли се организују едукације за ученике и родитеље на тему превенције насиља у породици, школи и друштву?
23. Да ли је школа укључена у неки међународни, национални, регионални или локлани пројекат/ програм који се баве превенцијом и заштитом од насиља?

НОВА ПИТАЊА

-
-
-

ДИМЕНЗИЈА Ц: Развијање инклузивне праксе

ОБЛАСТ Ц. 1: Организовање наставе и учења

Показатељ Ц. 1. 1: Настава се планира тако да сви ученици могу да уче.

1. Да ли и колико садржаји наставних програма уважавају верске, културне, социјалне разлике, различито искуство и интересовања ученика?
2. Да ли се у наставном раду полази од заједничког искуства ученика које се може развијати на различите начине?
3. Да ли се ученицима пружа прилика да различите наставне садржаје уче на различите начине?
4. Да ли се на часовима стварају прилике за рад у пару, групи, тиму, као и за индивидуални рад и заједнички рад целог одељења?
5. Да ли се код планирања часова узимају у обзир сви постојећи ресурси у школи који се могу искористити у наставном раду (средство, материјал, помагало и сл.)?
6. Да ли се вербална наставна метода користи као најчешћа метода у реализацији наставе?
7. Да ли су развијени различити приступи и методе у реализацији наставног програма?
8. Да ли је школски програм подстицајан за развој интересовања и самостално истраживање ученика?
9. Да ли и како наставници подстичу ученике на активно учешће у настави?
10. Да ли се и како захтеви у настави (садржаји и методе) прилагођавају образовим потребама свих ученика?
11. Да ли се и како у процесу наставе ученици имају прилику да уче и показују своја знања и вештине кроз различите активности (презентације, дискусија, слушање, читање, писање, цртање, решавање проблема, коришћење библиотеке, аудио-визуелни материјал, практични задаци, рад на рачунару)?
12. Да ли се и како користе могућности тематског планирања за реализацију садржаја свих/више предмета?
13. Да ли се и како у наставном раду подстиче креативност и самосталност ученика?
14. Да ли и како наставници у планирању рада разматрају начине и средства за умањење препрека за учење и укључивање у наставу одређених ученика?
15. Да ли се и како у наставном раду подржавају интересовања ученика оба пола?
16. Да ли и како наставни рад подстиче континуирано учење, насупрот кампањском учењу и учењу за часове када се проверава знање?
17. Да ли се наставне активности по потреби могу прилагодити тако да се ученицима са физичким и сензорним сметњама у развоју омогући, да у складу са својим могућностима, учествују у активностима физичког васпитања и практичним активностима, нпр. у настави природних наука?

18. Да ли наставно особље уважава чињеницу да је неким ученицима са сметњама у развоју потребно додатно време приликом коришћења опреме за практичан рад?
19. Да ли се приликом организовања наставе ван учионице обезбеђују услови за учење ученицима са сметњама у развоју?
20. Да ли постоје индивидуални образовни планови за ученике са сметњама у развоју?
21. Да ли се у организацији рада у учионици и школи уважавају личне особености и различитости ученика у одељењу (слабовиди, леворуки, далтонисти...)?
22. Да ли су ангажовани педагошки асистенти за подршку у раду са ученицима који имају тешкоће у учењу и напредовању?
23. Да ли се приликом учења новог градива узима у обзир да је неким ученицима потребно више времена и додатна објашњења да би успешно савладали градиво?
24. Да ли су наставници упознати са здравственим проблемима одређених ученика са којима раде?
25. Које иновације су предвиђене наставним планом и програмом у раду са ученицима са сметњама у развоју?
26. Које технике и инструменти за мерење образовних постигнућа ученика су планирани програмима појединих наставних предмета?
27. Колико су месечни и недељни планови рада наставника флексибилни и подложни променама које је потребно увести због утицаја различитих фактора?
28. Да ли се за потребе ученика са слушним сметњама обезбеђују преводиоци за гестовни језик како би им се олакшало учење?

НОВА ПИТАЊА

-
-
-

ДИМЕНЗИЈА Ц: Развијање инклузивне праксе

ОБЛАСТ Ц. 1: Организовање наставе и учења

Показатељ Ц. 1 .2: Часови подстичу учешће свих ученика.

1. Да ли се и како на часовима води рачуна о различитим стиливима учења ученика?
2. Да ли се на часовима реализују активности које код ученика изазивају усхићење и радост због откривања нових знања?
3. Да ли је усмено и писано изражавање на часовима омогућено свим ученицима?
4. Да ли се током часова ученици упућују да истражују значење непознатих речи?
5. Да ли се ученици на часовима могу писано изражавати и приказивати свој рад на различите начине, користећи речи, цртеже, фотографије и друге савремене технологије?
6. Да ли се на часовима подстиче дијалог између наставника и ученика, као и између самих ученика?
7. Да ли и како часови подстичу различите мисаоне активности и разговор о начинима и техникама учења?
8. Да ли наставници уважавају и одмеравају физички напор који неки ученици са сметњама у развоју или хроничним болестима улажу у извршавање задатака, због бржег и већег замора до којег може да дође?
9. Да ли наставници уважавају ментални напор потребан за читање са усана код ученика са сметњама слуха и коришћење помагала за вид код ученика са сметњама вида?
10. Да ли се на часовима користе интерактивне методе рада, како би се пружила већа могућност активног учествовања свих ученика на часу?
11. Да ли се на часовима примењују различити облици рада?
12. Да ли се на часовима развија вршњачка помоћ и подршка у учењу?
13. Да ли се у току наставе/часа даје једнака могућност сваком ученику да се исказе на свој јединствен начин, у складу са својим могућностима?
14. Да ли се ученици са сметњама у развоју укључују у презентацију школских садржаја?
15. Да ли се ученици адекватно награђују за ангажовање на часу (похвалама, оценама)?
16. Да ли се ученици подстичу на сарадњу, анализу и решавање проблема у оквиру групног рада, у коме могу имати помоћ наставника када то затраже?
17. Да ли употреба адекватних наставних средстава подстиче ученике на учешће у наставном раду?

НОВА ПИТАЊА

-
-
-

ДИМЕНЗИЈА Ц: Развијање инклузивне праксе

ОБЛАСТ Ц. 1: Организовање наставе и учења

Показатељ Ц. 1. 3: Часови развијају разумевање различитости.

1. Да ли се ученици подстичу да дискутују о мишљењима која се разликују од њихових?
2. Да ли се и како на часовима омогућава размена мишљења међу ученицима?
3. Да ли наставници показују да уважавају другачија мишљења у дискусијама у разреду?
4. Да ли се и како активностима на часу подстиче разумевање различитости у пореклу, култури, етничкој припадности, полу, сметњама у развоју и другим особеностима?
5. Да ли се и како подстиче комуникација ученика са децом и младима из различитих делова света, независно од привредне развијености земаља из којих млади потичу?
6. Да ли се и како путем наставних програма указује на неравноправан положај различитих друштвених група током историјског развоја?
7. Да ли се и како ученици оспособљавају за препознавање стереотипа у наставним садржајима и дискусијама у разреду?
8. Да ли ученички радови одражавају културолошку, националну, верску и друге различитости?
9. Да ли се и када организују часови у комбинованим групама деце различитог узраста?
10. Да ли се организују наставне активности са школама „побратимима“ као вид сарадње, размене професионалног искуства и ширења социјалних односа међу ученицима?
11. Да ли су радови свих ученика изложени у простору школе/учионице без обзира на разлике у квалитету радова?
12. Да ли и како наставно и школско особље личним примером показује разумевање и уважавање различитости?
13. Да ли се и како ученици подстичу да буду толерантни на разлике које су последица различитог темпа учења неких ученика?

НОВА ПИТАЊА

-
-
-

ДИМЕНЗИЈА Ц: Развијање инклузивне праксе

ОБЛАСТ Ц. 1: Организовање наставе и учења

Показатељ Ц. 1. 4: Ученици су активно укључени у организацију и планирање свог учења.

1. Да ли се и како ученици подстичу да преузму одговорност за своје учење?
2. Да ли наставници пружају довољно информација ученицима о сврси и значају учења неке лекције или наставне теме?
3. Да ли се подршка ученицима у учењу ослања на могућности и претходно стечена знања ученика?
4. Да ли ученицима добијају довољно информација о томе како могу да ураде истраживање о некој теми и да напишу рад?
5. Да ли су ученици оспособљени самостално користе библиотеку и информатичку технологију у школи?
6. Да ли ученици уче како да праве белешке и организују своје учење и рад?
7. Да ли се у настави и домаћим задацима избегавају активности са механичким преписивањем?
8. Да ли ученици уче како да презентују свој рад у усменом, писаном и другом облику, индивидуално и групно?
9. Да ли се ученици подстичу да усмено и писано дају сажетак онога што су научили?
10. Да ли ученици уче како да обнављају градиво и да се припремају за тестове и испите?
11. Да ли наставници траже мишљење ученика о занимљивости часова?
12. Да ли су ученици активно учествују у проналажењу начина за превазилажење сопствених и туђих тешкоћа у учењу?
13. Да ли, када и како наставници стварају могућности ученицима да бирају активности које ће током часа радити?
14. Да ли су ученици оспособљени за самовредновање својих постигнутих резултата учења?
15. Да ли се ученици подстичу у изради самосталних индивидуалних или групних радова према сопственом интересовању које није повезано са лекцијом?
16. Да ли се ученици подстичу да слободно изражавају своје мишљење у вези са радом наставника?
17. Да ли се процене ученика о јасноћи и занимљивости наставе уважавају као важне повратне информације за унапређивање наставе?
18. Да ли ученици добијају помоћ у учењу уколико се обрете наставницима?
19. Да ли су ученици оспособљени да приликом учења издвоје битно од мање битног?
20. Да ли ученици учествују у постављању циљева у процесу учења и напредовања?

21. Колико често ученици добијају повратну информацију о свом напредовању?
22. Да ли се ученици укључују у „мини пројекте“ и мини истраживања у школи?
23. Да ли се и како ученици са споријим напредовањем подстичу на активно учешће у групи у којој се припремају презентације, радови и други материјали?
24. Да ли су простор у коме ученици бораве и уче, као и средства и материјали које користе, подстицајни за самостално учење?

НОВА ПИТАЊА

-
-
-

ДИМЕНЗИЈА Ц: Развијање инклузивне праксе

ОБЛАСТ Ц. 1: Организовање наставе и учења

Показатељ Ц. 1. 5: Ученици уче кроз заједнички рад.

1. Да ли ученици виде пружање помоћи у раду као редован вид активности у разреду?
2. Да ли постоје утврђена правила понашања за ученике када је у питању комуникација на часовима (давање речи, узимање речи, слушање других, тражење објашњења од других ученика, као и од школског особља и сл.)?
3. Да ли групне активности омогућавају ученицима да адекватно расподеле задатке и да међусобно сарађују?
4. Да ли ученици уче како да саставе заједнички извештај уважавајући допринос различитих чланова групе?
5. Да ли ученици уважавају да свако треба да има својих „пет минута“ за истицање?
6. Да ли ученици међусобно помажу једни другима у превазилажењу тешкоћа у настави?
7. Да ли су ученици укључени у међусобно оцењивање знања и залагања?
8. Да ли ученици помажу једни другима у постављању циљева учења?
9. Да ли ученици радо прихватају активности у групи?
10. Да ли се и како подстиче кооперативно учење у одељењу/групи?
11. Да ли се и како подстиче тимски рад ученика?
12. Да ли ученици прихватају одговорност за своје поступке и рад у разреду?
13. Да ли су ученици осетљиви за потребе других у процесу учења и напредовања?
14. Дали ученици и ван школе раде заједно (израда домаћих задатака, пројекти, мини истраживања и др.) ?
15. Да ли су ученици спремни да помажу ученицима који имају проблема са пажњом на настави?
16. Да ли наставници оспособљени да примењују адекватна решења за ученике који ремете рад и дисциплину у разреду?

НОВА ПИТАЊА

-
-
-

ДИМЕНЗИЈА Ц: Развијање инклузивне праксе

ОБЛАСТ Ц. 1: Организовање наставе и учења

Показатељ Ц. 1. 6: Оцењивање доприноси постигнућу свих ученика.

1. Да ли се и како ученици навикавају на самооцењивање и процену властитог знања?
2. Да ли су и како родитељи укључени у процес праћења напредовања свог детета?
3. Да ли евиденција о успеху ученика садржи податке о показатељима напретка у свим областима, о ученичким интересовањима, залагању, искуствима и др.?
4. Да ли мишљења која се дају о ученицима одражавају поштовање према њиховој личности, раду, залагањима и целокупном понашању?
5. Да ли се оцењивање заснива на континуираном посматрању и праћењу процеса учења код ученика?
6. Да ли је оцењивање усмерено на кључна и важна знања и вештине које ученик треба да усвоји?
7. Да ли и како оцене ученика утичу на планирање даљег рада и интервенције наставника у циљу побољшања постигнутих резултата?
8. Да ли се користе различити начини за праћење напредовања и оцењивање знања који уважавају индивидуалне разлике међу ученицима?
9. Да ли се и како помаже ученицима да разумеју сврху оцењивања?
10. Да ли су ученици у потпуности упознати са могућностима напредовања на основу постигнутих оцена (нпр. прелазак на следеће нивое образовања, избор школе/образовног профила и сл.)?
11. Да ли у оквиру повратне информације о образовним постигнућима, ученици добијају и препоруке за даље учење и напредовање?
12. Да ли се редовно прати постигнуће различитих група ученика (дечаци, девојчице, националне мањине, ученици са сметњама у развоју, повратници, расељена лица) ради откривања тешкоћа и планирања рада за њихово уклањање?
13. Да ли ученици разумеју да постоје различити критеријуми у оцењивању за њих и ученике са сметњама у развоју, који наставу похађају према индивидуалним образовним плановима?
14. Да ли су ученици упознати са критеријумима оцењивања за сваки наставни предмет?
15. Да ли су ученици упознати са садржајем Правилника о оцењивању ученика?
16. Да ли је образлагање оцене ученику обавезна активност за све наставнике?
17. Да ли и како обезбеђује јавност оцењивања у школи?

НОВА ПИТАЊА

-
-
-

ДИМЕНЗИЈА Ц: Развијање инклузивне праксе

ОБЛАСТ Ц. 1: Организовање наставе и учења

Показатељ Ц. 1. 7: Понашање у учионици се заснива на узајамном поштовању.

1. Да ли се и како наставници подржавају у томе да буду одлучни у доношењу одлука у вези са дисциплином, али без показивања љутње?
2. Да ли и како наставници размењују знања и вештине и сарађују у циљу превазилажења отуђености и недисциплине ученика?
3. Да ли се правила понашања у школи примењују доследно за све?
4. Да ли су ученици укључени у решавање дисциплинских проблема у одељењу?
5. Да ли се од ученика тражи мишљење у вези са стварањем позитивне атмосфере за рад у одељењу?
6. Да ли су ученици укључени у предлагање активности за повећање пажње за време наставе?
7. Да ли ученици сматрају да се према њима односи праведно, без обзира на пол или етничку припадност или било коју другу специфичност?
8. Да ли постоје јасне процедуре са којима су упознати сви ученици и наставници за поступање у случајевима озбиљног ремећења радне атмосфере на часу?
9. Да ли комплетно школско особље и ученици имају заједнички став о томе да су дечаци и девојчице равноправни у свему?
10. Да ли наставници својим понашањем дају пример ученицима како да се понашају и поштују школска правила?
11. Да ли ученици учествују у доношењу правила понашања у школи?
12. Да ли су правила понашања у учионици истакнута на видном месту у учионици?
13. Да ли су кућним редом школе обухваћене све циљне групе у школи?
14. Да ли се и како негује демократска атмосфера на часовима?
15. Да ли наставник својим односом према ученицима утиче на дисциплину у учионици?
16. Да ли се доследно примењују мере за непоштовање утврђених правила понашања?
17. Да ли се ученици укључују у предлагање мера за обезбеђивање поштовања договорених правила понашања?
18. Да ли су сви родитељи упознати са правилима понашања у школи?
19. Да ли родитељи подржавају правила понашања у школи?

НОВА ПИТАЊА

-
-
-

ДИМЕНЗИЈА Ц: Развијање инклузивне праксе

ОБЛАСТ Ц. 1: Организовање наставе и учења

Показатељ Ц. 1. 8: Наставници планирају, реализују и вреднују наставу кроз размену и тимски рад.

1. Да ли наставници размењују своје планове рада, припреме за часове, дидактички материјал и друге материјале од значаја за наставу?
2. Да ли се и како практикује тимска настава у школи?
3. Да ли се тимска настава користи као прилика за размену мишљања о учењу ученика?
4. Да ли наставници радо примају коментаре колега и стручних сарадника, нпр. о приступачности начина предавања и учешћу ученика у активностима на часу?
5. Да ли наставници уносе измене у наставу на основу повратних информација које добију од својих колега и стручних сарадника?
6. Да ли наставно особље сарађује и размењује искуства у раду са појединцима, групама и целим разредом?
7. Дали је сарадња наставника, стручних сарадника и другог школског особља узор за сарадничко понашање ученицима?
8. Да ли наставници сарађују са стручним сарадницима и осталим колегама на решавању проблема када напредак једног ученика или групе постане повод за забринутост?
9. Да ли се и како угледни часови користе за размену искустава наставника?
10. Да ли и како наставници анализирају угледне часове?
11. Да ли наставници тимски израђују годишњи план/програм рада, месечне планове рада и припреме за наставу?
12. Да ли наставници воде евиденцију о успешности реализованих часова?
13. Да ли на нивоу стручних тела наставници налазе заједничке моделе за проверу знања ученика?
14. Дали наставници заједнички констатују начине и средства за поправљање исхода из појединих области?
15. Да ли су сви наставници равноправно укључени у тимове за израду годишњег и школског програма?
16. Да ли наставно особље школе има јасну стратегију усмерену на осавремењивање наставе?

НОВА ПИТАЊА

-
-
-

ДИМЕНЗИЈА Ц: Развијање инклузивне праксе

ОБЛАСТ Ц. 1: Организовање наставе и учења

Показатељ Ц. 1. 9: Педагошки асистенти подржавају учење и учешће свих ученика.

(Напомена: овај показатељ односи се само на школе које имају педагошке асистенте.)

1. Да ли су педагошки асистенти укључени у планирање наставног рада и школских активности?
2. Да ли педагошки асистенти имају опис послова којим су обухваћене предвиђене дужности?
3. Да ли се и како педагошки асистенти ангажују на повећању учешћа свих ученика у школским активностима?
4. Да ли педагошки асистенти настоје да ученици радећи и учећи стекну независност и да их ослободе њихове директне помоћи?
5. Да ли и како педагошки асистенти подстичу вршњачку помоћ ученицима који имају тешкоће са учењем?
6. Да ли педагошки асистенти воде рачуна о томе да не буду препрека дружењу младих људи са својим вршњацима?
7. Да ли су сви наставници упознати са обимом активности из описа послова педагошког асистента?
8. Да ли је учионички простор организован тако да педагошки асистенти могу успешно да раде и са групама и са појединцима?
9. Дали се ученици са сметњама у развоју питају о помоћи која им је потребна и карактеристикама особе која би требало да им је пружи?
10. Да ли се прихвата могућност да педагошки асистенти могу преузети улогу заступника неких ученика, посебно у периоду прилагођавања на нову средину?
11. Да ли се од педагошких асистената захтева похађање одређеног броја стручних семинара у области инклузивног образовања?
12. Да ли се педагошким асистентима обезбеђује одговарајућа литература ради повећања компетенција за рад са ученицима са сметњама у развоју?

НОВА ПИТАЊА

-
-
-

ДИМЕНЗИЈА Ц: Развијање инклузивне праксе

ОБЛАСТ Ц. 1: Организовање наставе и учења

Показатељ Ц. 1. 10: Домаћи задаци доприносе учењу свих ученика.

1. Да ли домаћи задатак увек има јасан циљ и јасан захтев о томе шта треба да се научи?
2. Да ли се и како домаћи задатак одмерава према могућностима и знању свих ученика?
3. Да ли домаћи задатак омогућава различите начине израде?
4. Да ли домаћи задатак омогућава напредовање у знању и вештинама ученика?
5. Да ли и како наставници помажу једни другима да осмисле и задају користан домаћи задатак?
6. Да ли ученици имају довољно могућности да разјасне захтеве домаћег задатка пре завршетка наставе?
7. Да ли се домаћи задаци мењају ако се из разговора покаже да они нису смислени или подесни за неке ученике?
8. Да ли постоје могућности да се домаћи задатак уради у школским просторијама, за време одмора, ручка или ван редовне наставе?
9. Да ли су домаћи задаци тако осмишљени да подстичу ученике да преузму одговорност за сопствено учење?
10. Да ли су домаћи задаци осмишљени тако да их ученици могу урадити без помоћи родитеља/старатеља?
11. Да ли се ученицима дају могућности да заједно раде на домаћем задатку?
12. Да ли ученици могу да користе домаће задатке како би се бавили одређеном облашћу која их интересује у неком одређеном временском периоду?
13. Да ли се при задавању домаћих задатака води рачуна о времену неопходном за израду домаћег задатка?
14. Да ли се и како даје повратна информација ученицима о квалитету домаћег задатка?
15. Уколико ученици нису урадили домаћи задатак, или бар већина одељења, да ли се на часу организује израда или појашњење домаћег задатка?
16. Да ли се користи могућност да сваки ученик добије различит домаћи задатак, односно задатак прилагођен његовим могућностима и интересовањима?
17. Да ли се при задавању домаћих задатака води рачуна о оптерећености ученика?

НОВА ПИТАЊА

-
-
-

ДИМЕНЗИЈА Ц: Развијање инклузивне праксе

ОБЛАСТ Ц. 1: Организовање наставе и учења

Показатељ Ц. 1.11: Сви ученици учествују у ваннаставним активностима.

1. Да ли је понуда активности за ученике у школи заснована на испитаним интересовањима ученика?
2. Да ли се и како ученици подстичу да учествују у раличитим вананставним активностима?
3. Да ли води рачуна о томе да пол ученика не буде препрека за равноправно учешће свих ученика у појединим слободним активностима?
4. Да ли су понуђени ваннаставни садржаји на отвореном простору у које могу да се укључе деца са различитим способностима?
5. Да ли је свим ученицима пружена могућност да учествују у ваннаставним активностима?
6. Да ли игре и часови физичког васпитања подстичу спорт и вежбање за све?
7. Да ли спортски дани укључују активности у којима свако може да учествује без обзира на ниво спретности, моторичке способности или неку другу сметњу?
8. Да ли се и како локална заједница укључује у организацију и подршку ваннаставних активности?
9. Да ли је на видном месту у школи истакнут календар догађања у ваннаставним активностима које се реализују у школи за све ученике током године?
10. Да ли ученик може да предложи врсту и облик слободних активности у школи?
11. Да ли се при организацији и извођењу спортских такмичења води рачуна о потребама ученика са сметњама у развоју?
12. Да ли школа нуди разноврстан избор слободних активности према интересовањима и способностима ученика?
13. Да ли су сви наставници информисани о учешћу ученика у одређеним ваннаставним активностима?
14. Да ли се и како води рачуна о томе да сваки ученик може дати допринос у некој од ваннаставних активности?

НОВА ПИТАЊА

-
-
-

ДИМЕНЗИЈА Ц: Развијање инклузивне праксе

ОБЛАСТ Ц. 2: Мобилизација ресурса

Показатељ Ц. 2. 1: Различитости међу ученицима користе се као ресурси за планирање и остваривање наставе и учења.

1. Да ли се и како ученици подстичу да размењују своја знања и искуства, на пример о различитим земљама, регионима и деловима града или о историји њихових породица?
2. Да ли се и како користи могућност да ученици са више знања у некој области, подучавају ученике који имају мање знања у истој области?
3. Да ли се стварају ситуације да ученици различитог узраста помажу једни другима у учењу?
4. Да ли наставници истичу да сваки ученик, без обзира на образовно постигнуће или сметњу у развоју, може дати значајан допринос у процесу наставе?
5. Да ли се различитост матерњих језика ученика користи као саставни део наставног програма и као језички ресурс за рад на страним језицима?
6. Да ли наставници стварају могућности да ученици који су превазишли одређени проблем преносе искуства која су том приликом стекли?
7. Да ли се и како школске приредбе и презентације радова ученика користе као прилике за промоцију различитости које постоје међу ученицима?
8. Да ли се и како развија емпатија и спремност ученика за пружање помоћи ученицима са сметњама у развоју?
9. Да ли наставници подстичу мирније, односно повученије ученике да се укључе у рад као њихови помоћници у настави?
10. Да ли се и како различитости језика и културе ученика узимају у обзир приликом реализације одређених наставних садржаја, а посебно приликом реализације одређених ваннаставних активности?

НОВА ПИТАЊА

-
-
-

ДИМЕНЗИЈА Ц: Развијање инклузивне праксе

ОБЛАСТ Ц. 2: Мобилизација ресурса

Показатељ Ц. 2. 2: Стручност наставног и васпитног особља се у потпуности користи.

1. Да ли се и како наставно и васпитно особље подстиче да користи и преноси сва своја знања и вештине другим колегама у пружању помоћи ученицима у учењу?
2. Да ли се и како наставно и васпитно особље подстиче да развија своја знања и вештине за рад са ученицима и родитељима?
3. Да ли наставници са посебним знањима и вештинама размењују своја знања и искуства са другим наставницима и колегама?
4. Да ли постоје формалне и неформалне прилике да наставно и васпитно особље разматра проблеме у наставном раду, ослањајући се на мишљења и стручност својих колега ?
5. Да ли и како наставно и васпитно особље користи примере поучне праксе и искуства из других школа у унапређивању свог рада?
6. Да ли се наставно и васпитно особље из локалних специјалних школа позива да подели своја искуства са наставним и васпитним особљем из редовних школа?
7. Да ли се и како планирају и распоређују средства у школи за развој професионалних компетенција наставног и васпитног особља?
8. Да ли и како наставници у вашој школи сарађују са наставницима других школа у заједници у области стручног усавршавања?
9. Да ли се различитости језика, културе и језика наставног и васпитног особља узимају у обзир приликом реализације одређених наставних садржаја и посебно приликом реализације одређених ваннаставних активности?

НОВА ПИТАЊА

-
-
-

ДИМЕНЗИЈА Ц: Развијање инклузивне праксе

ОБЛАСТ Ц. 2: Мобилизација ресурса

Показатељ Ц. 2. 3: Наставници развијају ресурсе за подршку учењу и учешћу ученика.

1. Да ли и како наставници развијају заједничке, примењиве ресурсе за подршку учењу?
2. Да ли наставници имају информације о свим ресурсима у школи који су расположиви за подршку учењу на њиховим часовима?
3. Да ли је рад и простор библиотеке/медијатеке организован тако да се може користити као ресурс у настави?
4. Да ли постоји могућност вршњачке едукације у библиотеци и медијатеци?
5. Да ли постоји довољан избор квалитетне лектире и друге литературе за све ученике на различитим језицима којима се ученици служе?
6. Да ли у библиотеци постоје књиге о различитим културама народа и етничких група?
7. Да ли у библиотеци постоји довољно стручне литературе за наставнике?
8. Да ли је наставном особљу омогућено коришћење рачунара у наставне сврхе?
9. Да ли наставно и васпитно особље ефикасно користи електронску пошту и интернет као помоћ у процесу наставе и учења?
10. Да ли су ученици оспособљени да ефикасно користе интернет као помоћ у изради школских и домаћих задатака?
11. Да ли се аудио-средства користе као помоћ у наставном раду?
12. Да ли постоји планирана материјална подршка у буџету школе да би се успешније користиле могућности за обезбеђивање ресурса за наставу?
13. Да ли су постојећи ресурси у школи довољно искоришћени?
14. Да ли и како школа развија програм учења на даљину?
15. Да ли школа користи расположиве ресурсе из локалне заједнице за унапређивање наставе?
16. Да ли школско особље као ресурс за подршку учењу укључује у наставу родитеље и стручњаке из одређених области?
17. Да ли се савремена наставна технологија користи тако да подиже ниво мотивације ученика за учење?

НОВА ПИТАЊА

-
-
-

ДИМЕНЗИЈА Ц: Развијање инклузивне праксе

ОБЛАСТ Ц. 2: Мобилизација ресурса

Показатељ Ц. 2. 4: Ресурси у локалној заједници су познати и користе се.

1. Да ли постоји ефикасно обликована и ажурирана евиденција о ресурсима у заједници, који могу бити у функцији наставе и учења?

То може укључивати следеће:

- музеје, уметничке галерије
- локалне верске центре
- окружна, градска, општинска и регионална већа
- локална предузећа
- болнице и старачке домове
- полицијску и ватрогасну службу
- невладине организације
- спортске центре и објекте
- паркове
- библиотеке
- градске и сеоске фарме
- установе за очување споменика културе
- железничке станице, аеродроме, надлежне службе у области транспорта
- центре за учење
- остале образовне установе, више школе, универзитете
- домове за децу са сметњама у развоју
- домове за децу без родитељског старања
- природна богатства локалне заједнице
- културно-историјске споменике у окружењу
- манифестације у локалној заједници

2. Да ли и како чланови различитих заједница из окружења, својим активностима, дају допринос остваривању наставног програма у школи?
3. Да ли су лица са сметњама у развоју укључена у пружање помоћи и подршке ученицима у школи?
4. Да ли су ресурси који постоје у окружењу школе подједнако доступни свим ученицима?
5. Да ли школа прихвата волонтере и користи њихове услуге као један од ресурса локалне заједнице?
6. Да ли се ученици упућују и на ресурсе у локалној заједници у процесу самосталног учења?
7. Дали и како употреба ресурса из локалне заједнице у школи, утиче да настава буде занимљивија и да мотивација ученика за усвајање нових знања буде већа?
8. Да ли су у развојном плану школе, препознати унутрашњи и спољашњи ресурси који се могу употребљавати у раду школе?
9. Да ли школска пракса бележи добре стратегије за активирање пасивних ресурса, како унутрашњих, тако и спољашњих?

НОВА ПИТАЊА

-
-
-

ДИМЕНЗИЈА Ц: Развијање инклузивне праксе

ОБЛАСТ Ц. 2: Мобилизација ресурса

Показатељ Ц. 2. 5: Школска средства су праведно распоређена у функцији подржавања инклузије.

1. Да ли постоји отворена и равноправна расподела средстава за потребе рада у школи?
2. Да ли су средства усмерена на помоћ и подстицање самосталног учења?
3. Да ли школско особље добија информације о средствима додељеним школи за помоћ ученицима који су упућени у школу као ученици са сметњама у развоју?
4. Да ли се средства намењена за развој инклузивности школе користе да повећају могућности школе да одговори на постојеће различитости?
5. Да ли се средства подршке усмеравају на отклањање препрека за учење и учешће ученика са сметњама у развоју?
6. Да ли школско особље редовно процењује како се користе добијена средстава, тако да их може користити флексибилно због променљивих потреба свих ученика?
7. Да ли се средства планирана за помоћ ученицима лошијег материјалног стања праведно распоређују?
8. Да ли расподела средстава утиче на промене радне атмосфере и мотивације у колективу?
9. Да ли је у школи посебним актом прописано коришћење додатних средстава које добија школа за унапређивање квалитета услова и рада?

НОВА ПИТАЊА

-
-
-

ИНСТРУМЕНТИ ЗА САМОВРЕДНОВАЊЕ И ВРЕДНОВАЊЕ ИНКЛУЗИВНОГ РАЗВОЈА ШКОЛЕ

ЗАКЉУЧАК

Приоритети за развој

Молимо Вас да знаком „X” означите групу којој ви припадате:

☐ наставник	☐ педагошки асистент	☐ ненаставно особље
☐ ученик	☐ родитељ / старатељ	☐ руководеће и управљачко особље
☐ нека друга група (наведите која) _____		

Наведите један или два приоритета у доле наведеним областима која Ви лично сматрате важним за развој школе. Они могу бити наведени као показатељ или група показатеља, питање или група питања или нова тема која није обухваћена Приручником. У предлагању приоритета потребно је размотрити утицај предлога из једне димензије на промене у другим два димензијама.

ДИМЕНЗИЈА А: Стварање инклузивне културе

Изградња заједнице Показатељи / питања / друге теме

Успостављање инклузивних вредности Показатељи / питања / друге теме

ДИМЕНЗИЈА Б: Креирање инклузивне политике

Развијање школе за све Показатељи / питања / друге теме

Организовање подршке различитостима Показатељи / питања / друге теме

ДИМЕНЗИЈА Ц: Развој инклузивне праксе

Организовање наставе и учења Показатељи / питања / друге теме

Мобилизација ресурса Показатељи / питања / друге теме

ПОКАЗАТЕЉИ

Молимо Вас да знаком „X” означите групу којој ви припадате:

- ☐ наставник ☐ педагошки асистент ☐ ненаставно особље
☐ ученик ☐ родитељ / старатељ ☐ руководеће и управљачко особље
☐ нека друга група (наведите која) _____

За сваку од датих тврдњи, знаком „X” означите поље које највише одражава ваше лично мишљење.

ДИМЕНЗИЈА А: Стварање инклузивне културе	потпуно се слажем	делимично се слажем	не слажем се	потребно ми је још информација
A. 1. 1: Свако осећа да је добродошао.				
A. 1. 2: Ученици помажу једни другима.				
A. 1. 3: Запослени у школи међусобно добро сарађују.				
A. 1. 4: Запослени у школи и ученици се опходе једни према другима с поштовањем.				
A. 1. 5: Запослени у школи и родитељи/старатељи конструктивно сарађују.				
A. 1. 6: Наставници и органи руковођења и управљања конструктивно сарађују.				
A. 1. 7: Школа сарађује са различитим интересним групама у локалној заједници.				
A. 2. 1: Од свих ученика се очекује да максимално развијају своје могућности.				
A. 2. 2: Наставници, управа школе, родитељи/старатељи и ученици разумеју и прихватају инклузивне принципе и вредности.				
A. 2. 3: Постоји једнако уважавање свих ученика.				
A. 2. 4: Запослени у школи и ученици се односе једни према другима са уважавањем и разумевањем значаја сваке личности и улоге коју има.				
A. 2. 5: Запослени у школи настоје да уклоне препреке за учење и учешће у свим школским активностима				
A. 2. 6: Школа активно ради на смањивању свих видова дискриминације.				

ДИМЕНЗИЈА Б: Креирање инклузивне политике	потпуно се слажем	делимично се слажем	не слажем се	потребно ми је још информација
Б. 1. 1: Запошљавање и стручно усавршавање наставника остварује се стручно и одговорно.				
Б. 1. 2: Новозапосленима се помаже у адаптацији у школску средину.				
Б. 1. 3: Школа настоји да прими све ученике из локалне заједнице				
Б. 1. 4: Школска објекат и простор су уређени тако да омогућавају приступачност за све ученике и кориснике.				
Б. 1. 5: Новим ученицима се помаже да се уклопе у школску средину.				
Б. 1. 6: При формирању одељења у школи уважавају се потребе све деце.				
Б. 2. 1: Сви облици подршке ученицима су координисани.				
Б. 2. 2: Стручно усавршавање наставника је у функцији развоја професионалних компетенција за рад у коме се уважавају различитости међу ученицима.				
Б. 2. 3: Уважавање посебних образовних потреба је део политике школе засноване на инклузивним принципима.				
Б. 2. 4: Подзаконска акта којима се ближе одређује пружање додатне подршке ученицима са сметњама у развоју доследно се примењују у правцу смањивања препрека за учење и учешће свих ученика.				
Б. 2. 5: Подршка за ученике који уче српски/матерњи језик кроз индивидуални развојни план усклађена је са подршком учењу свих наставних предмета.				
Б. 2. 6: Подршка ученицима у учењу и напредовању је функционално повезана са реализацијом школског програма (наставних програма и других ваннаставних активности).				
Б. 2. 7: Смањени су притисци и мере у вези са проблемима у понашању ученика и искључивање ученика из школе.				
Б. 2. 8: Смањене су препреке за похађање наставе.				
Б. 2. 9: Насилно понашање је смањено.				

ДИМЕНЗИЈА Ц: Развијање инклузивне праксе	потпуно се слажем	делимично се слажем	не слажем се	потребно ми је још информација
Ц. 1. 1: Настава се планира тако да сви ученици могу да уче.				
Ц. 1. 2: Часови подстичу учешће свих ученика.				
Ц. 1. 3: Часови развијају разумевање различитости.				
Ц. 1. 4: Ученици су активно укључени у организацију и планирање свог учења.				
Ц. 1. 5: Ученици уче кроз заједнички рад.				
Ц. 1. 6: Оцењивање доприноси постигнућу свих ученика.				
Ц. 1. 7: Понашање у учионици заснива се на узајамном поштовању.				
Ц. 1. 8: Наставници планирају, реализују и вреднују наставу кроз размену и тимски рад.				
Ц. 1. 9: Педагошки асистенти подржавају учење и учешће свих ученика.				
Ц. 1. 10: Домаћи задаци доприносе учењу свих ученика.				
Ц. 1. 11: Сви ученици учествују у ваннаставним активностима.				
Ц. 2. 1: Различитости међу ученицима користе се као ресурси за планирање и остваривање наставе и учења.				
Ц. 2. 2: Стручност наставног и васпитног особља се у потпуности користи.				
Ц. 2. 3: Наставници развијају ресурсе за подршку учењу и учешћу ученика.				
Ц. 2. 4: Ресурси у локалној заједници су познати и користе се.				
Ц. 2. 5: Школска средства су праведно распоређена у функцији подржавања инклузије.				

Приоритети за развој

1

2

3

4

5

ПРИЛАГОЂЕНИ ПОКАЗАТЕЉИ
(ученици и родитељи / старатељи)

Знаком „X” означите групу којој припадате:

Ја сам: ☐ ученик ☐ родитељ / старатељ

КУЛТУРА	потпуно се слажем	делимично се слажем	не слажем се	потребно ми је још информација
Свако осећа да је добродошао у школи.				
Ученици помажу једни другима.				
Запослени у школи међусобно добро сарађују.				
Запослени у школи и ученици опходе се једни према другима са поштовањем.				
Родитељи осећају да су укључени у школске активности.				
Наставници и органи руковођења и управљања добро сарађују.				
Наставници не фаворизују једну групу деце и младих у односу на друге.				
Наставници настоје да помогну свим ученицима да дају најбоље и највише што могу				
Наставници мисле да су сви ученици подједнако важни.				
ПОЛИТИКА	потпуно се слажем	делимично се слажем	не слажем се	потребно ми је још информација
Школа олакшава ученицима са сметњама у развоју да се упишу и похађају ову школу.				
Када сам први пут дошао/ла у школу помогли су ми да се осећам прихваћено.				
У ономе што пружају на настави, наставници не праве разлике између одељења у школи.				
Наставници настоје да реше проблеме које у понашању имају ученици и не желе да они напуштају школу.				
Наставници се труде да школу учине привлачним и пријатним местом.				
Учињено је све што је могуће да се спречи насилно понашање у школи.				

ПРАКСА	потпуно се слажем	делимично се слажем	не слажем се	потребно ми је још информација
Наставници настоје да настава буде разумљива свим ученицима.				
Ученици се уче да поштују људе другачијег порекла од свог.				
Ученици су упознати са тим шта ће се следеће учити на часовима.				
Наставници очекују да ученици помажу једни другима на часовима.				
На већини часова ученици и наставници се лепо опходе једни према другима.				
Наставници помажу свима који имају тешкоће на часовима.				
Педагошки асистенти раде са сваким коме је потребна помоћ.				
Домаћи задаци помажу у учењу и добро су објашњени.				
Организоване су активности ван часа које су свима интересантне.				

Наведите три промене које бисте волели да се догоде у школи.

1

2

3

МОЈА ОСНОВНА ШКОЛА

Ја сам ученик/ца одељења _____

Ја сам: ☐ девојчица ☐ дечак

	потпуно се слажем	делимично се слажем	не слажем се	потребно ми је још информација
1. Некада радим на часу у пару са другом/другарицом.				
2. Некада је одељење подељено у радне групе.				
3. Помажем другу/другарицу у раду када им тешко иде.				
4. Моји другови/другарице ми помажу у раду када мени тешко иде.				
5. Мој рад је истакнут на зиду/паноу да га други виде.				
6. Мој наставник/наставница воли да чује моје идеје.				
7. Мој наставник/наставница воли да ми помогне у раду.				
8. Волим да помогнем наставнику/наставници када треба да се уради неки посао.				
9. Мислим да су правила у нашем одељењу праведна.				
10. Нека деца у мом одељењу називају друге ружним именима.				
11. Понекад сам изложена насилном понашању на игралишту.				
12. Кад год се осећам несрећно у школи, ту је неко од одраслих да ме саслуша и пружи помоћ.				
13. Када се деца у одељењу свађају, наставник/наставница праведно разреши свађу.				
14. Мислим да постављање циљева за полугодиште помаже побољшању мог рада.				
15. Некада ми наставник/наставница помогне да изаберем шта да радим.				
16. Задовољан/на сам кад добро урадим задатак.				
17. Када добијем домаћи задатак, обично ми је јасно шта треба да радим.				
18. Мој наставник/наставница воли да чује шта радим код куће.				
19. Моја породица мисли да је ово добра школа.				
20. Ако не дођем на часове, мој наставник/наставница ме пита где сам био/била.				

Три ствари које ми се највише свиђају у мојој школи су:

1

2

3

Три ствари које ми највише сметају у мојој школи су:

1

2

3

Хвала на помоћи!

МОЈА СРЕДЊА ШКОЛА

Ја сам ученик/ца одељења: _____

Ја сам: девојчица ☐Ја сам дечак ☐

	потпуно се слажем	делимично се слажем	не слажем се	потребно ми је још информација
1. На часовима често радим у пару или групи са другим ученицима.				
2. Уживам у већини часова.				
3. Када имам проблем у раду, тражим помоћ од професора.				
4. У школи учим много корисних ствари.				
5. Моји другови/другарице ми помажу кад имам проблема у раду.				
6. То што имамо педагошког асистента на неким часовима помаже ми у учењу.				
7. Професори су заинтересовани да чују моје идеје на часовима.				
8. Професорима не смета ако правим грешке у раду све док се трудим.				
9. Моји радови су приказани на зидовима/паноима у школи.				
10. Комплетно особље школе је пријатељски расположено према мени.				
11. Мислим да су професори праведни када кажњавају ученике.				
12. Мислим да су професори праведни када хвале или награђују ученике.				
13. Мислим да неки професори неке ученике воле више од других.				
14. Када добијем домаћи задатак углавном ми је јасно шта треба да радим.				
15. Обично урадим домаћи задатак који ми је задат.				
16. Углавном волим да будем у школи.				
17. Ово је школа у коју сам хтео/хтела да идем после основне школе.				
18. Мислим да је ово најбоља школа у овом крају.				
19. Моја породица мисли да је ово добра школа.				

	потпуно се слажем	делимично се слажем	не слажем се	потребно ми је још информација
20. У овој школи је добро што има ученика различитог порекла.				
21. У овој школи се с поштовањем односе према ученицима са сметњама у развоју.				
22. Сваки ученик који живи у близини ове школе је добродошао у школи.				
23. Ако се стварно ружно понашате у овој школи, послаће вас кући.				
24. Школа је у праву када пошаље кући ученика који се ружно понаша.				
25. Имам добре другове/другарице у школи.				
26. Брине ме то што ме називају различитим погрдним именима у школи.				
27. Брине ме то што сам изложен/а насилном понашању у школи.				
28. Ако бих била/био изложен насилништву, рекао/рекла бих то професору				
29. Након наставе понекад се придружим некој секцији или се бавим спортским активностима.				
30. Има места у школи где могу да одем и да се осећам пријатно у време одмора или пауза.				
31. Волим свог разредног старешину.				
32. Мој разредни старешина ме воли.				
33. Ако сам одсутан из школе мој разредни старешина жели да зна где сам био/била.				

Наведите три ствари које бисте највише волели да промените у вашој школи:

1

2

3

Хвала на помоћи!

УПИТНИК ЗА РОДИТЕЉЕ СРЕДЊОШКОЛАЦА

Молимо Вас да наведете разред који похађа Ваше дете _____

За сваку од датих тврдњи, знаком „X” означите поље које највише означава Ваше лично мишљење.

	потпуно се слажем	делимично се слажем	не слажем се	потребно ми је још информација
1. Ова школа је била најбољи избор за моје дете/децу.				
2. Моје дете/деца је хтелo да иде у ову школу.				
3. Информације које сам добио/ла када смо први пут дошли у школу су биле одличне.				
4. Информатори ме правовремено информишу о свим променама у школи.				
5. Мислим да ме школа добро обавештава о напредовању мог детета/деце.				
6. Мислим да је школско особље пријатељски расположено према мени и другим родитељима/старатељима.				
7. Када сам забринут/а због напредовања мог детета знам коме да се обратим.				
8. Ако пренесем наставницима своју забринутост у вези са напредовањем свог детета сигуран/на сам да ће моје мишљење схватити озбиљно.				
9. Школа ми даје јасне савете о томе како да помогнем свом детету/децу у школском раду код куће.				
10. Моје дете ужива када је у овој школи.				
11. Мислим да се професори више труде да помогну неким ученицима него неким другим.				
12. Сви ученици који живе у окружењу су добродошли у школи.				
13. Све породице једнако се уважавају без обзира на порекло.				
14. Насилништво представља проблем у овој школи.				
15. Ако се ученици ружно понашају, наставници треба да их пошаљу кући.				
16. Ако се ученик стално понаша ружно, требало би га трајно искључити из школе.				

	потпуно се слажем	делимично се слажем	не слажем се	потребно ми је још информација
17. Моје дете се редовно укључује у секције или активности које се одржавају након наставе.				
18. Пре него што уведу неке измене, школа консултује родитеље за мишљење.				
19. Школско особље више цени оне родитеље који су укључени у помагање школи него оне који нису.				
20. Професори у овој школи подстичу све ученике да раде најбоље што могу, а не само оне најспособније.				

Хвала Вам што сте попунили овај упитник.!

Молимо Вас, ако имате неки коментар, сугестију или предлог за школу који могу помоћи да школа постане што боље место за Ваше дете, не устручавајте се да га овде изнесете

ПРИЛОЗИ

Увођење Индекса за инклузију у рад образовно-васпитних установа у оквиру активности Save the Children UK, Програм за Србију

У Србији је школске 2003/2004. године, у основним школама „Иван Горан Ковачић“ из Београда и „Соња Маринковић“ из Суботице, први пут пилотирана примена неадаптираног, оригиналног приручника *Индекс за инклузију*, који је за потребе школа преведен на српски језик. Пројекат су партнерски реализовали Институт за психологију Филозофског факултета у Београду и Save the Children UK, Програм за Србију, уз финансијску подршку Министарства просвете и спорта.

Након уводних састанака током којих су се сарадници из школа упознали са инструментом, на нивоу сваке школе формиран је координациони тим. Тимови су у раду следили фазе за рад са *Индексом за инклузију* које сугерише уводни део оригиналног Приручника. У ОШ „Иван Горан Ковачић“ тим је чинило девет чланова: психолог, педагог и по три наставника разредне наставе у првом и другом разреду. За *критичког пријатеља* изабран је психолог из београдске специјалне школе „Бошко Буха“ са којом школа „Иван Горан Ковачић“ сарађује.

Координациони тим ОШ „Соња Маринковић“ био је бројнији утолико што су, поред представника психолошко-педагошке службе и наставника разредне наставе, били укључени и родитељ детета са сметњама у развоју, наставник предметне наставе и, по потреби, директор школе. *Критички пријатељ* је била психолог из предшколске установе „Наша радост“. Сваки тим се састајао према плану и динамици коју је сам одређивао. Повремено се радило у мањим групама, ради размене информација, искуства и усаглашавања наредних корака. Тим Save the Children UK, задужен за реализацију овог Пројекта, једном месечно је присуствовао састанцима тима школе и пружао потребну подршку. По завршетку прве фазе рада на *Индексу за инклузију*, у јуну 2004. године, чланови оба координациона тима су постигли сагласност око тога да:

- инклузија значи промену и развој;
- инклузија подразумева смањивање препрека учењу и учешће у школским активностима свих ученика, не само ученика са сметњама у развоју, односно ученика са посебним образовним потребама;
- у школама постоје потенцијали за унапређивање учења и учешћа ученика, али је школама потребна помоћ, пре свега у виду додатне обуке, литературе и информација.

Сумирајући свој рад, тимови су одредили приоритете за развој у све три димензије промена које су дефинисане у оригиналном *Приручнику за употребу Индекса – стварање инклузивне културе, креирање инклузивне политике и развијање инклузивне праксе*.

Пример приоритета за промене које су, у оквиру овог пројекта, дефинисани и унети у школски развојни план ОШ „Иван Горан Ковачић“. Школа је користила предложени модел формулара из оригиналног Приручника ради уноса приоритета за промене:

Резимирање приоритета за развој уз помоћ показатеља и питања из оригиналног приручника *Индекс за инклузију*

(резултат рада и усаглашавања координационог тима ОШ „Иван Горан Ковачић” Београд, 2004.)

ДИМЕНЗИЈА А: Стварање инклузивне културе

1. Побољшање комуникације између школе и родитеља (семинари, трибине, радионице).
2. Побољшање угледа школе у локалној заједници (учинити рад школе што је могуће више јавним); остварити сарадњу са старијим особама у локалној заједници.

ДИМЕНЗИЈА Б: Креирање инклузивне политике

1. Разрадити поступак примања нових чланова у колектив, како би се што боље уклопили у колектив.
2. Израдити програм за уклапање нових ученика у школску средину.
3. Израдити пројекат за побољшање неких аспеката приступа школи ученика са физичким тешкоћама.

ДИМЕНЗИЈА Ц: Развијање инклузивне праксе

1. Обједињавање свих облика подршке инклузији у школи:
 - 1.1. неговати самовредновање рада наставника и ученика
 - 1.2. развијати формативно оцењивање
 - 1.3. неговати толеранцију на различитости
 - 1.4. подстицати јавно изношење идеја и размену искустава
 - 1.5. преносити инклузивну праксу наставницима у старијим разредима од стране учитеља (посебну пажњу поклонити преласку из IV у V разред)
 - 1.6. развијати учење кроз сарадњу међу ученицима (тимски, групни рад)
 - 1.7. повећати учешће ученика у одлучивању о школској политици (активирање ученичког парламента)

Развијање средстава за подршку учењу и учешћу свих ученика

1. Годишњим програмом планирати коришћење ресурса у локалној заједници; опремити кабинет за млађе разреде компјутерима, ТВ-ом, видеом...

У другој фази рада на *Индексу*, координациони тимови су прикупили мишљења, процене и предлоге ученика, родитеља, наставника и ваннаставног особља школе. При томе су користили упитнике који су приложени уз *Индекс*. Оригинални приручник за употребу *Индекса* сугерише да свака школа прилагоди *Индекс* својим потребама и условима, те развије сопствени начин за његову примену. То подразумева даљу разраду, измене, уношење нових питања или процену да се неким питањима не треба бавити јер нису релевантна за школу. Координациони тимови обе школе су проценили да предложене листе питања и показатеља, као и упитници за ученике, родитеље и наставнике, у потпуности одговарају њиховим потребама, односно да покривају све области рада њихових школа. Тако су их, без икаквих измена, поделили наведним групама испитаника.

ОШ „Соња Маринковић” ускладила је приоритете до којих је дошао Координациони тим са приоритетима које су одредили сами ученици, родитељи и остало особље школе. По њиховој процени, већих неслагања није било. Тако усклађени приоритети унети су у школски развојни план, који је већ постојао у овој школи.

Координациони тим ове школе је, као један од приоритета промене по димензији Ц: *Развијање инклузивне праксе*, навео „повећање учешћа ученика у одлучивању о школској политици и то кроз активирање ученичког парламента”. Тим је одлучио да ученике из ученичког парламента ангажује на спровођењу анкетирања, подели и прикупљању упитника. Анкетирано је по пет ученика из свих одељења старијих разреда, њихови родитељи, чланови Савета родитеља и чланови Наставничког већа.

Анализа добијених резултата је показала следеће:

- одзив наставника је био слаб: попуњавање упитника схватили су као додатну обавезу и већи број њих је одбио да га попуни. Они који су попунили упитник проценили су да је настава добра, као и рад школе у целини. Ниједан наставник није дао неку сугестију, нити је сматрао да је потребна било каква промена на нивоу школе;
- ученици и њихови родитељи мишљења су да настава у школи није добра, посебно из појединих предмета, те да је однос наставника према ученицима и настави неадекватан (непоштовање личности ученика, фаворизовање појединих ученика, неквалитетна настава и сл.);
- родитељи и ученици предложили су промене и побољшање културног живота у школи, више ваншколских активности, промене у садржају наставе, као и промене облика и организације наставе и уређења школе. Родитељима је важно и повећање степена безбедности и сигурности деце у школи.

Координациони тим је у сугестијама ученика и родитеља препознао корисне механизме покретања подршке запосленима у школи да уведу значајније промене.

У децембру 2004. године, координациони тимови из обе школе проценили су свој рад на *Индексу*. Сви чланови тима били су јединствени у оцени да је Индекс користан инструмент и да им је помогао у реализацији самог пројекта. Сам почетак рада био је веома тежак. Чланови координационих тимова проценили су да је за успешну примену *Индекса за инклузију* веома важна почетна едукација, али и континуирана стручна подршка. Сматрали су да су пуно добили узајамним повезивањем тимова из обе школе, што им је омогућило да размене искуства стечена током рада на *Индексу*. Наглашено је да је подела посла у оквиру самог координационог тима изузетно важна.

Наводимо искуства учитељица које су имале прилику да користе *Индекс за инклузију* у раду:

„Како сам га доживела на почетку, било је као да улазим у лавиринт. Сада је све много јасније. *Индекс* указује на потребу да сами изналазимо могућности за решења.”

„Помогао нам је да схватимо да се инклузија односи на сву децу. Сада се ради са дететом са сметњама у развоју у склопу одељења.”

„Помогао нам је да будемо свесни да је то оно што смо желели, а никога није било да нам помогне. Од велике је помоћи за развијање односа са стручном службом и са родитељима... Треба га дати осталим наставницима, не као обавезан материјал, него као додатну литературу.”

Искуства која је Save the Children UK, Програм за Србију стекао у примени *Индекса* у Србији могу се резимирати на следећи начин:

- *Индекс* може да помогне школама у процени колико су инклузивне и може их водити кроз процес инклузивног развоја.
- *Индекс* не треба наметати; треба га представити и понудити образовним установама које показују отвореност за нове идеје и спремност за увођење значајнијих промена у свој рад.
- Посебну пажњу је потребно посветити уводном тренингу за примену *Индекса*.
- Неопходно је обезбедити континуирану стручну подршку школама у примени *Индекса*, а посебно у првој фази рада.
- Потребно је учинити све да се већина запослених у школи укључи у процес, јер за инклузивни развој не може бити одговоран само координациони тим.
- Формирање мреже школа које у раду користе *Индекс за инклузију* може битно помоћи одржавању мотивације запослених да истрају у започетим променама.

**ПРЕДСТАВНИЦИ ШКОЛСКИХ УПРАВА МИНИСТАРСТВА ПРОСВЕТЕ
И ОБРАЗОВНО-ВАСПИТНИХ УСТАНОВА
КОЈИ СУ УЧЕСТВОВАЛИ У ПРИЛАГОЂАВАЊУ ПОКАЗАТЕЉА И ПИТАЊА
ЗА РАЗВОЈ ИНКЛУЗИВНОСТИ ШКОЛА:**

ШКОЛСКА УПРАВА ЛЕСКОВАЦ
Просветни саветник Бојана Миленковић

Назив образовно-васпитне установе	Учесници
ОШ „Јосиф Костић”, Лесковац	Персида Милеуснић Драгица Антанасијевић Милан Јефтовић Милан Тончић Илија Ђорђевић Сунчица Николић
ОШ „Светозар Марковић”, Лесковац	Јовица Марјановић Санела Ћирић Татјана Јовановић Ана Станковић Оливера Ђорђевић Светисав Здравковић
ОШ „Вожд Карађорђе”, Лесковац	Светисав Прокопијевић Ирена Ивановић Јадранка Стојиљковић Слађана Јовановић Александра Сибиновић Јасмина Гоцић Биљана Здравковић
Трговинско-угоститељска школа, Лесковац	Градимиr Илић Данијела Стојановић Драгана Стевановић Драгана Стојановић Весна Спасић Марина Михајловић Славиша Милошевић

ШКОЛСКА УПРАВА ЈАГОДИНА
Просветни саветник Дубравка Јовановић

Назив образовно-васпитне установе	Учесници
ОШ „Горан Остојић”, Јагодина	Мира Анђелковић Мирјана Срећковић Светлана Вујичић Радмила Лукић Александра Милошевић Марија Станојевић
ОШ „Ђура Јакшић”, Параћин	Драгана Милидраг Јелена Блажевић Снежана Ђокић Светлана Гајић
ОШ „Милан Мијалковић”, Јагодина	Љубица Јокић Весна Милосављевић Марија Миладиновић Весна Петровић Марија Велинов Љиља Антић Љиља Милеуснић Невенка Милановић
ОШ „Радоје Домановић”, Параћин	Данијела Аврамовић Петковић Драгана Митић Душица Ивановић Катић Јасмина Станков Илић Златица Радивојевић

ШКОЛСКА УПРАВА КРАЉЕВО
Просветни саветник Миодраг Костић

Назив образовно-васпитне установе	Учесници
ОШ „Јово Курсула“, Краљево	Ружица Јовановић Драгица Остојић Недељка Вујадиновић Снежана Бачевића Оља Бисенић Емилија Јевтић Љиљана Вујадиновић
ОШ „Вук Караџић“, Краљево	Биљана Барловац Данијела Милетић Сандра Рудњанин Мирјана Мајсторовић Весна Ристовић Миленко Ђуровић Наташа Милојевић Анђелка Гочанин Анђелка Стојковић Љиља Ракоћ Славица Гаровић Драгана Марић Љуба Радета Весна Милачић Соња Величковић Јасна Босић
ОШ „IV краљевачки батаљон“, Краљево	Славица Павловић Мирјана Шиљковић Биљана Симеуновић Станка Гуњић Снежана Јојић Вјекослав Петришко Михаела Пантић Ана Николић Марина Оцокољић Драгана Миловић
Хемијско-технолошка школа, Краљево	Марсела Есхензи Милутиновић Александра Јованкин Радован Трмчић Горадана Становић Мирјана Цветковић Виолета Ивковић Јулија Воштинић Марина Павловић Катица Славковић Снежана Матовић Јасмина Мацан

ШКОЛСКА УПРАВА ЧАЧАК
Просветни саветник Стана Димић

Назив образовно-васпитне установе	Учесници
ОШ „Свети Сава“, Горњи Милановац	Мирјана Бајић Гордана Нешковић Драгана Бакић Биљана Хаџић Ненад Јовановић
ОШ „Милан Благојевић“, Лучани	Милица Каранац Вера Котуровић Драгица Мандић-Спасојевић Вера Нешовановић Радоска Ђорђевић
Средња школа „Драгачево“, Гуча	Милорад Рњаковић Драган Тановић Бојана Перовић
Гимназија, Ивањица	Ана Стаменић Љиља Ђоковић Биљана Ајдачић Душица Софијанић
ОШ „Милица Павловић“, Чачак	Снежана Бабић Душица Миљисављевић Маријана Топаловић Мирко Лазовић
ОШ „Татомир Анђелић“, Мрчајевци	Драгољуб Чворовић Вера Думић Олга Радичевић

ШКОЛСКА УПРАВА КРАГУЈЕВАЦ
Просветни саветник Горан Јоксимовић

Назив образовно-васпитне установе	Учесници
ОШ „Милан Илић-Чича“, Аранђеловац	Јелена Луцић Миодраг Бараћ Милена Пашић Ивко Николић
ОШ „Милутин и Драгиња Тодоровић“, Крагујевац	Драган Павловић Даниела Вранић Наташа Милинковић Оливера Чубровић Душанка Ћировић Драгица Лојаница
ОШ „Свети Сава“, Баточина	Виолета Димић Снежана Ђорђевић Жаклина Јевтић Василије Јокнић Дана Стојановић
Друга техничка школа, Крагујевац	Снежана Милосављевић Весна Спасојевић Драган Паунић Далида Деспотовић Биљана Тасић

ШКОЛСКА УПРАВА НОВИ САД
Просветни саветник Соња Миладиновић

Назив образовно-васпитне установе	Учесници
ОШ „Јован Јовановић Змај”, Шид	Тинтор Богданка Ружица Настасић Ненадовић Ивана Вејновић Петровић Сања Гордана К. Бакић Јармила Петровић
ОШ „Сремски Фронт”, Шид	Весна Кузминац Биљана Бешевић
ОШ „Вук Караџић”, Адашевци	Марко Античевић
ОШ „Филип Вишњић”, Моровић	Гордана Цвијановић
ОШ „Бранко Радичевић”, Шид	Живковић Јелена Боројевић Миливој
ОШ „Сава Шумановић”, Ердвик	Весна Ћалић
ОШ „Братство-јединство”, Врбас	Срдановић Весна Славица Шестовић Јелена Миљанић Драгана Ковачевић
ШОСО „Милан Петровић”, Нови Сад	Андреја Бижић Зденка Бјелановић Јелена Панић Драгана Бабић Ружа Шарић Драгана Пашћан Александра Тодоров Нешић Срђан Лукић Гордана Струњаш Виолета Страхињевић Војислава Ђурђевић Снежана Николић Драгана Поповић Биљана Владушић Саша Давидовић Бранка Башић Драгана Спремић
ОШ „Јован Поповић”, Инђија	Зоран Живковић Данијела Јовановић Мирослава Милошевић Зорица Петровић
ОШ „Соња Маринковић”, Нови Сад	Отилиа Велишек-Брашко Драгица Миражић Соња Париповић

Назив образовно-васпитне установе	Учесници
Медицинска школа „7. април“, Нови Сад	Александра Бер Божић Бојана Перић Сандра Синобад Татјана Момчиловић Спаса Рудић Гордана Радованов
Гимназија „Светозар Марковић“, Нови Сад	Татјана Вукадиновић Љиљана Вртунски Драгана Милошчин
АПВ, Извршно Веће Војводине	Весна Рељин
Општинска управа, Шид	Славко Цупер

ШКОЛСКА УПРАВА ЗРЕЊАНИН
Просветни саветник Ана Божиновић

Назив образовно-васпитне установе	Учесници
Пољопривредна школа „Вршац“, Вршац	Светлана Радојковић Драгијана Пурић Драгица Тасић Здравко Старц
ОШ „Млада поколења“, Ковачица	Ирена Хлебев Вјера Ушјак Гордана Станисављевић
ОШ „Олга Петров“, Банатски Брестовац	Дијана Перић Бранкица Нешковић Милица Шимрак
ОШ „Соња Маринковић“, Зрењанин	Предраг Бабић Весна Јовановић Јене Карл
ОШ „Бошко Вребалов“, Меленци	Весна Протић Светлана Стојковић Душанка Маринковић Никола Адамов
ОШ „Васа Живковић“, Панчево	Александра Ранковић Славко Макара Гордана Јосимов Маја Морошан

ШКОЛСКА УПРАВА СОМБОР
Просветни саветник Душанка Вукобратов

Назив образовно-васпитне установе	Учесници
ОШ „Вук Караџић”, Сомбор	Милка Баранов Ева Хекли Шаркези Соња Дурут Софија Мандарић Маринела Шћепановић
ОШ „Иво Лола Рибар”, Сомбор	Злата Јовановић Снежана Антунић Славица Соколовић Тања Огризовић Јасмина Лекић Бељански
ОШ „Петар Кочић”, Риђица	Бојан Баљак Аида Гундић Мирјана Јапунџић Гордана Миланко Татјана Мрле Сандра Плавшић
ОШ „Бранко Радичевић”, Стапар	Кртинић Невенка Чувардић Светлана Папулић Зорица Марић Марија Радин Светлана Стајшић Божица
ОШ „Бора Станковић”, Каравуково	Данијела Петровић Данијела Стаменковић Мерлина Анђелковић Јадранка Стојковић Марина Богдановић Маријана Стојановић Нада Фунтош Стаменковић
ОШ „Никола Тесла”, Бачки Брестовац	Биљана Кангрга Вера Адамовић Милена Миљановић Данијела Јањић Драгана Ђуркић Вера Шушњић Марија Милутиновић
ОШ „Соња Маринковић”, Суботица	Бранка Бешлић Миланка Пејовић

Назив образовно-васпитне установе	Учесници
ОШ „Ђуро Салај“, Суботица	Рада Челебић Александра Ђарић Марина Радоман Наташа Муцаљ Перушић Ороси Марија Гађиновић Снежана Флеис Анастасија
ОШ „Матко Вуковић“, Суботица	Светлана Илијашевић Јасна Војнић Марија Црнковић Изабела Црнковић Томислав Рац Биљана Вујовић Мирјана Стевановић Невенка Дулић
ОШ „Коста Стаменковић“ Српски Милетић	Радица Илић Снежана Павловић Бошко Аралица Нада Фунтош Стаменковић Марјана Влајнић

ШКОЛСКА УПРАВА НИШ
Просветни саветник Мирјана Смрекар Станковић

Назив образовно-васпитне установе	Учесници
ОШ „Добринка Богдановић”, Стрелац	Милан Станковић Игор Ракић Јелена Златковић Љубинка Стојановић Миодраг Николић Снежана Ђорђевић Славољуб Панић
ОШ „Деспот Стефан Лазаревић”, Бабушница	Дубравка Митровић Нада Величков Славиша Видановић Саша Филиповић Јелена Поповић Слађана Стојановић Миле Филипов
ОШ „Десанка Максимовић”, Чокот	Љиљана Радовановић Тошић Небојша Јовић Драгана Леповић Стефановић Валентина Вељковић Николић Владица Тошић Иван Тасић
Школа моде и лепоте, Ниш	Предраг Илић Глигоријевић Миљана Георгијев Александра Мишић Милица
Административно-биротехничка школа, Ниш	Јелена Младеновић Марија Ђорђевић Јелена Ђурић Марина Дулић Бранимир Марковић Јасмина Бабић, родитељ Миша Петковић, ученик

ШКОЛСКА УПРАВА УЖИЦЕ
Просветни саветник Драгица Јокић

Назив образовно-васпитне установе	Учесници
ОШ „Емилија Остојић”, Пожега	Зора Шијак Милован Мићовић Милица Тошић-Рудић Снежана Младеновић Светлана Илић
Техничка школа „Р. Љубичић”, Ужице	Љиљана Милић Маријана Карапанџић Миланка Петровић Александра Јовановић Ђукић Љубица Папић
ОШ „Мито Игумановић”, Косјерић	Гордана Николић Славка Илић Марија Глигоријевић Лена Николић Ана Виторовић
ОШ „Стари град”, Ужице	Зорица Димитријевић Олгица Рубежановић Станислав Смиљанић Раонић Весна Лучић Светлана Милутиновић
Медицинска школа, Ужице	Милена Ковачевић Љиљана Иваниш Богданка Ђорђевић Драгана Ђурић Ивана Бојовић
ОШ „Петар Лековић”, Пожега	Мирјана Анђелић

ШКОЛСКА УПРАВА БЕОГРАД
Просветни саветник Биљана Букинац

Назив образовно-васпитне установе	Учесници
ОШ „Иван Горан Ковачић”, Звездара	Наташа Станић Јовановић Ракина Грујичић
ОШ „14. октобар”, Барич	Босиљка Бастајић Салвица Јовић Катарина Питар Оливера Богићевић Душица Ненадић-Грачан Драгиша Радовановић Тамара Крајновић, ученица Небојша Кромпић, виши референт ЛУ Обреновац, Иван Чолић
ОШ „НХ Душан Дугалић”, Београд	Драгица Недељковић Бранисалава Живановић Јасмина Ковачевић Горан Ројевић Весна Шутић
ОШ „Лаза Костић”, Нови Београд	Милорад Јауковић Маја Шеховић Светлана Милосављевић Јасмина Симанић Драгана Ћокић Зорица Лукић Марина Савић Снежана Видаковић Ивана Анђевска Вера Радовић Снежана Симовић Оливера Симоновић, родитељ Радмила Ћурђевац Бранка Ристић
ОШ „Влада Обрадовић Камени”, Нови Београд	Јованка Драча Батуран Емина Кнежевић Јово Станишић, родитељ Загорка Павловић Весна Нешић Бојана Маринковић Снежана Стефановић
ОШ „Младост”, Нови Београд	Весна Јоцић Смиља Марков Ћина Узелац

ШКОЛСКА УПРАВА ПОЖАРЕВАЦ
Просветни саветник Весна Милетић

Назив образовно-васпитне установе	Учесници
ОШ „Бранко Радичевић”, Смедерево	Александар Панић Славица Арсић Оливера Спасић Јелена Јанковић Наташа Мијановић Јелица Димитријевић
ОШ „Свети Сава”, Пожаревац	Маргарета Секуловић Биљана Благојевић Светлана Спасић Слађана Којић Весна Миленковић Јасмина Крајић Слађана Благојевић Сузана Петровић Слободанка Ребрача Милица Матић Јасна Перић Гордана Митић
ОШ „Херој Радмила Шишковић”, Смедеревска Паланка	Ненад Марковић Слађана Масловарић Ружица Тасић Станојковић Милан Милошевић
Техничка школа, Смедерево	Мира Јанковић-Петровић Маја Оклобџија-Слијепчевић
ОШ „Бата Булић”, Петровац на Млави	Гордана Кнежевић Биљана Животић Драган Стајић Здравица Станојловић Милена Васић

ШКОЛСКА УПРАВА ВАЉЕВО
Просветни саветник Ангелина Скареп

Назив образовно-васпитне установе	Учесници
ОШ „Стојан Новаковић”, Шабац	Јасмина Мијић Јасмина Михаиловић Драгица Илић
ОШ „Душан Даниловић”, Радљево	Љиљана Симић Светлана Максимовић Душица Бурџић Љиљана Петровић
ОШ „Милан Муњас”, Уб	Живана Баратовић Милојко Марковић Стеван Спасојевић Душанка Грубор-Симић Мирјана Лукић Драгица Јеремић
ОШ „Милан Ракић”, Мионица	Весна Ђујић Милица Остојић Слађана Ранковић Снежана Васић Оливера Петровић
Средња пољопривредна школа са домом ученика, Шабац	Босиљка Јарић-Драјић Драгана Гератовић Милена Ђурић Тања Николић Светлана Јовановић Драгослав Јовановић
Техничка школа, Шабац	Верица Кузмановић Биљана Давидовски Снежана Ранковић Ђурђица Ковачевић Мира Николић

ШКОЛСКА УПРАВА КРУШЕВАЦ
Просветни саветник Аца Лапчевић

Назив образовно-васпитне установе	Учесници
ОШ „Живадин Апостоловић”, Трстеник	Нада Цветковић Верица Машић Весна Ћирић Раде Лекић Данијела Декић
ОШ „Свети Сава”, Читлук	Сања Јовановић Марија Васић Латинка Милојевић Божидар Урошевић Бранко Марковић
ОШ „Доситеј Обрадовић”, Крушевац	Борислав Радулац Биљана Ћорђевић Ана Поповић Милутиновић Драгана Јовановић Ангелина Јестровић
ОШ „Бранко Радичевић”, Крушевац	Дијана Китановић Мирјана Миленковић Жарко Алексић Татјана Милутиновић Јулијана Тутулић
Хемијско-технолошка школа, Крушевац	Мирољуб Петровић Драгијана Раичевић Татјана Димитријевић Виолета Цветковић Марта Мишковић

ШКОЛСКА УПРАВА ЗАЈЕЧАР
Просветни саветник Славко Николић

Назив образовно-васпитне установе	Учесници
ОШ „Митрополит Михаило“, Сокобања	Јелена Миленовић Биљана Јовчић Весна Милосављевић Тања Николић Милена Мијалковић
ОШ „Димитрије Тодоровић Каплар“, Књажевац	Снежана Ђурић Биљана Симоновић Дарко Мицић Татјана Алексић Владимир Ракић
ОШ „Владислав Петковић Дис“, Грљан	Гордана Петровић Гордана Динић Марија Јоновић Блажица Благојевић Весна Јанковић
Техничка школа, Неготин	Весна Перић Гордана Рајић Љиљана Марковић Ђаковић Миладин Тодоровић
ШОСО „Видовдан“, Бор	Наталија Ђурић Душица Машић Душица Цонић Миодраг Недељковић Стојан Машић

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

376.1-056.26/.36-053.2(035)

БУТ, Тони

Приручник за инклузивни развој школе :
(употреба Индекса за инклузију за развој
инклузивне културе, политике и праксе) /
Tony Booth & Mel Ainscow ; [превеле Душанка
Гачић Брадић, Љиљана Дошен]. - Београд :
Save the Children UK SEE, Program za Srbiju
: Завод за вредновање квалитета образовања
и васпитања, 2010 (Београд : Завод за
вредновање квалитета образовања и
васпитања). - 134 стр. : граф. прикази ; 30
см

Превод дела: Index of Inclusion: Developing
Learning and Participation in Schools / Tony
Booth & Mel Ainscow. - Тираж 500. - Напомене
и библиографске референце уз текст.

ISBN 978-86-83939-45-9 (SC)

1. Еинскоу, Мел [аутор]

а) Инклузивно образовање - Приручници
COBISS.SR-ID 172603148